CICERO

YÜKÜMLÜLÜKLER ÜZERİNE

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN: C. CENGİZ ÇEVİK

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

IV. BASIM

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

CICERO
YÜKÜMLÜLÜKLER ÜZERİNE

ÖZGÜN ADI
DE OFFICIIS

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN
C. CENGİZ ÇEVİK

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
KORAY KARASULU

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
MELİKE ÇAKAN

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

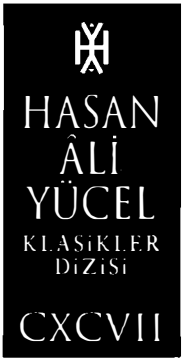
I. BASIM: MAYIS 2013, İSTANBUL
IV. BASIM: EKİM 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-865-3 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
SENA OFSET
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU SOK. NO: 2/4 MATBAACILAR SİTESİ 2 DK:4NB7
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
(0212) 613 38 46
SERTİFİKA NO: 12064

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

CICERO

YÜKÜMLÜLÜKLER ÜZERİNE

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN:
C. CENGİZ ÇEVİK

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Sunuş

Cicero'nun Roma'ya Adanmış Yaşamı

Cicero İÖ 106 yılının Ocak ayında, Roma'nın 100 km güneydoğusunda bulunan Arpinum kasabasında doğdu. Annesi Helvia'dan hiç söz etmemiştir Cicero, ancak döneminin varlıklı ve saygın ailelerinden birine mensup olduğunu eski kaynaklardan biliyoruz, keza Cicero'nun kardeşi Quintus da (*Epistulae* 16.26) anneleriyle ilgili az da olsa bilgi verir. Cicero'nun babası ise atlı sınıfından olup devlette görev almamıştı. Zaman içinde Cicero'nun kimi düşmanlarının onun baba tarafından atalarını halkın Roma'dan defettiği krallık soyuyla ilişkilendirerek küçümsediğine de şahit olunmuştur, ancak bu küçümseme ya da suçlama gerçeği ne kadar yansıtıyor bilmiyoruz, tek bildiğimiz Cicero'nun ailesinden ve atalarından her zaman gururla söz ettiğidir.

Cicero'nun gençlik döneminde Roma'da kültürlü olmak ana dil Latince'nin yanında Yunancayı da bilmek demekti. Dolayısıyla Cicero da çoğu çağdaşı gibi, genç yaşta Yunan filozof ve tarihçilerinin düşüncelerini içeren metinlerle karşılaşıp onlar üzerinde çalıştı. Cicero dikkat çeken başarılı bir öğrenciydi, Yunan düşüncesi yanında Quintus Marcus Scaevola'nın gözetiminde Roma hukuku eğitimi aldı.

Devlete hizmet etmek istediği için henüz on altı yaşındayken Gnaeus Pompeius Strabo ve Lucius Cornelius

Sulla'nın altında askeri göreve başladıysa da buna iki sene katlanabildi, zira gençken de arzuladığı şey entelektüel çalışmalar ve devlete bilek değil kafa gücüyle hizmet etmekti. İÖ 83-81 arasında avukatlık mesleğine adım attı, çok geçmeden İÖ 80 yılında Sextus Roscius'un savunmasını üstlenip davayı kazanınca hayatını tehlikeye attı, zira mahkemede suçladığı kişi dönemin diktatörü Sulla'nın gözdesiydi. Cicero Sulla'nın olası hışmından kendini korumak için İÖ 79 yılında sırasıyla Atina'ya, Küçük Asya'ya ve Rodos'a gitti. Cicero özellikle dönemin kültür başkenti olan Atina'da saygın düşünce adamlarıyla tanışıp felsefe ve retorik alanında kendisini eğitti.

Cicero İÖ 75 yılında batı Sicilia'da quaestor oldu. Burada görevinde başarılı olduğu için Sicilialılar hiç memnun olmadıkları Sicilia valisi Gaius Verres'e karşı mahkemede avukatlık yapmasını istedi. Cicero'nun bu davadaki başarısı hem hukuk, hem de devlet adamlığı kariyerinin parlamasına neden oldu. Roma'ya döndü ve orada da ardı ardına davalar kazanınca Roma'nın en etkin hatiplerinden biri oluverdi. Hatiplik (Oratoria) Roma'daki en önemli sanatlardan biriydi, insanlar hitabet gücüne bağlı olarak kariyerlerini belirliyordu. Cicero ne Roma'nın kurucu ailelerinden (patricii), ne de diğer soylu (plebs) ailelerden birine mensuptu, onun siyasi kariyerini parlatan unsur hitabet gücüydü. Bu yeteneği sayesinde yukarıda da söylediğimiz gibi İÖ 75'te quaestor, 69'da aedile ve 66'da praetor olmuştu. Siyasi kariyerinin doruk noktası ise İÖ 63'te consul seçilmesidir.

Consul'lüğü sırasında belki de en önemli başarısı, silahlı dış güçlerin de desteğini alıp Roma devletine karşı tertip düzenleyen Lucius Sergius Catilina'nın bu planını önceden haber alarak bastırmasıydı. Cicero devletin savunulması adına senatus kararı (*Senatus Consultum de Re Publica Defendenda*) çıkararak dört etkili konuşma yaptı ve Catilina'yı Roma'dan sürdü.

Devleti senatus ve halk önünde sergilediği üstün hitabeti ile büyük bir yıkımdan kurtaran Cicero *pater patriae,* yani *vatanın babası* unvanını kazandı. Cicero'nun mevcut devleti isyana karşı koruma çabası, zaman içinde, halkçı Catilina'nın yasını süren halka rağmen devletin rejimini de korumaya dönüştü: Nitekim Catilina'nın başlattığı ama eyleme döküp tamamlayamadığı halk hareketi içten içe kaynayarak devletin temelini sarsıyordu. Temelden sarsılan sadece devlet değil, aynı zamanda Cicero'nun kariyeriydi: İÖ 58 yılında plebs tribunus'u olan Publius Clodius Pulcher "Lex Clodia de capite civis Romani" (Roma vatandaşının idamı üzerine Clodius yasası) olarak bilinen bir yasa teklif etti, buna göre bir Roma vatandaşını yasal mahkemede yargılamadan idam ettiren kişiler sürgün cezası alacaktı. Cicero hedefteydi, zira dört yıl önce Catilina tertibine katılan bazı üyeleri yasal mahkemede yargılamadan idam ettirmişti. Cicero yasanın kabul edilmemesi için senator'lerin, consul'lerin ve özellikle de Pompeius'un desteğini aradıysa da, istediğini bulamadı ve sürgüne gitti. Bu arada Roma, uzunca bir süredir alışkın olduğu üzere yine siyasi çekişmelerin esiriydi.

Halk mevcut rejimi siyasi ve askerî başarısızlıkların sorumlusu olarak görüyor, dolayısıyla mevcut rejime yani cumhuriyete taban tabana ters olan tek-adam rejimini yoksulluk başta olmak üzere her türlü sıkıntıdan kurtuluşun adresi olarak değerlendiriyordu. (Sürgüne gitmeden önce Cicero da bu durumu görmüştü, hatta consul'lüğünün son günü bu konuda yaptığı konuşma halk tarafından engellenince kendisi ve mevcut devlet geleneği için acı gerçekle yüzleşmişti.) Dönemin ruhunu iyi koklayan kişilerden olan "Büyük" Pompeius çıktığı seferden zaferle döndüğünde Romalıları ayağa kaldırdıysa da anayasaya bağlı kaldı ve bir hükümet darbesi gerçekleştirmedi, sadece senatus'un güçlü kişileri arasında yer almakla yetindi. Ancak devamında halk nezdindeki popülerliğinin aksine, senatus'ta pasif kaldı, kazandığı zafer-

ler sonrası askerlerine toprak dağıtacağı yönündeki sözünü bile, senatus izin vermediği için yerine getiremedi. Zamanın ruhu, İÖ 60'ların Roma'sında halkın beğenisi ve beklentileri ile senatus'un beğenisi ile beklentileri arasında bir çatışma doğurdu: Halkın manevi duygularını okşayan askerî zaferlerin büyüsüne, onların bir getirisi olan ganimet paylaşımına dayalı maddi kazanç beklentisi eklenince, halkın beğenisini kazanan üç asker, yani Pompeius, Crassus ve Julius Caesar İÖ 60 yılında Roma tarihinin birinci triumviri'sini (üç adam yönetimi) kurdu. Halkın iradesini yerine getirme adı altında bir dizi uygulamaya girişen bu üçlü, aslında cumhuriyetin aristokratik dinamiklerini baltaladıkça monarşiye uygun bir ortam hazırlıyordu. Julius Caesar tüm Gallia'yı Roma eyaleti yapınca, birden bu üçlünün halk nezdindeki en popüler kişisi oldu, eski ihtirasları kabaran Pompeius ayak oyunlarıyla senatus'u arkasına aldı ve nispeten silik bir karakter olan Crassus'un da kenara çekilmesiyle, bu üçlü yönetim birden birbiriyle çekişen iki başlı bir yapıya dönüştü. Cumhuriyetçi senatus Caesar'a oranla Pompeius'u ehveni şer olarak görüyordu, dolayısıyla onu Cicero gibi cumhuriyetin yılmaz bekçilerinden olan Cato'nun da teklifiyle, "yardımcısız consul" seçti, buna yumuşatılmış bir diktatörlük denebilir. Cicero bile İÖ 51 yılında yayınladığı *De Republica* adlı eserinde tek adam yönetimine, yöneticinin eski Roma krallarında olduğu gibi, seçimle gelip, otoritesi bakımından senatus'a tabi olması koşuluyla cevaz veriyordu. Özetle senatus Caesar'ın halk nezdinde yükselen popülaritesine karşın, Pompeius'un arkasında durarak triumviri'den bir iç savaş çıkmasını destekledi. Caesar karşıtı olan consul'ler yurdu savunsun diye Pompeius'u Italia'daki tüm birliklerin başına atadı, Caesar da kendisine sığınmış olan halk tabakasını bahane ederek, halkın yüzyıllık haklarını savunmak için Pompeius'un üzerine yürüdü, asıl amacı ise Italia ve Roma'yı ele geçirerek, halkın beğenisini kazandığı ve beklediği tek adam, yani kurtarıcı olmaktı.

Pompeius ve ardındaki senator'ler halk katında destek bulamayınca Roma'yı terk etti, Caesar halkın da desteğiyle savaşmadan Roma'ya girdi ve iki ay içinde tüm Italia'yı ele geçirdi. İÖ 49 yılında artık Roma'nın diktatörüydü. Caesar sırasıyla Sicilia, Sardinia ve Hispania'ya egemen oldu. Pompeius ise Yunanistan'da büyük bir ordu oluşturabildi. İki liderin komutasındaki ordular Thessalia'da bulunan Pharsalus kasabasında çarpıştı ve Pompeius ağır bir yenilgi alarak kaçtı, bu iç savaşın sonuçlandığını gösteriyordu, kazanan Caesar'dı. Ancak onun da egemenliği çok sürmedi, İÖ 44 yılının 15 Mart'ında senatus'ta cumhuriyetçilerin tertibiyle öldürüldü.

Tekrar Cicero'ya dönelim: Sürgün cezasına çarptırılarak devlet yönetiminden uzaklaştırılan Cicero İÖ 58 yılının 23 Mayıs'ında, manen çökmüş bir şekilde Yunanistan'daki Thessalonica'ya vardı, yaklaşık bir sene sonra, senatus kararıyla sürgünden geri çağrıldı, İÖ 57 yılının 5 Ağustos'unda Italia'ya döndü. Yeniden siyasete atılmak istediyse de, Caesar'a olan siyasi karşıtlığı onu devletin üst kademelerinden uzak tuttu, sadece İÖ 51'in Mayıs'ından, 50'nin Kasım'ına kadar Cilicia'da proconsul'luk görevini üstlendi. Cicero Pompeius ile Caesar arasındaki iç savaşta, senatus gibi Pompeius'un tarafını tutuyor görünüyordu. Caesar İÖ 49 yılında Italia'yı ele geçirince, Cicero Roma'dan kaçtı ve daha sonra Pompeius'un karargâhının bulunduğu Illyria'ya geçti. İÖ 48 yılında Pompeius'un ordusuyla birlikte Pharsalus'a gelen Cicero burada Pompeius'un yenilgisine şahit oldu ve Roma'ya geri döndü. İlginç bir şekilde Caesar Cicero'yu affetti, Cicero bu davranışı Caesar'ın cumhuriyet rejimini diri tutacağı şeklinde yorumladıysa da, çok geçmeden yanıldığını anladı. Cicero Caesar'ı öldüren cumhuriyetçi tertibe doğrudan katılmadı ancak bu eylemi devletin ve rejimin iyiliği için haklı gördü, *De Officiis*'in farklı yerlerinde savunduğu gibi, onun için devletin iyiliği her yasanın ve yükümlülüğün üze-

rindeydi, gerekirse tiran da öldürülebilirdi: Örneğin II.23'te şöyle der: "Birçok kişinin öfkesine asla karşı konulamaz. Sadece ordularla baskı altına alınmış olan devletin katlandığı ve öldükten sonra kendisine daha fazla itaat ettiği o tiranın ölümü, ondaki öfkenin onu ne kadar büyük bir yıkıma sürüklediğini göstermez, diğer tiranların da sonu benzer olmuş, neredeyse hiçbir tiran böyle bir sondan kaçamamıştır."

Cicero bu yaklaşımını Caesar'ın ardından da sürdürdü, zira Caesar'ın öcünü alacağına dair halkın önünde yemin eden Marcus Antonius da tek adamlık hayalleri kurup, bu uğurda Caesar'ın yeğeni Octavianus'la mücadeleye girişince, Cicero'nun devleti ve rejimi savunan tavrı değişmedi. İÖ 43 yılında Marcus Antonius, Octavianus ve Lepidus ikinci triumviri'yi kurdu, Cicero'nun gözünde Antonius Caesar'ın, Octavianus ise Pompeius'un rolünü üstlenmiş gibiydi, dolayısıyla Cicero İÖ 44-43 yıllarında, Marcus Antonius'u kötüleyen *Philippicae* konuşmalarını yaptı, Octavianus'u övdü, onun üvey babası Caesar'la aynı hataya düşmeyeceğini düşünüyor, ancak yanılıyordu. Antonius ile Octavianus'un başını çektiği ikinci triumviri'nin ilk icraatı, düşmanlarını ve olası rakiplerini fişlemek oldu, Cicero ve kendisi gibi düşünen cumhuriyet yanlıları, isimlerini kara listede gördü. Cicero desteklediği Octavianus'un ihanetine uğradı, gördüğü onca şeyden sonra bu ihanete şaşırmamış olmalı. İÖ 43 yılının 7 Aralık'ında Formiae'daki evinde yakalandı ve kellesini görevli askerin kılıcına teslim etti.

Eserleri Üzerine

Marcus Tullius Cicero sadece örnek yaşamıyla bile düşünce dünyası üzerinde büyük bir etki bırakmıştır, bununla birlikte her çağdan farklı düşünce adamları onun Roma'yı birey, geleneksel toplum düzeni ve devlet üçgeninde ele

alan eserlerini tekrar tekrar okumuş, her okumada onun zamanın ötesine ve her çağın insanına seslenen tespitlerini ciddiye almıştır.

Cicero'nun eserleri yaşamıyla paraleldir. Şiirle başlayan yazın hayatı zaman içinde suyun yolunu bulması gibi, asıl yeteneği olan düzyazı türüne geçmesiyle değişmiştir. Avukatlık mesleği gereği yaptığı (daha sonra metin olarak yayınlanan) savunma ve suçlama konuşmaları Cicero külliyatının ilk dönem eserlerini oluşturur, zaman içinde bunlara teknik eserler de eklenir: Genel olarak kabul edildiği üzere, İÖ 84 tarihli *De Inventione* adlı, hatipler için el kitabı hüviyetindeki dört kitaptan oluşan ancak günümüze iki kitabı kalan eser Cicero'nun ilk düzyazı eseriydi. Bununla birlikte Cicero ilk konuşmasını, İÖ 81 yılında Quinctius isminde birini savunmak için yaptı (*Pro Quinctio*). Bunu bir sene sonra isminin geniş kitlelerce duyulmasını sağlayan Sextus Roscius savunması izledi (*Pro Roscio*). On sene kadar sonra, İÖ 70 yılında Gaius Verres'in savcı seçimiyle ilgili olarak Quintus Caecilius'a (*Divinatio in Caecilium*) ve dostu Hortensius'un savunduğu Verres'e (*In Verrem*) suçlama konuşmaları yaptı. İÖ 69 yılında *Pro A. Caecina*, *Pro M. Fonteio* ve *Pro M. Tullio*; üç sene sonra, İÖ 66 yılında, *Pro Cluentio* ve *Pro Lege Manilia* konuşmalarını yaptı. İÖ 63 yılında, consul'ken, Catilina konuşmalarıyla (*In Catilinam*) tertip hazırlığını bastırdı, yine aynı yıl içinde *Contra Rullum*, *Pro Murena*, *Pro C. Rabirio Perduellionis* ve *De Lege Agraria* konuşmalarını yaptı. Bir yıl sonra, İÖ 62'de meşhur *Pro Archia* ve *Pro Sulla*, İÖ 59'da *Pro Flacco*, İÖ 57'de *De Domo Sua*, *Post Reditum ad Quirites* ve *Post Reditum ad Senatum*, İÖ 56'da *Pro Balbo*, *Pro Caelio*, *Pro Sestio*, *In Vatinium*, *De Haruspicum Responsis* ve *De Provinciis Consularibus* konuşmalarını yaptı.

İÖ 55'te Cicero biri teknik, biri de konuşma olmak üzere iki eser kaleme aldı: Hatiplik sanatını/mesleğini incelediği

De Oratore ve *In Pisonem* konuşması. İÖ 54'te *Pro Plancio* ve *Pro C. Rabirio Postumo*, İÖ 52'de ise *Pro Milone* konuşmalarını yaptı, aynı sene içinde hatiplerin nasıl olması gerektiğiyle ilgili *De Optimo Genere Oratorum* ve Roma'daki yasaları incelediği (ölümünden sonra yayınlanan) *De Legibus* adında iki teknik eser kaleme aldı. Bir sene sonra, İÖ 51'de Roma devletini ele aldığı *De Republica* adlı eserini yazdı. Devlet yaşamından iyice uzaklaştığı dönemde, İÖ 46 yılında *Brutus*, *De Optimo Genere Oratorum*, *Orator* ve *Paradoxa Stoicorum* adındaki hitabet ve felsefe konulu teknik eserlerini yayınladı, bununla birlikte aynı yıl içinde, *Pro Ligario* ve *Pro Marcello* savunmalarını yaptı. Kızı Tullia'nın öldüğü İÖ 45 Cicero için hüznün yılı oldu ve teselli bulmak ümidiyle kendisini felsefeye verdi: *Academica*, *De Finibus Bonorum et Malorum*, *Disputationes Tusculunae*, *De Natura Deorum* bu yılın eserleridir. Cicero aynı yıl içinde son savunması olan *Pro Rege Deiotaro* konuşmasını da yaptı. İÖ 44 Cicero'nun, deneyimini birey, toplum ve devlet üçgeninde kaleme aldığı son yıl oldu: *Topica*, *De Senectute*, *De Amicitia*, *De Divinatione*, *De Fato* ve *De Officiis* bu yılın eserleridir. İÖ 43'te, öldürülmeden önce *Philippicae* konuşmalarını yaptı.

De Officiis ya da Yükümlülükler Üzerine

Yaşamını âdeta Roma devletinin ve geleneğin sürekliliğine adamış olan Cicero'nun ölmeden önceki son teknik eserinde, yaşadığı dönemin Romalılarına ve onların torunlarına *officium*, yani yükümlülük (=görev, hizmet, onur) ile ilgili bilgi sunması manidardır. Zira Cicero üç kitaptan oluşan *De Officiis*'i yazana değin ve hatta yazdığı sırada, yükümlülüklerin, şahsi çıkarlar uğruna fütursuzca, bile isteye askıya alındığına defalarca şahit olmuştu. Özellikle de halkın beğenisini kazanmış yöneticilerin şahsi çıkarlarını öne

alıp devlet, toplum ve yasa önündeki yükümlülüklerini yerine getirmemesi Cicero için üzerinde durulması gereken bir problemdi, zira bütün kötülükler, ona göre, yükümlülüğün ya da görevin yerine getirilmemesinden doğuyordu. Dolayısıyla dönemin entelektüellerine yükümlülüğün ne olduğu ve niçin önem arz ettiği anlatılmalıydı.

Cicero Atina'da eğitim gören oğlu Marcus Cicero'ya mektup şeklinde kaleme aldığı *De Officiis*'te yükümlülükleri anlatırken iki temel kaynaktan besleniyor: Yunan felsefesi ve Roma geleneği. Gençken felsefe eğitimi alan Cicero daha sonra, yorucu yaşamının son deminde "devlet bizzat kendini teslim ettiği insanlar tarafından uzunca bir süre yönetilmeye başlayınca" (II.2) kendisini felsefeye adar. Ancak bu adanmışlık, Roma'nın siyasi ve toplumsal sorunlarından kopma şeklinde olmaz, zira Cicero bir insanın, siyasi ve sosyal kazanımlarını düşünmeden, salt çalışmak olsun diye çalışmasını, kendisine ve devletine herhangi yararı olmadan çalışmasını eleştirir. (I.19) Ona göre her çalışmanın, her eylemin bir yararı olmalıdır, onun sağlayacağı yarar da, en azından bu eserinde felsefe üzerinden yükümlülüklerin öğrenilmesiyle birlikte ahlaki doğruluğun da öğrenilecek olmasıdır, zira "yaşamda ahlaken doğru olan her şey yükümlülüğün yerine getirilmesinden, yanlış olan her şey ise yine yükümlülüğün es geçilmesinden kaynaklanır." (I.4)

Cicero temel bir felsefî problemi tartışmaya açar: Yararlı olan ile ahlaken doğru olan çatışırsa ne olur? Stoacı filozof Panaetius'un yine *Yükümlülükler Üzerine* adlı eserinde ele aldığı bu problemi, Panaetius'tan farklı olarak biraz daha genişletir: Yararlı olan bir şey ile yararlı olan başka bir şey ya da ahlaken doğru olan bir şey ile ahlaken doğru olan başka bir şey çatışırsa ne olur? *De Officiis*'teki bütün felsefî ve ahlaki problemler bu temel problem etrafında kümelenir. Yunan'ın farklı felsefe okullarının görüşlerini paylaşan Cicero, Catilina tertibini bastırmak maksadıyla tertipçileri

yasal haklarından mahrum edişini ya da Julius Caesar'ın katillerine sempatiyle bakışını bu eserinde felsefe üzerinden savunuyor gibi bir tavır takınır, zira herhangi bir Roma vatandaşının yasal hakkını elinden almak ya da bir yöneticinin öldürülmesini hoş karşılamak bir açıdan yanlışsa da, başka bir açıdan doğrudur Cicero'ya göre: O da elbette devletin iyiliğini isteyen bakış açısıdır. Cicero'ya ahlaken doğru olan, devletin yararına görünür, dolayısıyla devlet savaş meydanında bile ahlaklı olmalı, savaş kurallarını bozmamalıdır. Cicero birey gibi devletin de, içte ve dışta daima adaleti gözetmesini ister, zira ataları adaletten hiç şaşmamıştır: "Adalet atalarımız arasında öyle saygıyla uygulanmıştır ki, onlar savaşla ele geçirdikleri devletleri ve milletleri hoşgörüyle kucaklamış ve bir ata geleneği olarak onların koruyucuları olmuştur."

En nihayetinde denilebilir ki, Cicero oğluna geçmişten alıp deneyimlediği bir yaşam felsefesinin temel ilkelerini öğretirken, felsefeye konu olan evrensel meseleleri, yerel meselelerle harmanlayıp örnekler sunar ve Stoacılar, Epicurusçular, Peripatetikler gibi farklı filozof gruplarının aralarındaki tartışmalardan sıyrılarak kendi döneminden yüzyıllar önce yaşamış Yunan filozofların görmediği, gittikçe çürüyen, hatta kendisi daha sağken yitirilmiş Roma devletini âdeta felsefe laboratuvarında incelemeye alır.

Çeviri Yöntemi

Bu çeviride "*M. Tulli Ciceronis De Officiis*. M. Winterbottom, Oxford Classical Texts, Oxford University Press 1994" künyeli edisyondaki Latince metin temel alındı. Dipnotlarda kaynakçadaki eserlerden yararlanıldı. Metinde geçen özel isimlerin ve Roma'ya özgü unvanların Latinceleri kullanıldı.

I. Kitap

[1 1] Tam bir yıldır Atina'da, Cratippus'un[1] dinleyicisi olan sevgili oğlum Marcus, artık zihnin o üstadın ve kentin büyük otoritesi sayesinde,[2] felsefenin ilkeleri ve kaideleriyle dolmuş olmalı; öyle ki bunlardan ilki[3] bilgiyle, ikincisi ise[4] sunduğu örneklerle seni geliştirebilir; nitekim ben de sadece felsefede değil, aynı zamanda konuşma tatbikinde de Latin unsurlarını Yunan unsurlarıyla kaynaştırmayı kendim için yararlı görmüşümdür, senin de her iki hitap türünde eşit ölçüde yetkin olabilmek için, aynısını yapman gerektiğini düşünüyorum.[5] Bana öyle geliyor ki, bu sayede insanlarımıza büyük bir hizmetim oldu; yalnızca Yunan diline vakıf olmayanlar

1 Atina'da bulunan Marcus Tullius Cratippus (İÖ birinci yüzyıl) çağının en önemli filozof eğitimcilerinden biriydi. Cicero gibi aristokrat Romalıların yakından tanıdığı ve irtibat halinde olduğu, Peripatetik felsefenin temsilcisi Cratippus, Cicero'nun oğlunun eğitimiyle ve sosyal yaşamını düzenlemekle de meşguldu.

2 Cicero Atina kentine büyük saygı gösterir, ona göre bu kent "tüm disiplinlerin kurucusu"dur (*De Oratore* 1.1: "omnium doctrinarum inventrices").

3 Cratippus'u kastediyor.

4 Atina, bilindiği gibi Yunan felsefesinin merkezî noktalarından biriydi, Cicero'nun burada kastettiği örnekler kentin yetiştirdiği büyük filozoflar ve onların izinden gidenler olmalıdır.

5 Yunan retoriğinin üstatlarına başlangıçta gösterilen düşmanlığa rağmen, bu türden bir çalışma İÖ birinci yüzyılın başından itibaren gelenek tarafından savunulmuştur.

değil, aynı zamanda bu konuda eğitimli olan kişiler de bu hizmetimin kendilerine hem öğrenim,[6] hem de karar alma[7] bakımından belli ölçüde yardımcı olduğunu düşünüyor. [2] Dolayısıyla çağımızın önde gelen bu filozofundan öğrenecek ve dilediğin sürece öğrenmeye devam edeceksin. (Elbette ki, göstereceğin gelişim seni tatmin etmediği sürece öğrenmeyi istemek durumunda kalacaksın.) Nitekim benim felsefem de Peripatetiklerinkinden çok farklı değil (zira ben de Socratesçi ve Platoncu olmak istiyorum, onlar da),[8] sen de ilgili konularda kendi kararını verecek (öyle ya, seni bundan alıkoymayacağım) ve açık ki, benim yazılarımı okuyarak da Latince konuşmanı daha zengin bir hale getireceksin. Bunu ukalaca söylediğimi düşünmeni istemem, zira başka birçoklarının[9] felsefe bilgisinin benimkini bastıracağını kabul etmeme rağmen, tüm ömrümü hitabet uğraşısıyla tükettiğim için, kendimde bir hatibin karakterine uygun bir şekilde doğru, seçkin ve incelikli konuşma yeteneğinin olduğunu iddia edersem, böyle bir iddiayı dile getirmekte haklı görünürüm.

[3] Dolayısıyla sevgili Cicero'm, sana sadece konuşmalarımı değil, artık neredeyse onlarla eşit seviyede olan felsefe eserlerimi de arzuyla okumanı öneriyorum.[10] Konuşmalarımın dili oldukça güçlü, buna karşın dengeli ve ölçülü hitap dili-

---

6 Bazı elyazmalarında, bağlam gereği "öğrenim" olarak çevirdiğimiz *discendum* ifadesi yerine, "konuşma" olarak çevirebileceğimiz *dicendum* ifadesi geçer.

7 Burada kastedilen ahlak tercihleridir.

8 Cicero'nun bu satırları okunurken şu da göz önünde tutulmalıdır: Peripatetikler Aristoteles'in Atina'daki öğrencileri olan filozoflardı, onlara göre insan doğasının saygınlığına yakışan ve en yüce iyi (*summum bonum*) denilen şey, insanı edilgen kılan duygulanımın hazları değil, insanı etken kılan ahlak ve zihin yetilerinin geliştirilmesi ve disiplin altına alınmasıdır. Cicero'nun bu ve diğer felsefe konulu eserlerinde takındığı tavır da bu minvaldedir.

9 Cicero burada Cato ve Varro gibi diğer Romalı düşünürleri kastediyor olmalı.

10 Cicero bu eser yayınlanana dek 17 felsefe ve 70 hitabet eseri yayınlamıştı.

min de geliştirilmesi gerekiyor.[11] Yine bugüne değin Yunanlar içinde kimsenin her iki türde de, hem adli konuşmaya,[12] hem de bu serbest tartışma türüne dönük çalıştığını görmedim; belki sadece, iyi bir tartışmacı olmakla birlikte, ateşli değil, aksine Theophrastus'un[13] öğrencisi olarak değerlendirebileceğin ölçüde tatlı bir dili olan hatip Phalerumlu Demetrius[14] böyle biri sayılabilir. Her iki alanda da ne kadar başarılı olduğunu başkaları değerlendirebilir, neticede her iki alanda çalışmayı hedeflediğim şüphe götürmez. [4] Açıkçası, Platon adli konuşma türüne de el atmak isteseydi, ziyadesiyle ağır ve zengin bir dil kullanabilirdi zannederim. Buna karşın Demosthenes[15] de Platon'dan öğrendikleri üzerinde durup onları açık bir dille ifade etmek isteseydi, bunu süslü ve gösterişli bir şekilde yapabilirdi; aynı durumun Aristoteles ve Isocrates[16] için de geçerli olduğu kanaatindeyim, zira ikisi de kendi işiyle öyle meşgul olmuştur ki, diğer işi es geçmiştir.[17]

[II] Şimdi senin için bunu (daha sonra da daha fazlasını) yazmaya karar verdiğime göre, özellikle de senin yaşına[18] ve benim uzmanlığıma en uygun konudan başlamak istedim. Felsefede filozoflar tarafından dikkatli ve yoğun bir şekilde

---

11 Cicero burada felsefe dilini kastediyor.

12 Söylevler forumdaki hâkimler ya da forumun bir parçası olan *comitium* (halk meclisi) önünde verilirdi, buna karşın Cicero'nun Catilina'ya karşı verdiği gibi, önemli bazı söylevlerin senatus'ta verildiği de olmuştur.

13 Theophrastus (İÖ 370-287) Atina'daki Peripatetik okulun Aristoteles'ten sonraki başıydı. Eserlerinin küçük bir kısmı günümüze ulaşmıştır, hocası Aristoteles gibi doğa olayları üzerine incelemeler yapmıştır.

14 Demetrius (İÖ 350-280), Atinalı Peripatetik filozof ve devlet adamı.

15 Demosthenes (İÖ 384-322), hitabet konusunda Cicero'nun hayranlığını kazanan Atinalı büyük hatip.

16 Isocrates (İÖ436-338), yaşadığı dönemin en ünlü hatiplerinden ve eğitimcilerinden biridir.

17 Cicero'nun bir Latin felsefe literatürü oluştururken temel düşüncesi Yunanlarla rekabettir, ona göre adli konuşma salt hitabet ve felsefeden önce gelir, dahası her üç alanda da iyi yetişmiş olmak esastır. Oysa burada isimleri geçen Isocrates ile Aristoteles'ten ilki sadece hatiplik, ikincisi ise felsefe dilini / stilini benimsemiştir.

18 Bu eser yazıldığında Cicero'nun oğlu 21 yaşındaydı.

tartışılmış ciddi ve yararlı birçok konu vardır; bununla birlikte yükümlülüklere ilişkin filozoflar tarafından aktarılan ve ilke olarak sunulan fikirlerin en geniş kapsamda olduğu görülüyor. Zira sosyal ya da özel, işle ya da evle ilgili, kendi başına ya da başka birisiyle birlikte hareket ettiğin yaşamın hiçbir kısmı yükümlülükten yoksun olamaz; yaşamda ahlaken doğru olan her şey yükümlülüğün yerine getirilmesinden, yanlış olan her şey ise yine yükümlülüğün es geçilmesinden kaynaklanır. [5] Bu tüm filozofların ortak inceleme konusudur, öyle ya, kim yükümlülük ilkelerine değinmemiş olup da kendisine filozof deme cüretini gösterebilir? Ancak iyi ve kötü şeylerin sınırlarına ilişkin kabulleriyle tümden yükümlülüğün kuyusunu kazan öğretiler de yok değildir.[19] En yüce iyiyi, erdemle hiçbir bağlantısı olmayacak şekilde düşünen ve ahlaki doğruluğa göre değil, kendi çıkarlarına göre biçen birisi, kendisiyle barışık olmasına rağmen doğasındaki iyiliğe bazen de olsa teslim olmuyorsa, ne dostluk ekebilir, ne adalet, ne de cömertlik. Kuşkusuz acıyı en büyük kötülük sayan biri hiçbir şekilde cesur olamaz, keza hazzı da en yüce iyi sayan biri ölçülü olamaz. [6] Bütün bunlar öylesine açık ki, konuyu tartışmaya açmaya bile gerek yok, yine de ben bu konuyu başka bir yerde tartışmıştım.[20] Bahsi geçen öğretiler kendi içinde tutarlılık iddiasında olsaydı, yükümlülükle ilgili hiçbir şey söyleyemezdi; dahası yükümlülüğe ilişkin bizzat kendisinden ötürü sadece ahlaki doğruluğun ya da ziyadesiyle ahlaki doğruluğun aranması gerektiğini söyleyenlerinki dışında[21] doğadan kaynaklanan

19 Cicero'nun burada bahsettiği "iyi ve kötü şeylerin sınırları" meselesi aynı zamanda kendisine ait felsefe konulu bir eserin de başlığıdır (*De Finibus Bonorum et Malorum*), Cicero bu eserinde farklı felsefe okullarının iyilik ve kötülükle ilgili görüşlerini tartışmaya açar.

20 *De Finibus Bonorum et Malorum* II. Kitap. Cicero, bu eserinde arkadaşı Manlius Torquatus tarafından öne sürülen Epicurusçu ahlak anlayışını eleştirir.

21 Sadece ahlaki doğruluğun peşinde koşanlar Stoacılar, ziyadesiyle onun peşinde koşanlar ise Academiacılar ve Peripatetiklerdir.

sağlam ve sarsılmaz bir ilke de önerilemez. Bu, Aristo'nun, Pyrrho'nun[22] ve Erillus'un[23] fikirleri uzunca bir süredir defedilmiş olduğundan artık sadece Stoacılara, Aristotelesçilere ve Peripatetiklere has bir düşüncedir. Artık fikirleri unutulmuş olan filozoflar değerler arasında, yükümlülüğün keşfine giden yolu mümkün kılacak bir tercih payı bıraksaydı, onların da yükümlülüğü tartışmaya hakkı olurdu.[24] Dolayısıyla bu meselede ziyadesiyle Stoacıları izleyeceğim, bir yorumcu olarak değil de, her zaman yaptığım gibi, değerlendirmemde ve yargımda doyurucu görünecek şekilde onların kaynaklarından yararlanacağım.[25]

[7] Buradaki tüm inceleme yükümlülük üzerine olacağından, ilkin yükümlülüğün ne olduğunu tanımlamak yerinde olur. Panaetius'un bunu atlamasına şaşırıyorum.[26] Zira bir konuyla ilgili akla dayanan her açıklama bir tanımla başlamalı, böylece tartışılan şeyin ne olduğu anlaşılmış olur. [...][27]

[III] Yükümlülük üzerine olan tüm bu inceleme iki kısımdan oluşur: Biri, iyi şeylerin sınırına, diğeri ise uygulaması

22 Pyrrho (İÖ365-270 civarı), Pyrhhoculuğun yani kuşkucu felsefenin kurucusu olan Elisli filozof.

23 Erillus (İÖ üçüncü yüzyıl), Stoa felsefesinin kurucusu olan Zenon'un Kartacalı öğrencisi, ismi Herillus olarak da geçer.

24 Bu üç filozof da, farklı nedenlerle dışsal unsurların birbirine karşı üstün olmadığını savunmuştur, örneğin onlara göre zenginlik fakirlikten ya da sağlıklı olmak hasta olmaktan daha iyi veyahut daha kötü değildir. Dolayısıyla yükümlülüğün ne olması gerektiğiyle ilgili kesin birer ölçüt ya da adres göstermemişlerdir. Cicero bunu eleştiriyor.

25 Cicero burada yöntem bakımından Stoacıları izlediğini söylüyor, zira o en ikna edici olan felsefi açıklamayı arar, bu yüzden seçici ve eleştireldir.

26 Rodos'ta doğup Atina'da önce Babylonlu Diogenes'in, daha sonra da Tarsuslu Antipater'in öğrencisi olan Panaetius (İÖ180-109) İÖ 129 civarında Atina'da Stoa okulunun başına geçti. Felsefi görüşleri Cicero dahil birçok Romalı düşünür üzerinde etkili oldu. Cicero III.7'de Panaetius'un yükümlülük meselesini detaylı bir şekilde işleyen bir eser kaleme aldığını söyler ve kendisinin de bu eserini yazarken Panaetius'un o eserinin izinden gittiğini ancak bazı düzeltmeler de yaptığını belirtir. Dolayısıyla *Yükümlülükler Üzerine*'yi, Panaetius'un aynı adlı eserinden hareketle yazılmış bir eser olarak görmeliyiz.

27 Metnin burasındaki küçük bir kısım kayıptır.

yaşamın her alanında onaylanabilir olan ilkelerin önemine ilişkindir. İlkinin örnek soruları şunlardır: Her yükümlülük kusursuz olmak zorunda mıdır? Bir yükümlülük başka bir yükümlülükten üstün olabilir mi ve bu türden diğer sorular... İyi şeylerin sınırıyla ilgili olan yükümlülüklerin ilkelerinden bahsedilse de, bu bahis çok da anlaşılır olmaz, zira bu ilkelerin ziyadesiyle müşterek bir yaşamın kaidesi görüntüsünde olduğu görülür, ki bunlar benim için bu kitaplarda açıklanması gereken konulardır.[28] Yükümlülükle ilgili bir bölümleme daha vardır. [8] Zira bir yükümlülük hem "ortalama" hem de "tam" olarak adlandırılabilir.[29] Kanımca Yunanlar müşterek yükümlülüğe[30] *kathekon* derken, "tam" yükümlülüğe *katorthoma* dediğinden, biz de ikincisini *rectum*[31] olarak adlandırabiliriz. Tam yükümlülüğü tanımladıkları gibi, doğru olanın tanımını da bu şekilde yapıyorlar, buna karşın diyorlar ki, ortalama yükümlülük, hakkında niçin üstlenilmesi gerektiğiyle ilgili ikna edici bir gerekçe sunulabilen yükümlülüktür.

[9] Panaetius'a göre karar almanın üç yolu vardır. İlkin insanlar akıllarına düşen bir şeyin, yaptıklarında ahlaken doğru mu yoksa yanlış mı olacağı konusunda bir tereddüt yaşar, bunu düşünürken de çoğunlukla karşıt fikirlerin arasında kalır. İkinci olarak, alacakları kararın kendilerini yaşamda yarara ve memnuniyete, hedefleri gerçekleştirme olanaklarına ve kaynaklarına, zenginliğe ve güce götürüp götürmeyeceğini inceler veya tartar, sonuçta bütün bunlar onları

28 Cicero burada yaşamın anlamı (gayesi) ve yükümlülük kavramına ilişkin teorik sorular ile insanın yükümlülüklerini nasıl belirleyip yerine getireceğine ilişkin pratik soruları birbirinden ayırır.

29 Buradaki düşünceye göre yükümlülük ikiye ayrılır: Tüm insanlık için ortak olan yükümlülük "ortalama" (*medium officium*), sadece bilge için geçerli olan yükümlülük ise "tam ve kusursuz"dur (*perfectum officium*).

30 Bu türden yükümlülükler bilgelerle sıradan insanlar arasında müşterektir. Buna karşın tam yükümlülük, ancak bütün erdemlerin önemini bilen ve onlara sahip olan bilgeler tarafından üstlenilebilir.

31 Doğru.

kendi yararlarını düşünmeye iter ve onlara güzel görünür. Bu düşünce tarzı tümüyle yarar mantığına dayanır. Üçüncü tereddüt türü ise açıkça yararlı olduğu görülen bir şeyin ahlaken doğru olan başka bir şeyle çatışması durumunda ortaya çıkar. Böylece yarar düşüncesi insanı kendisine çekerken, ahlaki doğruluk da aksi yönde, kendisine çağırıyor görünür, neticede zihin tartışma ekseninde gerilerek düşüncenin iki başlılığını göz önünde tutmak zorunda kalır.

[10] Bölümleme esnasında bir şeyi atlamak büyük bir kusurken, bu bölümlemede iki şey birden atlanıyor.[32] Zira insan çoğu kere kafasında, sadece bir şeyin ahlaken doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu tartışmaz, aynı zamanda ahlaken doğru olan iki şeyden hangisinin daha doğru, ya da yararlı yollardan hangisinin daha yararlı olduğunu da tartışır. Bu durumda Panaetius'a göre üçlü olması gereken bölümleme, beşli bölümlemeye dönüşür. O halde ilkin, iki açıdan yaklaşarak ahlaken doğru olanın, sonra da aynı yöntemle yararlı olanın ne olduğu üzerinde durup ardından ikisini karşılaştıralım.[33]

[IV 11] Doğa başından itibaren her canlı türüne kendisini, yaşamını ve bedenini koruma; kendisine zarar verecek gibi görünen her şeyi geri çevirme; beslenme ve barınma gibi, yaşam için gerekli olan her şeyi arama ve tedarik etme eğilimini bahşetmiştir. Üreme amacıyla bir araya gelme ve kendisinden doğan yavruların bakımını üstlenme tüm canlıların ortak özelliğidir. İnsan ile vahşi hayvan arasında en büyük fark şudur: Vahşi hayvan güdülerinin yoğunluğuna göre hareket

32 Panaetius bir Stoacıydı. Stoa felsefesine göre doğru ve yanlışın dereceleri yoktur, bir şey ya doğrudur ya değildir, Cicero birinci kitabın bu ve diğer bölümlerinde doğrunun (ve yanlışın) ve buna bağlı olarak yükümlülüklerin derecelerinin olabileceğini savunuyor.

33 Cicero buradan itibaren birinci kitabın sonuna kadar Stoa felsefesine göre dört temel erdem sayılan adalet, bilgelik, ruh yüceliği ve ölçülülüğün doğal kaynağı üzerinde durur. İlkin insanların diğer canlılarla paylaştığı doğal dürtülerden bahseder, daha sonra da aklın insanlara bu dört erdemi nasıl kazandırdığını anlatır.

eder ve kendisini sadece yaşadığı şimdiki zamana uydurur, ne geçmişi ne de geleceği hisseder. İnsan ise aklın yoldaşıdır, onun yardımıyla kendisine uygun olan unsurların ayırdına varır, olayların nedenlerini görür, onların öncülleri ve geçmişleri konusunda bilgisiz kalmaz, benzerlikleri kıyaslar, şimdiki olayları birbiriyle ilişkilendirip onlarla gelecektekiler arasında bir bağ kurar, böylece tüm yaşam yolunu kolayca görerek onu yaşayabilmek için gerekli olan ne varsa hazır eder. [12] Aynı doğa aklın gücüyle, dilde ve yaşamda birlik olması için insanı insana bağlar; her şeyden önce, doğurduğu insanlara bir sevgi eker; insanların bir araya gelmeyi ve kendilerinden çıkıp topluma karışmayı istemelerini sağlar, böylece insan sadece kendisinin değil, sevgi beslediği ve bakmakla yükümlü olduğu karısının, çocuklarının ve başkalarının da rahatını ve rızkını sağlamaya çalışır, dahası bu ilgi zihinleri uyandırarak insanların başladıkları işi tamamlayabilmelerini sağlar.

[13] Her şeyden önce, gerçeği araştırmak ve incelemek insana özgüdür. Bu yüzden zorunlu işlerden ve ilgi alanlarımızdan ne zaman uzaklaşsak, gizli ya da olağanüstü şeyleri araştırmanın kutlu bir yaşam için kaçınılmaz olduğunu düşünerek görmeye, işitmeye ve öğrenmeye istek duyarız. Bu sayede insan doğasına en uygun olan şeyin doğruluk, sadelik ve saflık olduğunu anlarız. Gerçeği görme arzusuna ek olarak egemen olmaya da iştahlıdır insan; bu iştahından ötürü doğanın iyi yetiştirdiği ruhu, kendi yararı için fikri, öğretisi ve buyrukları adil ve meşru olmayan birine boyun eğmeye razı gelmez. Ruh yüceliği ve insani arzuları küçümseme yeteneği buradan doğar.

[14] Bu canlının tek başınayken bile düzenin nasıl olduğunu, neyin uygun olduğunu, eylemde ve konuşmada ölçünün ne olduğunu anlıyor olmasında, doğanın ve aklın gücü hiç de önemsiz değildir. Nitekim diğer canlılardan hiçbiri görünüşü duyumsanabilen unsurların güzelliğini, cazibesini ve oluşturduğu uyumu kavrayamaz. Doğa ve akıl güzelliğin,

istikrarın ve düzenin bilhassa insanın kararlarında ve eylemlerinde korunması gerektiğini düşünerek bu bakış açısını benzerlik yoluyla gözlerden zihne taşımış olur. Yine doğa ve akıl teoride ve pratikte hovardaca hiçbir şey düşünmeden ve yapmadan, biçimsiz ve kadınsı hiçbir işin içinde olmamaya özen gösterir. İncelediğimiz ve soylu bulunmasa da en nihayetinde ahlaki doğruluk olarak önem arz ettiğini, dahası kimse tarafından övülmese de, doğası gereği övgüye değer olduğunu söylediğimiz ahlaki doğruluk yukarıdaki unsurlardan meydana getirilir ve onlarla tamamlanır.

[V 15] Oğlum Marcus, ahlaki doğruluğun bizzat çehresini ve sanki yüzünü arıyorsun, oysa "o gözlerle görülebilseydi", Platon'un dediği gibi, "olağanüstü bir bilgelik sevgisi uyandırırdı insanda."[34] Ahlaken doğru olan her şey dört unsurun birinden doğar, buna göre ahlaki doğruluk (1) ya kişinin gerçekliği kavramasında ve pratik zekâsında (2) ya insanlar arasındaki birlikteliğin gözetilmesinde, insanın kendisini bu birlikteliğe adamasında ve yaptığı anlaşmalara sadık kalmasında, (3) ya ele geçirilmemiş ve bastırılmamış olan soylu zihnin yüceliğinde veyahut gücünde, (4) ya da ılımlılığın ve ölçülülüğün egemen olduğu düzene ve ölçüye uygun olarak yapılan ya da söylenen her şeyde bulunur.

Bu dört durum birbirine bağlı olup birlikte dokunmuşsa da, bazı yükümlülük türleri kendi başına meydana gelir. Örneğin ilk olarak betimlediğimiz ve içine bilgelikle birlikte sağduyuyu da yerleştirdiğimiz durumda gerçeğin araştırılması ve keşfi bulunur, bu da erdeme has bir işlevdir. [16] Zira bir insan bir meselede ziyadesiyle gerçek olanın ne olduğunu çok iyi bir şekilde kavrıyor ve bu gerçeğin mantığını büyük bir kesinlik içinde ve hızlı bir şekilde görüp açıklayabiliyorsa, o insanın en sağduyulu ve en bilge olduğu düşünülür. O halde derinde yatan gerçeklik burada erdemi mümkün kılıp onda harekete geçen bir madde gibidir.

---

34 *Phaedrus* 250d.

[17] Diğer üç erdemde yaşama eyleminin içerdiği korunması ve tedarik edilmesi gereken zorunlu unsurlar öne çıkar, böylece insanların birlikteliği ve aralarındaki bağ korunabilir; ruh yüceliği ve asaleti insan kendisinin ve ailesinin malvarlığını artırıp yarar sağlarken değil, özellikle de bu tür kazanımları küçümserken ışıldar. Yine düzen, sebatkârlık, ölçülülük ve bunlara benzer hususlar sadece zihin hareketliliği değil, aynı zamanda eylem de gerektirir. Bizler yaşamda cazibe noktası olan her şeye bir sınır ve ölçü belirleyerek ahlaki doğruluğu ve dürüstlüğü korumuş olacağız.

[VI 18] Ahlaki doğruluğun doğası ve gücüne ilişkin yaptığımız dörtlü bölümlemenin, gerçeği öğrenmeyle ilgili olan ilki, ziyadesiyle insan doğasına bağlıdır. Zira hepimiz öğrenme ve bilme arzusuna çekilir ve taşınırız, böylece bilgilenme konusunda en üst seviyeye çıkmanın güzel olduğunu düşünürüz, buna karşın sendelemeyi, başıboş dolaşmayı, cahil olmayı ve yanılmayı kötü ve ahlaken yanlış bir şey olarak görürüz. Bu doğal ahlaki doğruluk türünde iki hatadan kaçınmak gerekir: Birincisi, bilinmeyen şeyleri bilinenlerin yerine koymamalı ve alelacele onaylamamalıyız. Bu hatadan kaçınmak isteyen, ki herkes bunu istemelidir, meseleleri ele alırken hem zamanını, hem de dikkatini vermelidir. [19] İkinci hata, bazı insanların kendilerini anlamı muğlak olan, zor ve gereksiz konulara aşırı vakfetmeleri ve aşırı çaba harcamalarıdır.[35] Bu hatalardan kaçınıldığında, astrolojide C. Sulpicius'la[36] ilgili olarak işittiğimiz, geometride Sex. Pompeius'la,[37] diya-

35 Burada bahsedilen iki hatadan ilki Cicero'nun dogmatikliğe duyduğu nefreti yansıtır, bu nefretten ötürü kuşkucu Academia ekolüne yaklaşmıştır. İkinci hata ise Cicero'yu toplum yaşamından ayrılacak ve vatandaşlarına bu şekilde hizmet edebileceğini düşündürecek kadar felsefeyle meşgul olmaya iten Romalı önceliklerini yansıtır.

36 İÖ 169'da praetor ve İÖ 166'da consul seçilen Sulpicius İÖ 168 yılında Macedonia'ya karşı sürdürülen savaşlar sırasında astronomi bilgisiyle Roma ordusuna hizmet etmiştir, anlatılana göre ay tutulmasını önceden bilmiş ve savaşmakta olan Romalı askerlerin tutulma esnasında paniğe kapılmasını engellemiştir.

37 Büyük Pompeius'un dayısı olan Sextus Pompeius kendisini geometri, ya-

lektik konularında birçok kişiyle ve vatandaş hukukunda[38] daha birçoklarıyla ilgili öğrendiğimiz gibi, bilinmesi gereken ahlaki doğrulukla ilgili konulara dönük çaba ve özen doğru bir şekilde övülecektir; neticede bu ilimlerin hepsi gerçeğin araştırılmasıyla ilgilidir. İnsanın kendisini böyle bir konuya adayarak pratik kazanımlardan uzaklaştırması da yükümlülüğe terstir. Erdemin övgüsü tümüyle eylemden kaynaklanır; bununla birlikte çoğu kez böyle bir eylemden kopuş olur ve birçokları kendi çalışmasına dönme imkânı bulur. Ayrıca zihnimizdeki asla durulmayan hareketlilik, herhangi bir çabamız olmadan da bizi öğrenme hevesi içinde tutabilir. Nitekim zihindeki her düşünce ve hareketlilik ya ahlaken doğru olan veyahut iyi ve mutlu yaşamaya dönük karar alırken, ya da bilgilenme ve eğitim amaçlı çalışmalarda kullanılacaktır.

Böylece yükümlülüğün ilk kaynağından bahsetmiş olduk. [VII 20] Diğer üç kaynaktan en geniş kapsamlı olanı, kendisi sayesinde insanın insanla birlikteliğinin ve ortak yaşamın mümkün olduğu düşüncedir. Bu düşüncenin iki kısmı vardır: Birincisi, erdemin en parlak yüzü olup kendisine bağlı olanlara "iyi insanlar" denilen adalet, ikincisi ise ilkiyle bağlantılı olup iyilikseverlik ya da yardımseverlik olarak da adlandırılabilen cömertliktir.

Adaletle ilgili ilk yükümlülük, hiç kimsenin, bir haksızlıkla kışkırtılmaksızın başka birisine zarar vermemesi gerektiğidir, yine kişi müşterek mülke müşterek, özel mülke özel muamele etmek zorundadır. [21] Hiçbir mülk doğası gereği özel değildir ancak uzun süreli sahiplikle (insanların geçmişte boş bir yere yerleşmesiyle), zaferle (insanların savaşta kazanmasıyla), yasayla, takasla, anlaşmayla ya da kişinin talihiyle özel olur. Örneğin Arpinum topraklarının Arpinates halkına,

---

salar ve Stoa felsefesine adamıştı (Cicero, *Brutus* 175). Cicero için burada örnek teşkil etmesinin nedeni, hatiplik yapmayan Pompeius'un toplum yaşantısından uzaklaşarak kendisini sadece yukarıda saydığımız ilgi alanlarına vermesi, pratik kazançları umursamamasıdır.

38 Roma toprakları içinde sadece Roma vatandaşlarına uygulanan hukuktur.

Tusculum topraklarının ise Tusculani halkına ait olması böyledir. Özel mülkün dağıtımı da aynı şekilde olur. Neticede bir bireye ait olan mülk, doğadayken müşterek olan bir kaynağa aittir, her bir kimse kendi payına düşenle yetinmek durumundadır, kim başkasının mülkünden kendisine pay isterse, insan birlikteliğinin bir yasasını ihlal etmiş olur. [22] Ancak Platon'un müthiş bir şekilde yazdığı gibi, sadece kendimiz için doğmadık, aynı zamanda vatanımız bir parçamıza, dostlarımız da diğer parçamıza sahip çıkar. Dahası Stoacıların inandığı gibi, yeryüzünde meydana gelen her şey insanlığın kullanımı için yaratılmıştır ve insanlar bizzat insanlar için, birbirlerine faydalı olabilsinler diye doğmuştur. Neticede bu meselede doğayı rehberimiz olarak izlemeli, yükümlülüklerin karşılıklı değişimiyle müşterek yararları gözetmeli, uzmanlık, iş ve yetenek sergileyip başkalarınınkinden yararlanarak insanların diğer insanlarla olan bağını güçlendirmeliyiz. [23] Dahası adaletin temeli güven yani verilen sözlere ve yapılan anlaşmalara sadık kalmak ve dürüst olmaktır. O halde belki bazılarına fazlasıyla zor görünecekse de, gayretle kelimelerin nereden geldiğini araştıran Stoacıları izleyelim ve söylenen bir şey var olduğuna göre, adlandırılan güvene de inanalım.[39]

Adaletsizliğin iki türü vardır: Biri zarar verenlerin, diğeri ise başkalarına haksızlık yapılmasına mâni olabilecekken, bunu yapmayanların adaletsizliğidir. Nitekim başkasına haksız bir şekilde saldıran insan, öfkeyle ya da başka bir zihnî sorunla tahrik edilmiş olsun, neticede bağlaşığına tokat vurmuş görünür. Yine yapabileceği halde birisini savunmayan ya da bir haksızlığa mâni olmayan insan ailesini, dostlarını ya da ülkesini terk etmiş sayılır.

---

39 Stoacılara göre dilin kaynağı bizzat doğadır, başka deyişle dil doğadan gelir, bu yüzden dili oluşturan kelimelerin yapısını ve oluşum sürecini incelemek (etimoloji) doğanın tanrısal olduğuna ilişkin inançla doğrudan ilişkilidir. Cicero'nun döneminde Latince kelimelerin kökenini incelemek kimi entelektüeller için ilgi çekici bir uğraştı, örneğin Varro, *De Lingua Latina* adlı eserinde bu uğraşla meşgul olmuştur.

[24] Zarar verme amacıyla yapılan bu adaletsizlikler genelde korkudan kaynaklanır, böyle durumlarda başkasına zarar vermeyi aklına koyan kişi, bunu yapmazsa başına bir kötülük geleceğinden korkar. İnsanlar çoğu durumda arzuladıkları bir şeyi elde etmek adına haksızlığa başvurmaya kalkar, bu hata pek yaygın bir şekilde karşımıza açgözlülük olarak çıkar.

[VIII 25] Zenginlik yaşamda gerekli unsurların temini için olduğu kadar hazlardan yararlanabilmek için de arzulanır. Yüce bir ruha sahip olan insanlarda ise zenginlik arzusu, başkalarına yardım ve iyilik etme hedefini taşır, M. Crassus da[40] son dönemde, meyveleriyle bir ordu besleyemeyeceği kadar büyük bir zenginliğin, devlette lider olmak isteyen birine yetmeyeceğini söylüyordu. Olağanüstü donanım, tatlı ve zengin yaşam tarzı insanlara keyif verir, bunların etkisiyle para arzusunun sonu gelmez olur. Yine de, kimseye zararı dokunmayan mülk artışı suçlanmamalı, buna karşın haksızlıktan da daima kaçılmalı.

[26] Birçok insan yönetim kademesi, paye ve şöhret arzusuna esir olduğu için, adalete ziyadesiyle kayıtsız kalacağı bir noktaya gelir. Ennius'un[41] söylediği şu söz büyük ölçüde geçerlidir:

"Ne kutsal birliktelik kaldı krallıkta, ne de güven."

Birçok insanın yükselemediği bir konum için o kadar büyük bir rekabet olur ki, "kutsal birlikteliği" korumak çok zorlaşır. Günümüzde bu durumu açıkça ortaya koyansa, ha-

40 Crassus Roma tarihinin önemli devlet adamlarından biriydi. İÖ 80'deki iç savaşta Marius'a karşı Sulla'nın destekçisi olmuş, daha sonra İÖ 70'lerde Spartacus isyanını bastırıp, Pompeius'la birlikte consul seçilmişti. Julius Caesar ve Pompeius ile birlikte birinci triumviri'yi oluşturmuştu.

41 Quintus Ennius (İÖ 239-169), günümüze ancak küçük parçalar halinde ulaşmış olan Annales başlıklı eseriyle ve günümüze ulaşmamış diğer eserleriyle Yunan edebiyatının Roma'daki tanıtıcılarından olmuştur. Cicero bu eserinde kendisinden birkaç alıntı yapar.

talı bir düşünceyle kendisine layık gördüğü liderlik uğruna tanrısal ve insani her yasayı ihlal eden C. Caesar'ın cüreti olmuştur.[42] Bu tür bir durumda rahatsız edici olan paye, yönetim, güç ve şöhret arzularının fazlasıyla parlak zekâlı olan yüce ruhlu kişilerde ortaya çıkıyor olmasıdır.[43] O halde bu tür bir yanlış yapmamak için çok daha dikkatli olmalıyız.

[27] Yapılan haksızlığın, genelde geçici ve anlık olan bir ruh karmaşasından mı, yoksa maksatlı ve planlı bir düşünceden mi kaynaklandığı her adaletsizlikte önem taşır. Nitekim ani bir hareketle yapılmış haksızlıklar, önceden üzerinde düşünülüp hazırlığı yapılmış olanlardan daha önemsizdir. Böylece haksızlık yapılmasından yeterince bahsedilmiş oldu.

[IX 28] Yükümlülük almaktan veya onu sürdürmekten kaçmanın birçok sebebi olabilir. Kimisi düşmanlık uyandırmak, iş almak ya da masraf yapmak istemez, kimisi de umursamazlıktan, tembellikten ve eylemsizlikten ya da kendi amaçlarından ve işinden ötürü engellenerek koruması gereken insanları terk eder. Bu noktada Platon'un filozoflarla ilgili, hiç de azımsanmaması gereken bir sözüne bakılmalı; diyordu ki, "Gerçeği arayan filozoflar beklenti içinde olduk-

42 Komutan ve devlet adamı kimliğiyle Roma tarihinin en önemli isimlerinden olan Gaius Julius Caesar (İÖ 100-44) Roma'da Cumhuriyet rejimini sonlandırma ve üzerinden uzun yıllar geçmiş olan krallık rejimini geri getirme heveslisi görünüp, askerî başarıları neticesinde halkın da desteğini alınca Cicero gibi mevcut rejimin destekleyicilerini ürkütmüştü. Cicero yaşadığı süre boyunca Caesar'a karşı Cumhuriyet rejiminin yılmaz bir bekçisi olmuştur, dolayısıyla bireyin kendi kişisel çevresi, yaşadığı toplumu, devleti ve genel olarak insanlık önündeki yükümlülüklerini, buna bağlı olarak ahlaki doğruluğu ele aldığı felsefe konulu eserlerinde, tıpkı kimi söylevlerinde ve mektuplarında olduğu gibi, Caesar'ı kişisel ihtirasları yüzünden devlete ve topluma zarar veren kötü bir örnek olarak yansıtır. Cicero, özellikle de bu eserin üçüncü kitabında savunduğu ahlaken yanlış olan hiçbir şeyin, yararlı görünse bile yararlı olamayacağı görüşünü, siyaseten sergilediği Caesar karşıtlığının temel bir argümanı olarak ortaya koyar.

43 Cicero siyaseten karşı olduğu Caesar'ın askerî ve zihnî kabiliyetini överdi, ancak burada bu kadar zeki bir insanın paye, yönetim, güç ve şöhret arzusuyla her türlü dalavereyi yaparak kendisinin ve başkalarının yaşamını, dahası Roma'nın geleceğini tehlikeye atmasını eleştiriyor.

ları konulara aşırı odaklanarak uğruna insanların birbirini boğazladığı şeyleri küçümsüyor ve onları birer hiç olarak değerlendiriyor," işte bu yüzden ona göre filozoflar adildir. Aslında filozoflar, haksızlık yaparak kimseyi incitmediğinden (adaletin bir türünü) yerine getirmiş, buna karşın kendilerini salt öğrenmeye adayıp korumaları gereken kişileri terk ederek adaletin başka bir türünü bozmuş oluyor. Neticede Platon filozofların zorlanmadıkça kamu yaşamına katılmadığını düşünüyor, ona göre bir şey istekle yapılırsa daha doğru olur, o halde adaletin doğru bir şekilde işlemesi de ancak istekli olunmasına bağlıdır. [29] Şahsi malvarlığının derdine düşerek ya da insanlığa karşı bir tür nefret besleyerek sadece kendi işlerine gömüldüğünü, buna karşın kimseye de haksızlık yapmadığını söyleyenler vardır. Adaletsizliğin bir türünden kaçıp diğerine yakalanan böyleleri, yaşamdaki birliktelik duygusunu es geçer, zira ona ne çalışmalarıyla, ne işleriyle ne de kabiliyetleriyle bir şey katarlar.

[30] Adaletsizliğin iki türünü inceledikten sonra her birini nedenleriyle ilişkilendirdik, öncesinde de adaleti sağlayan unsurlardan söz etmiştik, işte şimdi, kendimize aşırı bağlanmadan, her bir durumdaki yükümlülüğümüzün ne olduğunu tartabiliriz, nitekim başkalarına ilişkin durumlarla ilgilenmek zordur. Terentius'un Chremes'i[44] "insana özgü olan hiçbir şeyin kendisine yabancı olmadığını" düşünüyorsa da biz büyük farklılıklar içerdiğini gördüğümüz başkalarınınkinden ziyade, kendi iyi ve kötü talihimizi bilmeye ve anlamaya girişelim, zira onlarınkiyle kendimizinkine dair aynı yargılarda bulunamayız. Gerçekten de doğru mu, haksız mı olduğundan kuşkulandığın bir şeyi yapmaktan kaçınmalısın diye pek yerinde söylemişler. Zira doğruluk bizzat kendisinden ötürü parlarken, tereddüt haksızlık düşüncesine işaret eder.[45]

---

44 Komedi yazarı Terentius'un (İÖ184-160) *Heauton Timorumenos* adlı eserinde bulunan bir karakter.

45 Başka şekilde: "... Şüphe olası bir yanlışı düşündüğümüzün bir işaretidir."

[X 31] Ancak genelde, kendisine iyi bir adam diyebileceğimiz adil bir insan için ziyadesiyle değerli görünen yükümlülüklerin değişmeye zorlandığı ve aksi koşulların gerçekleştiği durumlar hasıl olur, örneğin bazen hakkaniyetle ve sadakatle alakalı olan emaneti geri verme ve verilen sözü yerine getirme gibi davranışları sergilememek ya da gözetmemek adilane olur. Zira bunların başlangıçta bahsettiğim adaletin şu temel unsurlarına dayanması gerektiği açıktır: Adalet ilkin kimseye zarar vermeyecek, sonra müşterek yararlara hizmet edecek. Koşullar gerekli olarak değiştiğinde, yükümlülük de değişir, daima aynı kalmaz. [32] Örneğin verilen ve kabul edilen bir söz yerine getirildiğinde, söz veren ya da verilen kişinin aleyhine bir durum oluşabilir. Nitekim efsanelere göre Neptunus Theseus'a verdiği sözü yerine getirmeseymiş, Theseus oğlu Hippolytus'u yitirmeyecekmiş. Yazıldığına göre, üç dileği olmuş Theseus'un ve üçünden biri olarak, öfkeyle, Hippolytus'un ölmesini dilemiş, dileği yerine gelince de, bu sefer acıların en büyüğünü çekmiş. O halde söz verdiğin kişilere zararı dokunacaksa, o sözleri tutmamalısın, dahası yine verdiğin sözlerin sana zararı, o kişilere yararından daha fazlaysa, daha büyük olan iyiliği küçüğüne tercih etmek yükümlülüğe ters olur. Örneğin mahkemede avukatlığını yapmak üzere biriyle sözleştin ancak sonra oğlun çok ciddi bir hastalığa yakalandı diyelim, bu durumda verdiğin sözü yerine getirmemen yükümlülük ihlali sayılmaz; yok, söz verdiğin kişi onu yarı yolda bıraktığından şikâyet ederse, kendi yükümlülüğünü yerine getirmemiş olur. Yine, insan korkuyla ya da hileyle kandırılarak verdiği sözü tutmaması gerektiğini görmez mi? İnsanlar böyle sözlerden çoğu kere praetor hukukuyla, bazen de yasalarla kurtulur.

[33] Haksızlıklar çoğu kere yasanın aşırı zekice fakat kötü niyetle yapılmış bir yorumuna dayanan hilekârlıktan doğar. Bu yüzden "aşırı hak, aşırı haksızlık" konuşmada en çok kullanılan sözlerden olmuştur. Devlet meselelerinde

bu türden çok kusur işlenir, örneğin adamın biri düşmanla imzalanmış olan otuz günlük ateşkes döneminde, anlaşma geceleri değil de, gündüzleri kapsadığından dolayı, bir gece tüm toprakları yakıp yıkmıştır. Q. Fabius Labeo ya da başka biri (bu konuda duyduklarımdan başka bir şey bilmiyorum) hakkında anlatılanlar doğruysa, bizden birinin de böyle bir eylemini onaylamamalıyız; zira senatus tarafından Nolani ile Neapolitani kavimleri arasındaki sınırlar meselesinde hakemlik etsin diye gönderilen o zat, ilgili yere varınca iki tarafla da ayrı ayrı görüşerek onları hırsla ya da açgözlülükle davranmamaları ve ilerlemekten ziyade çekilmeleri konusunda ikna etmiş. Her iki taraf da geri çekilince, sınırların arasında bir toprak parçası kalmış. Bunun üzerine, sınırları, iki tarafın da kabul edeceği şekilde belirlemiş olup arada kalan toprak parçasını ise Roma halkına vermiş. Bu düpedüz aldatmak, hakemlik etmek değil. Böyle bir kurnazlıktan her koşulda uzak durulmalıdır.

[XI 34] Kendilerinden haksızlık gördüğün insanlara karşı da gözetmen gereken bazı yükümlülükler vardır. Zira acısını çıkarmanın ve cezalandırmanın da bir ölçüsü vardır, kaldı ki zarar veren kişinin cezalandırılması durumunda yaptığı haksızlıktan ötürü pişman olacağından, öyle ki bir daha böyle bir şey yapmayacağından ve başkalarının da bundan ders çıkararak haksız bir eylemde bulunmamaya daha fazla dikkat edeceğinden tam emin değilim.

Devlette de savaş hukuku ziyadesiyle gözetilmelidir. İki tür uzlaşmazlık vardır: Biri tartışmayla ilerler, diğeri kaba kuvvetle; biri insana özgüdür, diğeri vahşilere; insan ancak ilkini kullanamadığında ikincisine sığınmalıdır. [35] O halde savaşlara da bu minvalde, hiçbir haksızlığın olmadığı barış ortamında yaşayabilmek için girişmeliyiz, bir kere zafere erişilince de, savaşta vahşi ve hırçın olmayanlar korunmalıdır, zira atalarımız da Tusculani, Aequi, Volsci, Sabini ve Hernici kavimlerini bu şekilde vatandaşlıklarına aldı. Öte yan-

dan Kartaca'yı ve Numantia'yı yakıp yıktılar. Corinthus'u da yakıp yıkmamış olmalarını isterdim, gerçi bunu yapmalarında, söz konusu muhitin avantajlı konumundan ötürü bir gün savaşa sebebiyet vermesine engel olmak gibi özel bir amaçlarının olduğuna da inanıyorum. Benim fikrime göre, her daim gözetmemiz gereken şey, hiçbir zaman kalleşliğe başvurulmayacak olan barış ortamıdır. Bu konuda sesime kulak verilseydi, en iyisi değilse de, (hani, artık yitirilmiş olan) bir cumhuriyetimiz olurdu.[46] Kaba kuvvetle ele geçirdikleriniz gibi, bir koçbaşı surlarını parçalarken silahlarını indirip düşman komutanlarının hoşgörüsüne sığınmış olanları da gözetmek zorundasınız. Adalet atalarımız arasında öyle saygıyla uygulanmıştır ki, onlar savaşla ele geçirdikleri devlet ve milletleri hoşgörüyle kucaklamış ve bir ata geleneği olarak onların koruyucuları olmuştur.

[36] Gerçekten de savaş hukuku, pek kutsal bir şekilde, Roma halkının *fetialis* hakkı[47] olarak kayda geçirilmiştir. Buradan, işleri düzeltme talebiyle başlatılmadıkça veyahut resmen ilan edilip evvela dile getirilmedikçe hiçbir savaşın adil olmadığı sonucu çıkarılabilir. (Popilius[48] bir eyaletten sorumlu komutanken, Cato'nun[49] oğlu onun ordusunda acemi bir asker olarak hizmet veriyordu. Bir gün Popilius lejyonlardan birini görevden alma kararı verdi, görevden alınanlar içinde, elbette ki o lejyonda hizmet veren genç Cato da bulunuyordu. Ancak Cato savaşma aşkıyla, Popilius'a orduda kalmasına izin verirse, kendisini yeni bir yeminle orduya bağlayacağını, zira önceki yemini hükmünü yitirdiğinden düşmanla adil bir şekilde savaşamayacağını yazdı. [37] Sava-

46 Cicero Caesar ile Pompeius arasındaki Roma iç savaşını engellemeye çalışmıştı.

47 Din adamının Roma'da savaş ve barış ilan edildiğinde töreni yönetme hakkı.

48 İÖ 172'de consul'ken Ligurialıları yenmiş olmasıyla bilinir.

49 Yaşlı Cato (İÖ 234-149) Cicero da dahil olmak üzere Romalı düşünürlerin, Roma'ya hizmetlerinden ötürü saygıyla andığı bir devlet adamıdır.

şırken işte böyle, en üst düzeyde dikkatliydiler.) Yine Yaşlı Marcus Cato'nun genç Marcus'a yazdığı, Macedonia'da Perseus'a karşı yapılan savaşta hizmet eden oğlunun consul tarafından görevden alındığını duyduğunu anlatan bir mektup bulunur. Yaşlı Cato oğlunu, bu durumda savaşa girmemesi konusunda uyarır. Ona göre asker olmayan birinin düşmanla savaşması adil değildir.

[XII] Bir diğer husus ise, doğru bir şekilde *perduellis* olarak adlandırılması gereken bir kişinin de *hostis* ismiyle anılmasıdır, böylece olgudaki gaddarlık dozu, kelimenin yumuşaklığıyla azaltılmış oluyor. Atalarımız için *hostis*, anlamca bizim bugün *peregrinus* dediğimiz kişiyi gösterir.[50] On İki Tablet bunu ortaya koyar, örneğin *HOSTIS* İLE BELİRLİ BİR GÜN, yine *HOSTIS*'E KARŞI SONSUZ YETKİ gibi ifadeler yer alır. Böylesine yumuşak bir isimle kendisine savaş açtığınız bir kişiyi bu şekilde çağırmanız ne büyük bir nezaket örneği! Uzun kullanım neticesinde, isim daha da sertleşmiş, öyle ki kelime "yabancı" manasını kaybederek artık size karşı silah taşıyan kişi anlamında kalmıştır.

[38] O halde devlet adına mücadeleye girişip savaş yoluyla zafer elde etmek istediğimizde, az yukarıda bahsettiğim nedenler tıpkı savaş nedenleri gibi tümüyle geçerli olmalıdır. Ancak salt devletin zafer kazanması için açılan savaşlar daha az şiddetli geçer. Zira bir kişiyle, kişisel düşmanımızsa bir türlü, rakibimizse başka türlü mücadele ederiz (rakiple olan mücadele görev ve mevki için, düşmanla olansa yaşam ve onur içindir). Aynı şekilde Celtiberi ve Cimbri kavimlerine açılan savaşlar da düşmanlarla yapılmıştır, kimin üstün geleceği değil, kimin ayakta kalacağı önemlidir bu savaşlarda; oysa Latinler, Sabini ve Samnites kavimleri, Kartaca ve Pyrrhus'la[51] yaptığımız savaşlar egemenlik içindir. Kartaca-

50 Burada kullanılan isimler ve anlamları sırasıyla şöyledir: *Perduellis*, "halk düşmanı"; *hostis*, "yabancı" (sonradan "düşman"); *peregrinus*, "yabancı".

51 Romalıların düşmanı olan Epirus kralı (İÖ 319 / 318-272).

lılar anlaşmaları bozdu; Hannibal vahşi, diğerleri ise daha adildi. Gerçekten de Pyrrhus'un, esirlerin geri verilmesiyle ilgili şu sözleri olağanüstüdür:

> "Kendime altın istemiyorum, bana ödül de
> vermeyeceksiniz,
> Savaşın pazarlığını yaparak değil, savaşı sürdürerek
> Kılıçla hesaplayalım her birimizin yaşamını, altınla değil.
> Sizin mi, yoksa benim mi yönetmemi istiyor Sahibemiz
> Talih,
> Deneyimleyelim cesaretimizle. Kabul edin şu söyleneni de:
> Savaşın talihi, kimlerin bağışlarsa cesaretini
> Tartışmasız bağışlayacağım ben de onlara özgürlüklerini,
> Alın onları armağan diye, veriyorum yüce tanrıların
> inayetiyle."[52]

Gerçekten de Aeacidae soyunun yüceliğini gösteren bir kral beyanı bu.[53]

[XIII 39] İnsanlar koşullar gereği düşmana bir söz vermek zorunda kalırsa, onda bile sadakatini korumak zorundadır. Nitekim Birinci Kartaca Savaşı'nda Kartacalılar tarafından esir alınan Regulus[54] esirlerin değişimini görüşmek maksadıyla Roma'ya gönderilirken geri döneceğine dair yemin etti, Roma'ya varır varmaz yaptığı ilk iş de senatus'ta esirlerin geri dönmemesi gerektiğini önermek oldu, dostları ve akrabaları onu Roma'da tutmaya çalıştı ancak o, düşmana gösterdiği sadakati bozmaktansa, cezasını çekmek için geri dönmeyi tercih etti.

---

52 Bu satırlar Ennius'un *Annales* adlı eserinin altıncı kitabından alınmıştır.

53 Epirus kralı Pyrrhus'un aynı zamanda Achilles'in dedesi de olan Aegina kralı Aeacus'un soyundan geldiğine inanılır.

54 Seneca gibi Cicero da Marcus Atilius Regulus'u (İÖ 307'den önce - 250 civarı) Roma tarihinin efsanevi kahramanlarından biri olarak görür, eserin bu bölümünde kahramanlık öyküsünü kısaca anlatır ancak III.99-111'de aynı öyküyü, düşmana verilen sözü tutmanın bile ahlaki bir yükümlülük olduğunu anlatırken detaylı bir şekilde inceler.

[40] (İkinci Kartaca Savaşı'nda, Cannae muharebesinden sonra Hannibal, esirlerin fidyeyle kurtulmalarını sağlayamazlarsa, geri döneceklerine dair kutsal bir yemin ettirdiği on Romalıyı Roma'ya geri gönderdi ancak censor'lar onları yaşadıkları sürece özel haklardan mahrum bıraktı, zira onlar geri dönmeyerek yeminlerini bozmuşlardı. Censor'lar aynı şekilde yemin bozma hilesi bulmuş olan bir kişiyi de cezalandırmıştı: Zira o adam Hannibal'in izniyle ordugâhtan ayrılmış ve kısa süre sonra bir şey unuttuğunu söyleyerek ordugâha geri dönmüştü. Böylece kampı terk ederken ettiği yeminden kurtulduğunu düşünmüştü ancak bu sözde bir kurtuluştu, özde değil. O halde sadakat meselesinde her daim göz önünde tuttuğun şey, dile getirdiğin değil, gerçekten hissettiğin olmalıdır.

Düşmana adil davranmaya ilişkin başka büyük bir örnek yine atalarımızdan gelir: Pyrrhus'un ordusundan bir firari, Roma senatus'una kralı zehirleyerek öldüreceğine dair söz vermiş ancak Fabricius ve senatus onu Pyrrhus'a teslim etmişti. Böylece güçlü bir düşmanın bir günahla gerçekleşecek ölümünün savaş doğurmasına izin vermemiş oldular.)

[41] Savaş yükümlülüklerinden yeterince bahsedildi. En aşağı tabakadan insanlara karşı da adaletin gözetilmesi gerektiğini hatırlayalım. En aşağı koşullar ve en kötü talih kölelerinkidir, onlara sanki çalışanlarıymış gibi buyuranlar hiç de kötü bir tavır içinde sayılmaz; onlara iş buyurma ve adil davranma zorunluluğu vardır.[55]

Haksızlık iki şekilde gerçekleşir, ya kaba kuvvetle ya da hilekârlıkla. Hilekârlık küçük bir tilkiye, kaba kuvvet ise aslana özgüymüş gibi görünür. İkisi de insana hiç yakışmaz ancak hilekârlık daha büyük bir nefreti hak eder. Adaletsiz-

55 Stoacılar gibi Romalı yasa koyucular da kölelerin doğadan dolayı değil, talihlerinden dolayı köle olduğunu kabul etmiştir. Seneca'nın *De Beneficiis* III.22'de de bildirdiği gibi, Stoacı Chrysippus'un kölelerine tuttukları balıkları verdiği söylenir, zira ona göre köleler özgür insanlardı.

likte hiçbir tavır, iyi adammış gibi görünebilmek için insanları aldatmaya girişenlerinki kadar açık değildir.

Adaletten yeterince bahsetmiş olduk.

[XIV 42] Şimdi de, evvelce belirlediğim gibi cömertlikten ve hayırseverlikten bahsedelim; dikkat edilmesi gereken birçok husus barındırsa da, neticede insan doğasına bunlardan daha uygun olan hiçbir şey yoktur. Her şeyden önce iyilikseverliğin hem iyilik yapıldığı görülen kişilere, hem de başkalarına zarar vermediğine dikkat etmek gerekir. Yine iyilikseverlik, kişinin yapabileceklerini aşmamalı ve iyilik, kime yapılacaksa, onun hak ettiği kadar olmalıdır, bu, her konuda başvurulması gereken adaletin temelidir.

Nitekim birisine yardım etmek istiyor görünüp de, lütufta bulunurken zarar verenler cömert ya da hayırsever değil, zararlı birer dalkavuk sayılmalıdır. Birilerine karşı hayırsever olup başkalarına zarar verenler de, yine başkalarına ait olan bir şeyi kendi hesaplarına geçirmiş gibi adaletsizlik yapmış olur. [43] Ayrıca birilerinden aldıklarını başkalarına kazandıran birçok şan şöhret budalası vardır, bunlar dostlarını herhangi bir yolla zenginleştirirlerse, onlara iyilik yapmış olacaklarını düşünür. Oysa bu yükümlülükle alakası olmayan bir davranıştır, hatta hiçbir şey yükümlülüğe bu kadar ters değildir. O halde dostlarımıza yardım ederken sergilediğimiz hayırseverliğin başkasına zarar vermemesine de dikkat etmeliyiz. Bu yüzden Lucius Sulla ile Gaius Caesar'ın yasal sahiplerinden aldıkları paraları başkalarına vermesi, hayırseverlik olarak görülmemelidir: Adil olmayan hiçbir şey, hayırseverlik örneği de olamaz.[56]

[44] Dikkat edilmesi gereken ikinci husus ise iyilikseverliğin, kişinin yapabileceklerini aşmamasıdır, zira yapabileceğinden daha fazla iyiliksever olmak isteyen insanlar, her şeyden önce en yakınındakilere adil davranmayarak yanlışa

56 Cicero malvarlığının adaletsiz ve uygunsuz bir şekilde dağıtılmasına hep karşı çıkmıştır.

düşmüş olur ve yerinde durması ya da sahibine bırakılması daha adil olacakken mülkü yabancılara devreder. Genelde böyle hayırseverliğin ardında soyup soğana çevirme ve haksızca karşıdakini bir şeyden mahrum etme hırsı bulunur, öyle ki mülk müsrif hediyelere dönüşüverir. Birçoklarının, doğası gereği böyle bir şöhrete kavuşacak kadar cömert olmadığı görülebilir, böylelerinin istediklerinden değil gösteriş için birçok şey yaptığı görülür. Bu sahte tavır, cömertlikten ya da ahlaki doğruluktan ziyade gösterişe yakındır.

[45] Üzerinde durulması gereken üçüncü husus ise cömertliğin hak edildiği ölçüde sergilenmesidir. Bu hususta, iyilik yapılacak kişinin hareketlerine, bize karşı olan tavrına, yaşamda tesis ettiğimiz ortaklığa ve birlikteliğe, üstlendiğimiz müşterek yükümlülüklere bakılmalıdır; bunların hepsinin bir araya gelmesi en iyisidir ancak bu mümkün olmuyorsa, en önemli olanların mevcudiyeti de yeterlidir.

[XV 46] Kusursuz ve tam anlamıyla bilge olan insanlarla değil, salt kendilerinde erdem görüntüsü oluşacak diye gösterişli işler yapan insanlarla yaşadığımızdan dolayı şu hususun da bilinmesi gerektiğini düşünüyorum: Kimse kendisinde erdem görüntüsü var diye tümden yadsınmamalıdır; dahası bilhassa hoşgörü dolu nitelikleriyle, ılımlılığıyla, ölçülülüğüyle ve üzerinde uzunca durduğumuz adaletiyle bilinen kişileri teşvik etmek gerekir. Zira kusursuz ya da bilge olmayan bir kişinin cesur ve yüce ruhu genelde pek atılgan olur, buna karşın bahsi geçen erdemlerin ziyadesiyle iyi bir adama yakıştırıldığı da görülür. Tavırlara ilişkin bu kadarı yeterli.

[47] Bize karşı sergilenen iyi niyete dair yükümlülüğümüzün ilk gereği, bizi fazla sevene karşı fazla verici olmamızdır ancak bu iyi niyeti, gençlerin yaptığı gibi, içindeki ateşli tutkunun gücüyle değil, daha ziyade istikrarı ve kalıcılığıyla değerlendirmeliyiz.

Bize iyilik olsun diye değil de, bir iyiliğin karşılığı olarak yarar sağlanmışsa, bu durumda daha dikkatli olmalıyız,

zira minnettarlığın karşılığını verme yükümlülüğünden daha zorunlusu yoktur. [48] Nitekim Hesiodos'un buyurduğu gibi, "ödünç almak zorunda kaldığımız bir şeyi, yapabildiğimiz ölçüde daha fazla geri vermemiz gerekiyorsa", talep etmediğimiz bir cömertlik için neler yapmayız ki? Aldığından daha fazlasını veren verimli toprakları örnek almayalım mı? Nitekim bize yardım edeceğini umduğumuz kişilere yükümlülük atfetmede tereddüt etmiyorsak, hâlihazırda bize yardım etmiş olanlara nasıl borcumuzu ödeyebiliriz? Biri iyilikte bulunmak, diğeri de onu geri ödemek şeklinde olan iki türü vardır hayırseverliğin. İyilik yapmak ya da yapmamak bizim elimizde olmayabilir, ancak kendisine yapılan iyiliğin borcunu ödememesi iyi bir adama yakıştırılmaz, aksine o ortada haksızlık yoksa iyilik borcunu ödeyebilen kişidir. [49] Dahası gördüğümüz iyiliklerin değerini iyi belirlemeliyiz; gördüğümüz iyilik ne kadar büyükse, iyilik yapana olan borcumuz da şüphesiz o kadar büyük olur. Bu hususta ilkin her insanın sergileyebileceği türden cesareti, emeği ve iyi niyeti tartmak gerekir. Zira birçok insan herhangi bir değerlendirmede bulunmadan, rastgele ya da hastalıklı veyahut aceleci bir düşüncenin etkisiyle, sanki ruhu şiddetli bir rüzgârın gücüyle coşmuş gibi herkese iyilikte bulunur. Bu tarz iyilikler belli bir değerlendirme neticesinde yapılmış, düşünceli ve tutarlı iyiliklerle asla karıştırılmamalıdır. Ancak karşılığını ödemede olduğu gibi iyilik yapmada da, diğer koşullar eşitse, yükümlülüğün en önemli işlevi, her şeyden önce zenginleşmeye en fazla ihtiyacı olan kişiyi zenginleştirmektir. Oysa insanlar genelde bunun tam tersini yapar: Kendisinden en fazla şey bekledikleri kişiye, hem de hiç ihtiyacı olmasa da yardım ederler.

[XVI 50] İnsanlar arasındaki birlikteliğe ve bağlılığa en iyi hizmet edecek olan şey, hayırseverliğin en fazlasının en yakındaki kişiye gösterilmesidir. İnsanların oluşturduğu birlikteliğin ve toplumun doğal ilkelerinin ne olduğunun yeniden ve daha detaylı bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiği gö-

rülüyor. İlk ilke tüm insan ırkının birlikteliğiyle alakalıdır. Bu birlikteliğin zinciri akıl ve konuşmadır, bunlar insanları öğretme, öğrenme, iletişim kurma, tartışma ve karar verme yoluyla birbirine bağlar ve doğal bir birlikteliğe güdümlü kılar, bu bizim hayvanların doğasından tam anlamıyla ayrıldığımız noktadır. Onlara, atlar ve aslanlar için olduğu gibi, çoğu kere bir cesaret atfederiz ama adalet, eşitlik ya da iyilik atfetmeyiz, zira akıldan ve konuşmadan yoksunlar. [51] İnsanlar arasındaki en yaygın birliktelik, herkesin diğer herkesle olan birlikteliğidir, doğanın tüm insanlık kullansın diye yarattığı her şey korunmalıdır, bu sayede yasalarla ve vatandaş hukukuyla belirlenmiş, üzerine yasalar konmuş ne varsa korunabilir, diğer şeylerin ise, Yunanların atasözünde geçtiği gibi, dostların müşterek kullanımında olduğu gözlemlenebilir. Tüm insanlık için müşterek olan şeylerin, Ennius'un bir yerde bahsettiği, birçok manaya çekilebilir nitelikteki şu tür insana ait olduğu görülebilir:

"Yanılana dostça yolu gösteren insan,
Sanki ışık verir başkasına kendi ışığından.
Hiç de az aydınlatmaz, o da başkasından aldığından."

Ennius bu örneğiyle kişinin bir yabancıya, kendisine zararı dokunmayan bir şeyi verebileceğini öğütlemiş olur. [52] Müşterek unsurlar dikkat çeker burada: Kimse akan sudan mahrum edilmemeli, herkesin ateşten ateş alması sağlanmalı ve her isteyene güvenilir bir nasihat verilmeli; bütün bunlar alan için yararlı olup, verene zararı dokunmayan şeylerdir. O halde bu şeylerin kullanılması kadar her daim müşterek kullanıma sunulması da gerekir. Ancak bireylerin malı azsa ve yokluk içinde olanlar sanki sonsuz bir yığın oluşturuyorsa, bu durumda genel hayırseverlik Ennius'un şu ifadesiyle sınırlandırılmalıdır: "Hiç de az aydınlatmaz", başka deyişle böyle bir durumda en azından yakınlarımıza karşı hayırsever olabiliriz.

[XVII 53] İnsanlar arasındaki birlikteliğin birçok aşaması vardır. Sonsuz birlikteliği geçersek, ilkin insanların güçlü bağlarla birbirine bağlı olduğu aynı ırk, kavim ve dil birlikteliği karşımıza çıkar. Vatandaşların birbiriyle birçok şey paylaştığı aynı kente özgü birliktelik de oldukça samimidir: Forum, tapınaklar, kemeraltı ve sokaklar, yasalar, haklar, mahkemeler, seçimler ve bu bildik unsurlarla ilişkiler yanında, birçok insanı başka birçok insanla bir araya getiren iş ve ticari ilişkiler de vardır. Yine de yakın kişiler arasındaki birliktelik bağı, evrensel olanla kıyaslandığında daha dardır. En nihayetinde insan ırkının engin birlikteliğinden hareket ederek daha sınırlı ve dar bir birlikteliğe varmış olduk. [54] Üreme arzusuna sahip olmak canlıların müşterek özelliğidir, bu yüzden evlilik de birlikteliğin ilk adımıdır, sonra çocuklar ve herkesin müştereken bulunduğu ev gelir. Bu bir kentin temeli olup sanki devletin fidanlığıdır. Bunu kardeşler arasındaki bağlar izler, sonra birincil kuzenler ve aynı evde bulunmayan, yani kolonilere ayrılır gibi başka evlere giden ikincil kuzenler gelir. Neticede oralarda da evlilikler olur ve bu evlilik bağlarından başka akrabalar doğar. Bu şekilde genişleyip çoğalma, devletin kökenini oluşturur. Dahası kan bağı da insanları iyi niyetle ve sevgiyle bir arada tutar, [55] nitekim atalardan kalma anıtlara sahip olmak, onun kutsal ritlerini gerçekleştirmek ve müşterek mezarlara sahip olmak önemlidir.

Buna karşın tüm birliktelikler içinde hiçbiri, benzer yaradılıştaki iyi insanların dostluk bağıyla birbirine bağlanmasından daha önemli ve daha kuvvetli değildir. Zira sık bahsettiğim ahlaki doğruluğu başkasında gördüğümüzde, bizi harekete geçirir, doğruluğun yerleşik olduğunu gördüğümüz kişiler arkadaşımız oluverir. [56] Her erdem bizi kendisine çeker ve ruhuna yerleşmiş olduğu görünen kişileri sevmemizi sağlar ancak adalet ve cömertlik bunu daha fazla yapar. Dahası hiçbir şey iyi yaradılıştaki benzerlikten daha sevimli

ve daha sıkı bir bağlayıcı değildir. Zira insanların uğraşları ve eğilimleri aynı olduğunda, biri diğerini sanki kendisiymiş gibi sever, neticede Pythagoras'ın bir dostlukta aradığı gibi çoktan bir doğar.

Karşılıklı iyilik yapılmasından doğan müşterek bağ da önem taşır, zira iyiliklerin karşılıklı ve istenilerek yapılması, insanları birbirine sarsılmaz bir dostlukla bağlar.

[57] Ancak her şeyi akılla ve kalben tartarsanız, görürsünüz ki hiçbir birliktelik her birimizin devletle olan birlikteliğinden daha ciddi ve daha değerli değildir. Anne babamız bizim canımızdır, çocuklarımız, akrabalarımız, yakınlarımız da öyle, ancak vatanımız hepimizdeki cana yakınlığı tümüyle bir noktaya toplar; hangi iyi adam, onun yararına olacağını bilse ölümle yüzleşmekte tereddüt eder? O halde suçun her türlüsüyle vatanına zarar veren ve onu tam anlamıyla yıkma eyleminde bulunmuş ya da bulunmakta olan insanların bu canavarlıkları ne kadar da tiksindiricidir![57]

[58] Neye karşı yükümlülüğümüzün daha fazla olduğuyla ilgili bir çekişme ya da kıyas olsaydı, vatanımız ve anne babamız önceliği alırdı, zira en büyük iyiliklerinden ötürü bağlandık onlara. Sonra sadece bize ait görünen ve bizden başka sığınacak yeri olmayan çocuklarımız ve ev halkı alırdı sırayı. Ardından bize iyi davranan ve büyük ölçüde müşterek bir talihi paylaştığımız akrabalarımız gelirdi. O halde yaşamımızı sürdürmemizi sağlayan ne varsa, hepsini bahsettiğim kişilere borçluyuz, öte yandan dostluğun büyük bir kısmını meydana getiren unsurlar paylaşılan bir yaşam ve yaşantı, öğüt ve muhabbet, cesaretlendirme, teselli ve bazen de sitemlerdir ve dostluk kişilerin âdetlerindeki benzerlikle sağlamlaştığında daha güzel olur.

[XVIII 59] Ancak bütün bu yükümlülükler yerine getirilirken de, neyin kime daha fazla gerekli olduğuna ve kimin bir şeyi biz olmadan da tedarik edip edemeyeceğine dikkat etmek

57 Cicero burada Marcus Antonius'u ve taraftarlarını betimliyor olabilir.

gerekecektir. Nitekim bağlılık derecesi ile koşulların derecesi aynı değildir, yükümlülüklere bir gruptan ziyade, başka bir grubun ihtiyacı olabilir. Örneğin ürün toplamada, kardeşinden ya da bir yakınından önce komşuna yardım etmen gerekebilir, buna karşın mahkemede komşunu değil de bir akrabanı ya da dostunu savunma hakkın vardır. O halde her yükümlülükte bu gibi düşünceler göz önünde bulundurulmalı (alışkanlık ve uygulama da konuya dahil edilmelidir), bu sayede yükümlülüklerimizi iyi hesaplayan insanlar olabilir ve ekleme-çıkarma yoluyla elde edilen sonucun ederini kavrayabiliriz, siz de bu şekilde, her bir kişiye ne kadar borçlu olduğunuzu anlayabilirsiniz. [60] Ancak doktorların, komutanların ya da hatiplerin, uzmanı oldukları ilmin ilkelerini bildikleri halde, bildiklerini kullanmadan ve uygulamaya dökmeden kayda değer bir başarı örneği sergileyememesi gibi, tam da burada yaptığımız türden, yükümlülüğü yerine getirmeyle ilgili sunulan ilkeler de büyük ölçüde kullanımı ve uygulanmayı gerektirir.

Böylece yükümlülüğün dayandığı ahlaki doğruluğun, insanlar arasındaki birliktelik hukukuyla ilgili temel unsurlardan nasıl oluştuğuna dair yeterince konuşmuş olduk. [61] Ahlaki doğruluğun ve yükümlülüğün doğduğu dört tür unsurdan bahsederken anlamalıyız ki, yukarı yükselmiş yüce bir ruhla ve insani kaygıların küçümsenmesiyle gerçekleştirilen eylemler pek göz alıcı görünmektedir. O halde hakaret olsun diye, pek rahat bir şekilde şu söz sarf edilebilir:

"Siz, gençler, kadınsı bir ruh taşıyorsunuz, bir adamın bakiresi gibi!"

Ya da şu:

"Salmacis'in[58] oğlu, aldıklarını ne terle, ne kanla aldın!"[59]

---

58 Suyunun zayıflatıcı olduğu düşünülen Salmacis Caria'daki bir pınardır.

59 Ovidius, *Metamorphoses* IV.285 vd. Buradaki iki dizenin de kime ait olduğu bilinmemektedir.

Buna karşın iltifat ederken, yüce bir ruhla, cesaretle ve olağanüstü bir şekilde gerçekleşmiş işleri, nasıl oluyor bilmem, sanki hiç de abartısı olmayan bir dille överiz. Örneğin Marathon, Salamis, Plataea, Thermopylae ve Leuctra[60] hatipler için savaş alanı olmuştur, yine örneğin çağımızdan Horatius Cocles,[61] Decius'lar,[62] Cnaeus ve Publius Scipio,[63] Marcus Marcellus[64] ve diğer sayısız kişi, hepsinden öte bir ulus olarak bizzat Roma halkı ruh yüceliği bakımından öne çıkar. Nadiren askerî kıyafette gördüğümüz heykeller,[65] savaş sırasındaki zafer için gösterdiğimiz çabaya atfedilmiştir.

[XIX 62] Ancak tehlikeler ve zorluklar arasındayken beliren ruh yüceliği adaletten nasibini almamışsa ve genelin selametinden ziyade kendi yararı için mücadele veriyorsa, kusurlu demektir, dahası sadece erdemden yoksun değil, aynı zamanda tüm insanlığı huzursuz eden bir yabanilik içindedir.

---

60 Yunanlar Marathon'da (İÖ490), Salamis'te (480) ve Plataea'da (479) Perslere karşı zaferler kazanmıştır, buna karşın Persler Spartalıları Thermopylae'da (480), Thebaelılar ise yine Spartalıları Leuctra'da (471) mağlup etmiştir.

61 Roma geleneğinin anlattığına göre, Horatius Cocles (İÖ 114-50) Tiber nehri üzerindeki köprüde Etrüsk istilacı Lars Porsena'nın ordusuna karşı tek eliyle savaşmıştır.

62 Baba ve oğul Decius Roma'nın efsanevi kahramanlarındandır; baba Decius İÖ 340'ta Latinlere karşı yapılan savaşta, oğul Decius ise İÖ 295'te Samnitler, Umbrialılar ve müttefiklerine karşı yapılan savaşta kendisini feda etmiştir.

63 Cnaeus Cornelius Scipio Calvus (ölümü İÖ 211) İkinci Kartaca Savaşı'nda Iberia'da yiğitçe savaşmıştı, keza kardeşi Publius Cornelius Scipio da (ölümü İÖ 211) aynı savaşta yiğitlik göstermişti.

64 Beş defa consul seçilen Marcus Claudius Marcellus bir Gallia kavmi olan Insubres'in kralını elleriyle öldürmüş (İÖ 223), daha sonra İÖ 212 yılında, İkinci Kartaca Savaşı esnasında Syracusae'ı ele geçirmişti.

65 Roma vatandaşlarının genelde sivil kıyafetli heykelleri olurdu ancak ilk defa foruma Caesar'ın zırhlı heykeli dikilmişti (Plinius, *Naturalis Historia* 34.18). Yine Cicero'nun yaşadığı dönemde atlı sınıfa mensup kıdemli askerlerin de heykellerinin dikildiği biliniyor; Sulla, Pompeius ve Caesar'ın heykelleri örnek gösterilebilir. Cicero'nun *Philippicae Orationes* V.50; VI.12'de söylediğine bakılırsa *Yükümlülükler Üzerine*'yi yazdığı sırada atlı sınıftan M. Aemilius Lepidus ve Lucius Antonius'un da yaldızlı heykelleri dikiliyor olmalı.

Bu yüzden Stoacılar cesareti, adalet için savaşma erdemi olarak adlandırırken yerinde bir tanım yapmış olur. Nitekim tuzaklarla ve kötülükle cesaret şanını arayan hiç kimse böyle bir şöhrete kavuşmaz, adaletten yoksun olan hiçbir şey ahlaken doğru olamaz. [63] Bununla ilgili olarak Platon'un şu sözü göz alıcıdır: "Sadece adaletten uzakta olan bilime bilgelikten ziyade uzmanlık denmez, aynı zamanda genelin yararı için değil de, kendi arzusu için tehlikeye atılmış ruhun bu yaptığına da ataklık denir, cesaret değil." O halde cesur ve yüce ruhlu insanların aynı zamanda iyi ve dürüst, hakikatin dostu olmasını ve sahtekâr olmamasını istiyoruz, zira bunlar adaletin övgüye değer nitelikleridir.

[64] Yücelmiş asil bir ruhta aşırı üstünlük arzusu ve ısrarı olması başkalarında nefret uyandırır. Platon'da Spartalıların her âdetinin kazanma arzusuyla coşturulduğu bilgisini buluruz, böyle bir durumda insan ruh yüceliği bakımından ne kadar üstünse, her şeyi yönetmeyi ve tek başına güç sahibi olmayı o kadar çok ister. Ancak diğer her şeyi bastırmak istediğinde, ziyadesiyle adaletin bir niteliği olan eşitliğe hizmet etmen zorlaşır. Bu yüzden böyle insanlar ne bir tartışmayla, ne de toplumsal ya da yasal bir hakla mağlup edilmeye katlanabilir. Devlette çoğu kere rüşvetçi ve hizipçi olarak bulunurlar, tüm zenginliği ele geçirmek ve kaba kuvvet yoluyla, adaletteki eşitlerden değil üstünlerden olmak isterler. Karşılaştıkları güçlük ne kadar büyük olursa, debdebe de o kadar büyük olur, böyle bir dönemde adalete rastlamak mümkün değildir. [65] O halde cesur ve yüce bir ruha sahip olanlar, haksızlığa sebep olanlar değil, onu engelleyenlerdir. Ruh yüceliğiyle gerçek bir bilge olan kişi ahlaki doğruluğu hedefler, şöhreti değil; yine seçkin olmayı ister, öyle görünmeyi değil. Cahil kalabalığın hatasıyla ödüllendirilen bir insan büyük adamlar arasında sayılmamalıdır. Ruhu şöhret arzusuyla yükselenin, haksızlık yapmaya sürüklenmesi daha kolaydır. Kaygan bir zemindir

bu; iş üstlenip de tehlikelere girişenin, kazandığı başarıların ödülü olarak şöhreti arzulamadığı pek ender görülür.

[XX 66] Cesur ve yüce bir ruh genelde iki yerde görülür, bunlardan biri dışsal nesnelerin küçümsenmesiyle ilgilidir, bu minvalde kabul edilen ise insanın ahlaken doğru ve uygun olmayan hiçbir şeyi sevmemesi, seçmemesi, hedeflememesi ve kimseye, hiçbir ruh bozukluğuna ya da talihe boyun eğmemesi gerektiğidir. İkincisi ise, yukarıda bahsettiğim türden bir ruha sahip olup, sadece büyük ve fazlasıyla yararlı olan değil, aynı zamanda bizzat yaşama ve yaşamı mümkün kılan birçok unsura dönük, zahmetli ve tehlikeli olmasından ötürü yüce nitelikli ve doğurgan işler yapmandır.

[67] Tüm şaşaa, ihtişam ve ekleyebilirim ki yarar bu ikisinden sonuncusunda, yine büyük adamları büyük kılan neden ve gerekçe ise ilkinde bulunur, zira ilkinde ruhları yüce ve insani ihtirasları küçümser kılan bir nitelik vardır. Bu nitelik kendisini iki şekilde gösterir: İlkine göre, iyi olmayı ahlaken doğru olmak olarak değerlendirmen, ikincisine göreyse her bir ruh bozukluğundan sıyrılmış olman gerekir. Cesur ve yüce bir ruhun, birçok kişiye özel ve hatta olağanüstü görünen şeylere, onları sağlam ve tutarlı bir muhakemeyle küçümseyerek az değer vereceği de kabul edilmeli; insanların yaşamındaki ve talihindeki farklılık gösteren birçok zorluk böyle bir ruhun doğal durumuna hiç etki etmez; bilgenin sağlam ve büyük ölçüde tutarlı olan ruhunun değerinden hiçbir şey koparmaz.

[68] Ne korkuyla sarsılmayanın arzuyla sarsılması, ne de kendisini zorun altında ezilmemiş görenin arzunun altında ezilmesi mümkündür. Bu yüzden bu ihtiraslardan kaçılmalı, para arzusundan uzak durulmalıdır; hiçbir şey zenginliği sevmekten daha fazla alçak ve küçük bir ruha özgü değildir, hiçbir davranış, sahip değilsen parayı küçümsemenden, sahipsen onu cömertlik ve hayırseverlik için harcamandan daha doğru ve daha yüce değildir. Yukarıda bahsettiğim

şöhret arzusundan da sakınılmalı, zira bu, yüce ruhlu kişilerin, uğruna âdeta yarışması gereken hayırseverliğe zarar verir. Yönetim kademeleri de hedeflenmemeli, bu minvalde, bazen kabul edilmemeli bu görevler, bazen de bırakılmalı. [69] Ayrıca şehvet ve korku kadar keder, aşırı haz ve öfke gibi zihnin her bozukluğundan da kaçınılmalı, bu yapılırsa ancak tutarlılığı ve sağlamlığı sağlayan ruh dinginliğine ve selametine kavuşulabilir.

Bunu, yani dinginliği hedefleyerek kamu işlerinden uzaklaşan ve özel yaşamına çekilen birçok kişi olmuştur ve olmaktadır. Böyleleri içinde halkın ya da liderlerinin davranışlarına katlanamayan pek soylu filozoflar,[66] en önde gelen şahsiyetler ve kararlı insanlar bulunur. Bunlardan bazıları, keyfi aile zenginliğinde bularak çiftliğinde yaşamıştır. [70] Onların amacıyla kralların amacı aynıdır, yani hiçbir şeye muhtaç olmamayı ve kimseye boyun eğmemeyi ister, istediğin gibi yaşamak anlamına gelen özgürlükten hoşlanırlar. [XXI] Ancak bu, gücü arzulayan kişi ile bu türden özel yaşamına çekilmiş kişinin müşterek özelliğidir. İlki büyük bir zenginliğe kavuşarak istediği gibi yaşayacağını düşünürken, diğeri azla yani kendisine ait olanla yetinir. İki görüş de kesin bir şekilde hor görülmemeli, neticede böyle inzivaya çekilenlerin yaşamı daha basit ve güvenli olmasının yanında insanın kendisine ya da başkalarına daha az sorun çıkarır. Buna karşın kendilerini devlet görevinde bulunup büyük işler başarmaya adayanlar da yaşamlarını insanlığa daha yararlı olacak şekilde ayarlamış olur ve görkem ile şöhrete layık kılar.

[71] Kamu yaşamını tercih etmekten ziyade kendisini öğrenmeye adayan, hastalık ya da başka bir ciddi nedenle kamu yaşamından ayrılan üstün yetenekli insanlar yönetme gücünü ve övgüsünü başkalarına verdiğinde mazur görül-

66 Platon *Devlet* 516d-517e'de gerçek hakikatin ışığını görmüş filozofların artık yarı-hakikati yansıtan siyaset yaşamına geri dönmeyeceğini belirtir, keza Stoa felsefesinin kurucuları sayılan Zenon, Cleanthes ve Chrysippus da toplum yaşamına karışmamış ancak böyle bir katılımı savunmuştur.

melidir. Bazılarının, bahsettiğim türden bir nedeni olmaksızın birçok kişinin hayalini kurduğu yönetim kademelerini ve bakanlıkları küçümsediğini dile getirmesinin övgüye değer olduğunu düşünmüyorum, hatta bu bir zaaf olarak bile görülebilir. Şöhreti küçümsedikleri ve onun değersiz olduğunu düşündükleri sürece görüşlerini onaylamamak zordur. Ancak bu insanların zor işten ve rahatlarının kaçmasından korktuğu görülüyor, dahası buna bağlı olarak hata yapmaktan ve yenilmekten doğacak alçalma ve kötü ün korkusu da varmış gibi görünüyor. Karşıt konumda, kesin bir şekilde hazzı küçümseyen ancak acıyla karşılaştığında gücünü yitiren ve şöhreti küçümseyip kötü ünlendiğinde yıkılan insanlar vardır, böyleleri tutarsızlıkta bile yeterince tutarlı değildir.

[72] Ancak doğa tarafından işleri idare etmeleri için donatılmış insanlar mevki edinmede ve kamu işlerini yerine getirmede asla tereddüt etmemelidir. Zira ancak bu şekilde bir devlet yönetilebilir ya da ruh yüceliği sergilenebilir. Filozoflardan hiç de geri kalmayan –hatta onları geçip geçmedikleri konusunda şüpheliyim– birçok insan debdebeli kamu yaşamını küçümsemeyi, sık dediğim gibi, ruh dinginliğini ve selametini tercih etmek durumunda kalmış, ağırbaşlı ve tutarlı duruşu sayesinde ne gelecek, ne de alt edilme kaygısı içinde olmuştur. [73] Filozoflar için bu daha kolaydır, zira yaşamları talihin saldırılarına daha az açık olduğundan, istekleri de daha azdır, bu yüzden başlarına kötü bir şey geldiğinde, bu onları tam anlamıyla çökertmez. O halde kamu yaşamına katılanlarda, inzivaya çekilenlerden daha kuvvetli duygular belirir ve başarı istekleri yine onlara göre daha fazladır, buna bağlı olarak ruh yüceliğine ve huzursuz edici unsurlardan sıyrılmaya daha fazla ihtiyaçları vardır.

Biri bir kamu görevi üstlendiğinde, sadece bunun ne kadar ahlaken doğru bir görev olduğunu düşünmemeli, aynı zamanda bu görevin üstesinden gelip gelemeyeceğinden de emin olmalıdır. Yine ilgisizlikten ötürü hemen şevkini kay-

betmemeye ve aşırı istekten ötürü de fazla güven dolu olmamaya dikkat etmelidir. Her işe atılmadan önce dikkatli bir hazırlık yapılmalıdır.

[XXII 74] Birçok insan savaştaki başarıların, barıştaki başarılardan daha önemli olduğunu düşünür ancak bu düşüncenin kırpılması gerekir. Zira birçokları şöhret arzusuyla savaş peşinde koşar. Bu, çoğu kere yüce ruhlu ve yetenekli kişilerin arzusudur, hele askerî bir göreve uygun olup savaşma sevdalısıysalar bilhassa bu arzuyu taşırlar. Ancak gerçeği söylemek istersek, barış zamanında kentte sergilenen başarılar, savaş zamanındaki başarılardan daha yüce ve daha göz alıcıdır.

[75] Örneğin Themistocles hakça övülse de, ismi Solon'un isminden daha tanınmış olsa da ve Salamis, Solon'un Areopagus'u kurma başarısından daha fazla onurlandırılan ve Themistocles'in şöhreti en fazla yayılan zaferine tanıklık etmişse de Solon'un başarısı Themistocles'inkinden daha küçük sayılamaz. Zira Themistocles'in zaferi devlete bir kere hizmet etti, oysa Solon'unki her daim edecek. Onun öğretisiyle Atinalıların yasaları ve atalarının kurumları oluştu. Zaten Themistocles de Areopagus'a yardım ettiğine dair hiçbir şey söylememişti, aksine Themistocles'e yardım eden Areopagus'tu, zira savaş Solon'un kurmuş olduğu senatus'un buyruklarıyla yönetilmişti.[67] [76] Aynısı Pausanias ve Lysander için de söylenebilir, onların yapıp ettikleri sayesinde Lacedaemonialıların egemenliği ele geçirdiği düşünülebilirse de, yine de bu yapılanlar Lycurgus'un yasaları ve öğretisiyle boy ölçüşemez; neticede ordularının daha eğitimli

67 Areopagus ya da Areios Pagos (Ares'in Kayası) Atina'daki Acropolis'in kuzeybatısında bulunan ve suç davalarının görüşüldüğü yüksek mahkeme olarak hizmet vermiş bir yapıydı. Ares'in burada Poseidon'un oğlu olan Alirrothios'u öldürme suçuyla yargılandığına inanılırdı. Cicero burada geleneğin, Areopagus'un ünlü yasa koyucu Solon (İÖ 638-558) tarafından yaptırıldığı yönündeki bilgisini aktarıyor. Cicero burada yasa koyucu Solon'un bu yapıyı inşa etmek gibi sivil başarılarının, Themistocles'in (İÖ 524-459) askerî başarılarından daha büyük olduğunu savunur, zira ona göre askerî başarılar da sivil başarılara dayanır.

ve güçlü olmasını sağlayan da bunlardır.[68] Bana öyle geliyor ki, ne çocukluğumdaki M. Scaurus,[69] C. Marius'tan,[70] ne de kamu yaşamına geçtiğimde, gördüğüm Q. Catulus,[71] Cn. Pompeius'tan[72] daha değersizdir. Yurttaki yönlendirme olmasa, ordu yurt dışında pek başarılı olamaz. Hem insan hem de komutan olarak özel biri olan Africanus'un[73] Numantia'yı yıkarak devlete sağladığı yarar, sıradan bir vatandaş olmasına rağmen Ti. Gracchus'u öldüren P. Nasica'nın sağladığı yarardan daha büyük değildir, zira P. Nasica bunu sadece halk yöntemiyle değil, aynı zamanda ordusuz kent yönlendirmesiyle ileri atılarak yapmıştı (bilek gücü kullanarak savaşçı bir yöntem benimsemişti).[74]

---

68 Cicero burada İÖ 470'te ölen Spartalı komutan Pausanias ve İÖ 395 yılında ölen Spartalı komutan Lysander'i Themistocles'le, Sparta kralı Lycurgus'u (İÖ 820-730) ise Solon'la benzetir.

69 İÖ 163-89 yılları arasında yaşamış olan Marcus Aemilius Scaurus İÖ 115'te consul seçilmiş ve *princeps senatus* olarak selamlanmış, devleti ve töreleri koruma konusundaki hassasiyetiyle tanınmıştır.

70 Caius Marius (İÖ 157-86) Cicero'nun uzaktan akrabasıydı, ilki İÖ 104 yılında olmak üzere dört defa consul seçilmiş, 101 yılında Cimbri kavmini yenmişti, kariyeri politik başarılarla doluydu.

71 Quintus Lutatius Catulus Cicero'nun çağdaşıydı. Sulla'nın destekçisi olup İÖ 78 yılı için consul adayı olarak gösterilmişti. Daha sonra, senatus'taki optimates içinde yer almış ve Sulla'ya karşı çıkmıştı. Politik kariyeri özellikle de İÖ 63'te Julius Caesar'a kaybettiği *pontifex maximus* adaylığıyla sona ermişti. Cicero onu *Hortensius* adlı eserinde felsefenin savunucusu olarak göstermiştir.

72 "Genç" olarak da bilinen Cnaeus Pompeius (İÖ 75-45) Cumhuriyetin son dönemlerinde yaşamış olup Cato ve Scipio başta olmak üzere rejimi savunan diğer senatorlerle birlikte Julius Caesar'a karşı mücadele etmişse de, kendisi de tek adamlık hayali gören biri gibi davranmış, Caesar'la giriştiği iç savaşın doruğu olan Pharsalia Savaşı'nda yenilmiştir.

73 Publius Cornelius Scipio Africanus Maior (İÖ 236-183) 2. Kartaca Savaşı'ndaki askerî başarısıyla bilinen, tarihin en önemli komutanlarından biridir.

74 İÖ 138 yılı consul'ü olan Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio (İÖ 183-132) Roma tarihinin önemli devlet adamlarından olan Tiberius Gracchus'a (İÖ 163-133) karşı çıkan siyasetçilerden biriydi, zira Tiberius Nasica'nın istediği toprağın bir bölümünü almıştı, dolayısıyla Nasica 500 sesters kaybetmişti. Nasica Tiberius'un kral olmak istediğini söyleyip senatorleri ona karşı kışkırtmıştı. Bunun sonucunda senatorler sandalyeleriyle Tiberius'u linç ederek ölüsünü Tiber nehrine atmıştı.

[77] Kendisine arsız ve kıskanç kişiler tarafından saldırıldığını işittiğim şu cümle bu durumu gayet iyi ifade ediyor:

"Silahlar togaya boyun eğsin, defne yaprakları da övgüye müsaade etsin."

Bütün bunlar bir yana, ben de devlet idaresindeyken, silahlar togaya boyun eğmedi mi? Devlette ne bundan daha büyük bir tehlike olmuştu, ne de daha yüce bir huzur ortamı. İhtiyatlılığım ve yönlendirmemle, silahlar en küstah vatandaşlarımızın elinden kayıp yere düştü. Savaşta elde edilmiş bunun kadar büyük bir başarı var mı? Hangi savaş zaferi kıyaslanabilir bununla? [78] Oğlum Marcus, sana karşı gururlanmama izin ver, sana kalacak bu onurun mirası ve yapıp ettiklerimi taklit etmek. Kazandığı askerî başarılarla fazlasıyla övgü toplayan Cn. Pompeius bile birçok dinleyici önünde, benim devlete sağladığım yarar olmasaydı kutlayabileceği bir yer olmayacağından, üçüncü zaferi kazanmasının da bir anlamının olmayacağını söyleyerek beni onurlandırmıştı.

O halde sivillerin cesurca işleri askerlerinkinden daha önemsiz değildir, hatta ilkinde daha fazla çaba ve adanmışlık olmalıdır.

[XXIII 79] Yüce ve seçkin bir ruhtan beklediğimiz ahlaki doğruluk genelde beden değil ruh gücünden doğar. Buna karşın beden yine de işe atılmak ya da bir zahmete katlanmak durumunda kaldığında yönlendirmeye ve akla boyun eğebilsin diye eğitilmelidir. Aradığımız ahlaki doğruluk, zihin dikkatine ve düşüncesine dayanır, bu konuda kamu işlerinden sorumlu olanlar, savaşı sürdürenlerden daha az yarar sağlamaz. Nitekim çoğu kere sivillerin yönlendirmesiyle bir savaştan kaçınılır ya da savaş bitirilir ve bazen açılır. Üçüncü Kartaca Savaşı M. Cato'nun yönlendirmesiyle açılmıştı ve otoritesi, o öldükten sonra bile etkisini sürdürmeye devam etmişti.[75] [80] O halde kararları alan aklı, savaşları yapan

75 İ.Ö 149'daki ölümüne kadar yaşlı Cato senatus'taki her konuşmasını "Kartaca yok edilmelidir" cümlesiyle bitiriyordu.

cesaretten üstün tutmalı, bunu yaparken de dikkatli olmalıyız, zira sadece savaştan kaçınmak için değil, neyin yararlı olduğunu da iyice düşünmüş olmalıyız. Dahası, sadece barışı amaçlıyor göründüğünde savaş açılmalıdır. Zor durumlarda zarar görmemesi ve kargaşa anında, dendiği gibi, ayaklarının yerden kesilmemesi,[76] aksine kendisine hâkim olup muhakemeden ve akıldan sapmaması cesur ve sebatlı bir ruha özgüdür ancak. [81] Bunlar yetkin bir ruhun niteliğidir, buna karşın düşünce yoluyla geleceği önceden kestirmek; olayların hangi yöne gideceğini ve hangi durumda ne olması gerektiğini önceden belirleyebilmek ve sonunda asla "düşünmemiştim"[77] lafına mecbur kalmamak yüce bir zihnin becerisidir. Bunlar sağduyuya ve muhakemeye inanan seçkin ve yüce bir ruhun eseridir, körce savaşa atılmak ve düşmanla bilek bileğe dövüşmek canavarca ve vahşice bir iştir ancak zaman ve zorunluluk savaşı gerektirdiğinde, bilek bileğe dövüşülmeli, ölüm köleliğe ve onursuzluğa tercih edilmelidir. [XXIV 82] (Kentler tahrip edilip talan edilirken, körce ve kabaca hiçbir şey yapılmaması bilhassa önemlidir.)

Yine kargaşa dönemlerinde suçluları cezalandırmak, ahaliyi korumak, her konuda hayırlı, doğru ve dürüst işleri sürdürmek büyük bir adamın yapacağı şeydir. Yukarıda da söylediğim gibi, savaş başarılarını sivil başarıların önüne koyanlar var, bu yüzden tehlikeli ve aceleci kararların barış dolu ve sağduyulu kararlardan daha görkemli olduğunu sanan birçok kişi göreceksin. [83] Asla tehlikeden kaçma girişiminde bulunmamalıyız, aksi halde korkak ve namert görünebiliriz, buna karşın nedensiz yere kendimizi tehlikeye de atmamalıyız, zira bundan daha budalaca bir şey olamaz. O halde tehlikeyle karşılaştığımızda, hafif hastalıkları hafif

76 Cicero burada "*de gradu deiici*" deyişiyle gladyatör dövüşlerinde, onca mücadeleden sonra bile ayakta kalabilen gladyatörlere göndermede bulunuyor.

77 Valerius Maximus "düşünmemiştim" (*non putaram*) sözünü Africanus'a atfeder.

bir şekilde tedavi ederken, daha ciddi hastalıklara daha riskli ve iki ucu da tehlikeli çareler aramak durumunda kalan hekimi örnek almalıyız. Hava dinginken şiddetli bir fırtınayı arzulamak bir çılgına yakışır, fırtınayı aklıyla dindirmekse bir bilgeye, hele ki meseleyi sona erdirmek, kötüyü belirsiz bırakmaktan daha yararlıysa.

Tehlikeli eylemler bazen onları gerçekleştirenlere, bazen de devlete zarar verir. Yine bazıları yaşamını, bazıları da şöhretlerini ve vatandaşların iyi niyetini tehlikeye atar. O halde genelden ziyade kendimizi tehlikeyle yüzleştirmeye daha istekli ve diğer faydalardan ziyade şan ve şöhreti tehlikeye atmaya daha hazır olmalıyız. [84] Vatanı için sadece parasını değil, aynı zamanda yaşamını ortaya koyan, ancak devlet talep etse bile şöhretlerinden gıdım eksilsin istemeyen birçok kişi bulunabilir. Örneğin Peloponnesos Savaşı'nda Lacedaemonialıların komutanı olan ve birçok işi olağanüstü bir şekilde halleden Callicratidas, sonunda donanmanın Arginusae Adaları'ndan çıkarılması ve Atinalılarla savaşılmaması gerektiğini söyleyen kişileri dinlemeyip onlara Lacedaemonialıların bir donanma kaybetse bile yenisini kurabileceklerini ve kendisinin onursuzca kaçamayacağını söyleyerek her şeyi tersine çevirdi. Bu, Lacedaemonialılar için hafif bir yaraydı, oysa herkesçe sevilmemekten korktuğu için Epaminondas'la[78] savaşa girişip onunla birlikte Lacedaemonia'nın hazinesini tüketen Cleombrotus'un[79] açtığı ölümcül bir yaraydı. Quintus Maximus ne kadar daha iyisini yapmıştı oysa![80] Ennius şöyle der onun hakkında:

78 Epaminondas (İÖ 418-362) Thebae'ın ünlü komutan ve devlet adamlarından biriydi.

79 Cleombratus (ölümü İÖ 371) İÖ 380-371 yılları arasında yönetimde kalan Sparta kralı.

80 Quintus Fabius Maximus Verrucosus İkinci Kartaca Savaşı sırasında Hannibal'e karşı geliştirdiği taktiklerden ötürü *Cunctator* (Geciktirici) unvanını almıştı.

"Sadece bir insan geciktirerek durumumuzu düzeltti. Önemsediği insanların dedikleri değil, kendi selametiydi. Böylece daha da parladı şimdi şöhreti."

Kamu işlerinde de böyle bir hata yapmaktan kaçınılmalıdır. Nitekim sevilmeme korkusuyla düşündüğünü, sanki en iyisi buymuş gibi, söylemekten çekinen kişiler de vardır.

[XXV 85] Genelde devlet görevi üstlenecek olanlar Platon'un şu iki öğüdüne tutunmalıdır: Birincisi, vatandaşlar için neyin yararlı olduğuna öyle dikkat etsinler ki, ne yaparlarsa yapsınlar, ne düşünürlerse düşünsünler, neticede kendi menfaatlerini hiç hatırlamasınlar. İkincisi, halkın sadece bir bölümünü önemseyip diğer bölümlerini es geçmektense tamamını kucaklamaya dikkat etsinler. Devlet idaresi emanetçi görevi gibi kendilerine güvenilen emanetçilerin değil, emanet edenlerin yararına göre yapılandırılmalıdır. Vatandaşların bir bölümünü gözetip, diğer bir bölümünü es geçenler kamu görevini tehlikeli bir noktaya taşımış, anlaşmazlığa ve parti çekişmesine sebebiyet vermiş olur. Neticede bazıları halkın görüşünü savunuyor görünürken, bazıları en iyi durumdaki kişilerin ve pek azı herkesin taraftarı görünür.[81] [86] Bu durum, Atina'da ciddi bir uzlaşmazlığa, bizde ise sadece isyanlara değil aynı zamanda kanlı iç savaşlara neden olmuştu.[82] Böyle bir durumda devletteki önem arz eden, ciddi ve cesur bir vatandaş nefretle dolacak, zenginlik ya da güç peşinde koşmayıp kendisini tümüyle devlete adayacak ve kimseyi göz ardı etmeyecek ölçüde herkesi koruyacaktır. Hatalı suçlamalar-

81 Cicero burada birbirine zıt olan iki siyasi kanattan bahsediyor, birincisi halk kesimi (*Populares*), ikinci ise dar anlamıyla "en iyi adamlar", geniş anlamıyla "seçkinler" olarak Türkçeleştirebileceğimiz aristokrat kesimdir (*Optimates*). Cicero bu iki kesimin uyumunu arzuluyor görünse de, siyasi yaşamı boyunca seçkinler sınıfına yakın durmuş, onun savunuculuğunu yapmıştır.

82 Marius ile Sulla, Caesar ile Pompeius arasında geçen iç savaşlar kastediliyor.

la insanları nefrete ya da çekememezliğe davet etmeyecek, aksine tümüyle adalete ve ahlaki doğruluğa öyle sarılacaktır ki, onları koruyarak ciddiyetle ayakta duracak ve bahsettiğim bu değerleri kaybetmektense ölümü göze alacaktır. [87] Gemi hırsı ve mücadelesi tam anlamıyla zavallıcadır. Yine Platon'un bu konudaki sözleri göz alıcıdır: "Benzer şekilde, devleti kimin yöneteceği konusunda birbiriyle yarışanlar, gemiyi kimin idare edeceği konusunda dövüşen gemiciler gibi davranmış oluyor." Yine Platon "bize silah doğrultmuş olanları düşman olarak görmemiz gerektiğini" söylüyor, "kendi düşüncesine göre devleti koruyan bireyler olarak değil."[83] Nitekim P. Africanus ile Q. Metellus arasında, herhangi bir sertliğin olmadığı bir anlaşmazlık vardı.

[88] Dahası rakiplerimize derin bir nefret beslememiz gerektiğini düşünen ve bu davranışı yüce ruhlu ve cesur birine yakıştıran insanları dinlememeliyiz, zira hiçbir şey hemen sakinleşmekten ve affedici olmaktan daha övgüye değer, asil ve saygın bir kişi için daha değerli değildir. Yasa önünde eşit olan özgür insanlara cana yakınlığı ve ruh asaleti denen karakteri kazandırmak gerekir, yoksa bize akılsızca yaklaşanlara ya da utanmaz taleplerde bulunanlara sinirlenirsek, öfkeden beslenen faydasız bir hırçınlığa bürünmüş oluruz. Anlayışlı ve hoşgörülü olmalıyız ancak devlet söz konusu olduğunda, kendisi olmadan bir kentin yönetilemeyeceğine dair kesin kararlılıktan da vazgeçmemeliyiz. Hiçbir yasaklama ve cezalandırma aşağılayıcı nitelikte olmamalıdır, aksine bunlar biri başka birini cezalandırsın ya da sözleriyle onu paylasın diye değil, devletin yararı için hayata geçirilmelidir. [89] Cezanın suçtan daha ağır olmamasına dikkat etmeliyiz, dahası aynı nedenden ötürü birileri cezalandırılırken, başka birilerinin mahkemeye bile çağrılmaması gibi bir durum söz konusu olmamalıdır. Cezalandırmada asla öfkeye yer olmamalıdır. Zira cezalandıracak olan kişi öfkeliyse, Peripa-

83 Platon, *Devlet* VI 488.

tetiklerin benimsediği "ne çok ne az" ölçüsünü yitirir; Peripatetiklerin doğru bir şekilde yaptığı şu: öfkeyi övmemekle birlikte onun doğanın bir lütfu olduğunu söylemek. Aslında öfke her işten kovulmalıdır, arzulanması gereken, devletin başına geçenlerin, öfkeyle değil, eşitlik için cezaya başvuran yasalara benzemesidir.

[XXVI 90] İşler iyi giderken ve her şey dilediğimiz gibi gerçekleşirken kibirden, büyüklenmeden ve gururdan özenle kaçmalıyız, zira kötü durumda olduğu gibi, iyi durumdaki aşırı tepki de zayıflık işaretidir, yaşamın her anında dengeli olmak, Socrates'te olduğu gibi, C. Laelius'ta da gördüğümüz üzere, yüzün ve alnın her daim aynı kalması güzeldir. Makedonların kralı Philippus yaptığı işler ve şöhret bakımından oğlunun gölgesinde kalabilir ancak onun cana yakınlık ve insanlık bakımından daha üstün olduğunu da görüyorum. Bu yüzden İskender çoğu kere en ahlaksız şekilde davranırken, Philippus daima büyük bir adamdı. Bu durumlarıyla bize verdikleri iyi öğüt ise, ne kadar yükselirsek o kadar insanca davranmamız gerektiğidir. Panaetius'a göre, öğrencisi ve arkadaşı olan Africanus şöyle demiş: "Yoğun savaşın kızdırıp coşturduğu atları, yeniden uysal binek hayvanı olsunlar diye yetiştiricilere teslim ederler. Aynı şekilde, başarının kendine fazla güvenen ve dizginlenemez kıldığı insanlar da, insani durumlardaki zayıflığın ve talihteki değişebilirliğin farkına varabilsinler diye, aklın ve eğitimin terbiye alanına[84] getirilmelidir." [91] Aşırı iyi günlerde bile dostlarımızın öğütlerinden fazlasıyla yararlanmamız ve onlara öncekinden daha fazla söz hakkı tanımamız gerekir. Yine böyle dönemlerde dikkat etmemiz gereken, dalkavuklara kulaklarımızı açmamamız ve bize yaltaklanılmasına izin vermememizdir. Zira bu şekilde övülmesi gereken insanlar olduğumuzu sanabiliriz. Bu durumdan sayısız

84 Burada tayların ve toy atların yetişsin diye getirildikleri terbiye alanına (*gyrus*) bir gönderme var.

yanlış çıkar, böyle düşünceler insanları öyle şişirir ki, onları rezilce alay konusu kılar ve ciddi hatalara sürükler. Bu konuyla ilgili bu kadarı yeterli.

[92] Şu değerlendirmeyi yapmak durumundayız: En büyük başarılar ve en büyük cesaret örnekleri, yönetimleri aşırı bir biçimde geniş sınırlara ulaşmış ve birçoklarını kapsar hale gelmiş olan devlet yöneticilerine aittir. Kamu yaşamından uzak durmuş ve uzak duran yüce ruhlu birçok kişi vardır; kimisi sadece özel işleriyle kendisini sınırlayarak bir alanda önemli meseleleri inceler ve irdeler. Başkaları ise felsefe ile devlet yönetimi arasında bir orta yol tutturur, kişisel malvarlığından yararlanır, hiçbir şekilde onu artırmaya çalışmaz, harcamaktan da geri durmaz aksine arkadaşlarıyla, hatta gerek duyulduğunda devletle paylaşır. Her şeyden önce, böylelerinin zenginliği hakça kazanılmış, ahlaksızca ya da haksız yere elde edilmemiş olmalıdır. İkincisi bu zenginlik akılla, çalışkanlıkla ve tutumlulukla artmalı, üçüncüsü ise olabildiğince yararlı olmalıdır, zira zenginlik ahlaksızlığın ve gösterişin değil hayırseverliğin ve yardımseverliğin emrinde olduğunda değerlidir ancak.

Bu ilkelere uyan kişi hem olağanüstü ve yüce gönüllü hem de gösterişsiz, güven dolu ve insanların dostu olarak yaşar.

[XXVII 93] Şimdi de, ahlaki doğrulukla ilgili son husus üzerinde durmamız gerekir. Bunda namus, âdeta yaşamın güzel süsü olan ılımlılık, ölçülülük, ruhun tüm kaygılarından sıyrılma ve her şeyde bir ölçü tutturma hali bulunur. Bu kapsamdaki ahlaki doğrulukta, Yunancada *prepon* denilen Latincede de *decorum*[85] denilebilecek durum söz konusudur. Uygunluk, ahlaki doğruluktan ayrılamaz, zira uygun görünen ahlaken doğrudur, ahlaken doğru olan da uygun görünür. [94] Ahlaki doğruluk ile uygunluk arasındaki farkı kavramak açıklamaktan daha kolaydır. Aradaki fark ne olursa olsun, uygunluk, ahlaki doğruluk belirdikten sonra

85 *Decorum*: Uygunluk.

ortaya çıkar. Bu nedenle uygun olan sadece burada incelemek durumunda kaldığımız ahlaki doğrulukta değil, aynı zamanda ilk üç kısımda da belirir. Aklı kullanmak, makul konuşmak, sağduyulu hareket etmek, her şeyde uygun olanı görmek ve aramak doğrudur. Öte yandan hatalar, yanılgılar, sapmalar ve yanlış değerlendirmeler yanlış olduğu kadar taşkın çılgınlık da sayılır. Adil olan her şey uygundur, buna karşın adil olmayan yani ahlaken yanlış olan, uygun olmayandır. Cesaret için de benzer bir mantık geçerlidir. Yiğitçe ve yüce bir ruhla yapılan, insana değerli ve doğru görünür, oysa ahlaka uymayacak şekilde yapılan uygun görünmez. [95] O halde burada bahsettiğim bu uygunluk, tümüyle ahlaki doğrulukla alakalı olmakla birlikte aynı şekilde hiç de saklı olmayan, aksine açığa çıkmaya hazır bir muhakemeyle ayırt edilebilir. Nitekim her erdemde doğru olduğu anlaşılan ve pratikten ziyade teoride erdemden ayrılabilen bir şey vardır. Bedensel cazibenin ve güzelliğin sağlıklı olma durumundan ayrı düşünülememesi gibi, burada bahsettiğim uygunluk da erdemle tam anlamıyla karışmış olmakla birlikte ondan akıl ve düşünce yoluyla ayrılabilir.

[96] Bu durumun iki açıklaması vardır: Birincisi, uygunluğu ahlaki doğruluğu tümüyle kapsayacak şekilde genel olarak, ikincisi ise bunun bir kolu, yani ahlaki doğruluğun tek tek unsurları olarak kavrarız. İlki genelde şu şekilde tanımlanır: Uygunluk insanın saygınlığına yakışan ve bununla birlikte doğasından ötürü onu diğer canlılardan ayırandır. Bunun alt kolunun tanımı ise uygunluğu, efendilik görüntüsü altındaki ılımlılığın ve itidalin de dahil olduğu, doğayla uyumluluk durumu olarak açıklar.

[XXVIII 97] Bunları, şairlerin başka bir bağlamda sık değerlendirilen uygunluk yaklaşımından çıkarmamız da mümkündür. Diyebiliriz ki, şairler kimin ne yapması ve söylemesi gerektiği konusunda uygunluğu arıyor, örneğin Aeacus ya da Minos şöyle bir şey derse:

"Nefret etsinler o halde, korkuyorlarsa,"
Ya da
"Bizzat babalarıydı çocuklarının kabri."

Bu hiç de uygun görünmez, zira bize bu adamların adil olduğu söylenmişti.[86] Oysa bunları Atreus[87] söylerse alkış kopar, zira bu tam da o karaktere yakışan bir aktarımdır. Zaten şairler her karakter için uygun olanı rollerine göre belirler, buna karşın doğa da bize, diğer bütün canlılara üstün gelen, onları büyük ölçüde aşan bir rol yüklemiştir. [98] O halde şairler aşırı karakter çeşitliliği içinde, kötüler için bile yakışık alanı ve doğruluğu gözetirken, doğa bize sebat, itidal, ılımlılık ve utanmayı bilme rollerini layık görmüştür. Yine doğa bize insanlarımıza karşı davranışlarımızda düşüncesiz olmamayı öğretmiştir, böylece uygunluğun sadece ahlaki doğrulukla sınırlı olmadığı, aynı zamanda erdemin bir türü olarak görülebilecek şekilde geniş anlamlı olduğu anlaşılır hale gelmiştir. Üzerindeki organların doğru bir şekilde yerleştiği bir bedenin güzelliği gözleri nasıl etkilerse ve bedenin tüm parçalarının tatlı bir birliktelik içinde olması başkalarına nasıl güzel gelirse, aynı şekilde kişinin yaşamında parlayan uygunluk da, her sözündeki ve eylemindeki düzenden, kararlılıktan ve ılımlılıktan ötürü, başkalarının onu takdir etmesine neden olur.

[99] O halde hem en iyiyi hem de diğer insanlarda saygıyı uyandırmak zorundayız. Kişinin, başka birinin kendisiyle ilgili ne düşündüğünü umursamaması sadece kibir değil, aynı zamanda kayıtsızlığın işaretidir. İnsanlar hakkında düşünürken adalet ile utanç arasında bir fark olur. Adaleti

86 Aeacus ve Minos Rhadamanthys'le birlikte baştanrı Iuppiter'in üç oğlu olup yeraltı dünyasının yarı-tanrı yargıçlarıdır.

87 Acımasızlığıyla bilinen Mycenae kralı. Mitolojide anlatıldığına göre Atreus ve kardeşi Thyestes babalarının daha çok sevdiği kardeşleri Chrysippus'u öldürerek babasının bedduasını almış ve daha sonra Argos krallığını ele geçirmiştir. Yine Atreus'un bilmeden de olsa öz oğlu Pleisthenes'i de öldürdüğü söylenir. Eskiçağda Atreus, Cicero'nun burada da belirttiği gibi, nefretin ve lanetin simgesi olmuştur.

oluşturan unsurlar, insanlara zarar vermemek ve onları incitmemeye özen göstermektir, doğruluğun etkisine en çok burada rastlanır.

En nihayetinde bu açıklamalardan sonra neye uygun dediğimin anlaşıldığını düşünüyorum.

[100] Buradan çıkan yükümlülük, her şeyden önce doğaya uyma ve onu gözetme sonucuna varan bir yolu izler; o rehberi izlersek, hani doğası gereği kesin ve şaşmaz olup insanların birlikteliğini sağlayan, dahası şiddetli ve güçlü olan rehberi izlersek asla yoldan sapmayız. Ele aldığımız bu durumun üzerindeki en büyük etki doğruluğundur. Sadece doğaya uygun olan bedenin değil, aynı şekilde ona yakışan ruhun hareketleri de fazlasıyla övgüye değerdir.

[101] Zira ruhun gücü ve doğası iki kısımdan oluşur: Bir kısmı insanı bir şekilde ele geçiren, Yunancada *horme* denilen arzudan oluşurken, diğer kısmı ne yapılması ve nelerden kaçılması gerektiğini öğreten ve açıklayan akıldan oluşur. O halde akıl yönlendirir, arzu da buna itaat eder.[88] [XXIX] Her eylem kabalıktan ve dikkatsizlikten uzak olmalıdır, kimse ikna edici bir şekilde açıklayamayacağı hiçbir şeyi yapmamalıdır, en nihayetinde yükümlülüğün tanımı budur. [102] O halde arzuların akla itaat etmesi sağlanmalıdır, dahası arzular ne aklın önünden gitmeli ne de tembellik ve korkaklık yüzünden akıldan muaf olmalıdır, hatta her ruh sıkıntısından uzakta ve dingin olmalıdır. Ancak bu şekilde tam anlamıyla bir kararlılık ve ılımlılık ortaya çıkar. Zira uzun süre yayılan, akıl tarafından yeterince kontrol edilmeyen ve isteme ya da kaçınma yoluyla âdeta saçıldıkça saçılan arzular kuşkusuz sınırını ve ölçüsünü aşmış olur. Öfkelenmiş, bir tutku ya da korkuyla kendinden geçmiş veyahut aşırı hazla uyarılmış insanların yüzünden okunabilir bu, böylelerinin yüzü, sesi,

88 Cicero burada Stoa terminolojisinden yararlanır, oysa Platon ve Aristoteles'ten farklı olarak ortodoks Stoacılar ruhu potansiyel olarak çatışan kısımlara böler.

hareketi ve hali tümüyle değişiverir. [103] Buradan hareketle (yükümlülükle ilgili açıklamamıza geri dönmek amacıyla) şu sonuca varılabilir: Her arzuyu kontrol altında tutmalı ve yatıştırmalıyız, dahası ilgimizi ve dikkatimizi sonunda düşünmeden ya da umarsızca hiçbir şey yapmayacağımız bir şekilde uyandırmalıyız.

Yine doğa bizi oyun ve gülmece için yaratılmışız gibi görünelim diye değil, aksine ziyadesiyle ciddiyet için, önemli ve yüce işler için meydana getirdi. Elbette yaşamımızda oyuna da yer var, gülmeceye de, ancak bunlar uyku ve diğer sükûnet anları gibi, önemli ve ciddi işlere yeterince vakit ayırdığımızda olmalıdır. Bu gülmece anlayışı abartılı ve aşırı olmamakla birlikte zekice ve incelikli olmalıdır. Çocuklara tümüyle değil de doğru davranışlar sergiledikleri ölçüde oyun oynama hakkı tanımamız gibi, gülmecede de üstün bir zekânın ışığı parlamalıdır. [104] Tüm gülmecenin iki türü vardır: Biri kaba, küstah, utanç verici ve ahlaksızken, diğeri latif, kibar, zekice ve inceliklidir. Sadece bizim Plautus ve Eski Atticalıların eski komedisi değil,[89] aynı zamanda Socratesçi filozofların kitapları ve yaşlı Cato'nun *Apophthegmata*[90] olarak anılan derlemesindeki gibi birçok kişi tarafından incelikli bir şekilde dillendirilmiş birçok ifade de ikinci türden gülmecelere örnektir. O halde zeki gülmece ile kaba gülmece arasında ziyadesiyle açık bir ayrım vardır. İlki, süresi iyi ayarlanmışsa, fazlasıyla ciddi olan biri için bile zihnini dinlendirme anında değerli, diğeri ise sözleri ahlaksız ve konusu uygunsuzsa, ağzı gevşek biri için bile değersizdir. Kendimizi kaybetmememiz ve hazzın sebep olduğu ahlaksız

89 İskenderiyeli gramercilerin bölümlemesine göre Eski Komedi ya da Attica Komedisi terimi, eski Yunan komedisinin ilk dönemini (İÖ 480'den itibaren) anlatır. Genelde taşlama türünde eserlerin verildiği bu dönemin başlıca komedi yazarı Aristophanes'tir. Plautus da (İÖ 254-184) bu ekolün Roma'daki takipçisidir.

90 *Apophthegmata* terimini "aforizmalar, önemli deyişler" olarak Türkçeleştirebiliriz.

bir davranışa düşmememiz için oyunda da belli bir ölçü olmalıdır. Hem bizim saha,[91] hem de avlanma gayretleri oyun için doğru örnekler sunar.

[XXX 105] Yükümlülük üzerine yapılan her araştırmada, insan doğasının evcil ve vahşi hayvanlara ne kadar üstün geldiğini akılda tutmak daima önem arz eder. Zira hayvanlar haz dışında bir şey hissetmez ve her güdü bu duyguya yönlendirir onları. İnsan aklı ise öğrenme ve düşünme yoluyla beslenir, insan daima ya bir şeyi araştırır ya da bir şey yapar, görmenin ve işitmenin zevkiyle harekete geçirilir. Kişi, bir hayvan türünde olmasına gerek kalmadan (bazısı sanki cismen değil de, ismen insandır) hazlara karşı aşırı duyarsız olduğunda ve yücelmek gibi bir derdi de olmadığında, hazzın esiri olsa da utanma duygusundan ötürü hazzın arzusunu gizleyip saklayabilir. [106] Buradan bedensel hazzın insan yüceliği için yeterince değerli olmadığı ve küçümsenip atılması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Ancak yine de hazza değer atfeden biri olursa keyfini ölçülü tutmaya dikkat etmelidir. O halde bedenimize gösterdiğimiz özen ve çabayı, hazza göre değil, sağlık ve kuvvet ihtiyaçlarımıza göre ayarlamalıyız. Ayrıca aklımızda sadece doğamızın üstün ve onurlu olduğu fikrini taşımak istersek, kendimizi aşırılığa teslim edip gösteriş içinde, hazlarla dolu bir şekilde yaşamamızın ne kadar yanlış olduğunu, buna karşın ölçülü, dosdoğru, iradeli, sade ve makul bir yaşam sürdürmemizin ise ne kadar doğru olduğunu anlarız.

[107] Yine sanki doğa tarafından iki kişilikle donatılmış olduğumuzu anlamak zorundayız: Bunlardan ilki tüm insanlarda ortak olup, herkeste bir akıl ve bizi vahşi hayvanlar karşısında üstün kılan bir yücelik bulunduğu gerçeğine dayanır. Ahlaken doğru ve uygun olan her şey bu kişilikten

91 Cicero'nun "bizim saha" (*noster campus*) dediği yer, Roma'nın merkezinin kuzeybatısında, Tiber'in ise doğusunda kalan gençleri bedenen geliştirme, güçlendirme ve alıştırma sahasıydı. Bu saha *Campus Martius* adıyla anılırdı.

kaynaklanır ve biz bu kişilik sayesinde yükümlülüğümüzü bulma yolunda yürürüz. Diğer kişilik ise özel olarak tek tek bireylere bahşedilmiş olandır. Nasıl ki insanlar arasında büyük bedensel farklılıklar varsa (kimisinin iyi koşabilecek kadar hızlı, kimisinin ise güreşebilecek kadar güçlü olduğunu görürüz, dahası kimisinin görünüşü ağırbaşlıdır, kimisininki ise endamlı), aynı şekilde insanların ruhlarında da oldukça büyük farklılıklar vardır.

[108] L. Crassus[92] ile L. Philippus'un[93] çekici birçok özelliği vardı, keza Lucius'un oğlu C. Caesar'ın da geliştirdiği birçok yeteneği vardı. Aynı dönemde M. Scaurus ve genç M. Drusus[94] aşırı bir ciddiyet içindeydi, C. Laelius aşırı eğlenceli biriyken, yakın dostu Scipio'nun aşırı ihtiraslı ve bir o kadar da kederli bir yaşamı vardı. Socrates'in Yunanların içinde hoş ve latif olmanın yanında, sohbetlerinde ve hatta her konuşmasında, Yunanların *eiron* dediği türden güler yüzlü bir diyalogcu, buna karşın Pythagoras ve Pericles'in,[95] eğlenceli insan örneği sergilemeyen büyük birer otorite olduğunu kabul ederiz. Kartacalı Hannibal'in, bizim komutanlardan, sır saklamayı, sessiz durmayı, örtbas etmeyi, tuzak kurmayı ve düşmanın planlarını önceden tahmin etmeyi iyi bilen Quintus Maximus gibi kurnaz olduğunu kabul ederiz. Yunanlar ise bu alanda Themistocles ile Pheraeli Iason'u herkesin önüne koyar, keza Solon da fazlasıyla

92 Evinde ağırladığı eğitmenlerle çalışan Cicero'ya göre, Lucius Licinius Crassus (İÖ140-91) önceki neslin en büyük hatibidir, bu özelliği onu Cicero'nun *De Oratore* adlı eserinin temel konuşmacısı kılmıştır. Bunun yanında Cicero onun ölçülü muhafazakârlığını da hayranlıkla karşılamıştır.

93 Lucius Marcius Philippus (İÖ 141-73), geç dönem Roma devletinin en önemli siyasetçilerinden biri olup, İÖ 91 yılındaki consul'lüğü sırasında Marcus Livius Drusus'un reformlarına karşı çıkmıştır.

94 Marcus Livius Drusus'un oğlu olan aynı isimli Drusus İÖ 91'de plebs tribunus'uydu.

95 Pericles (İÖ 495-429) Atina'nın altın çağında, özellikle de Pers ve Peloponnesus savaşları sırasında en önemli ve etkili devlet adamı ve hatibiydi.

akıllıca ve kurnazca bir iş başarmıştır, zira hem yaşamını daha güvenli hale getirmek, hem de devlete yardım etmek için deli numarası yapmıştır.[96]

[109] Başkaları da vardır ki, böyle kişilerden ziyadesiyle farklıdır; dürüst ve şeffaftır, hiçbir şeyin gizlice ya da hilekârlıkla yapılmaması gerektiğini düşünür, gerçeğin taraftarı, yalanın ise düşmanıdır. Yine Sulla ve M. Crassus'un kişiliğinde gördüğümüz gibi, öyleleri vardır ki, istediğini alabilmek için ne dense katlanır ve istediğine boyun eğer. Lacedaemonialı Lysander'i ziyadesiyle kurnaz olmasının yanı sıra bir o kadar da katlanmayı bilenler içinde sayarız, ordunun Lysander'den sonraki komutanı olan Callicratidas ise onun tam tersiydi. Başka biri ise elindeki büyük güce rağmen, konuşma esnasında birçok kişiden biriymiş gibi görünmek istiyordu. Bunu hem baba hem oğul Catulus'ta, Q. Mucius'ta ve Mancia'da gördük. Büyüklerimden duyduğum kadarıyla aynı durum Publius Scipio Nasica için de geçerliymiş, buna karşın Ti. Gracchus'un umutsuz girişimlerini cezalandıran babası konuşmada hiç de cana yakın değilmiş: [...][97] Hatta bu karakteriyle büyük ve meşhur olmuş. Bunların dışında, doğa ve davranış bakımından, en azından henüz tenkit edilmemiş sayısız farklılık bulunur.

---

96 Hem Atina'dan, hem de Megara'dan neredeyse aynı uzaklıkta yer alan Salamis Adası Megaralıların elindeydi, adanın stratejik konumu Atinalıları cezbediyordu, dolayısıyla Megara'ya savaş açıp adayı almak istediler. Savaştan Atina'nın lehine bir sonuç çıkmadı, barış anlaşması imzalandı. Atina'da da bir daha Megara'ya savaş açılmasının teklif dahi edilemeyeceğine dair yasa çıkarıldı. Bu yasa çıktığında Atina'dan uzakta olan Solon yurduna döndü ve Salamis'in hâlâ Megaralıların elinde olduğunu gördü, bunun üzerine Megaralıların daha zayıf olduklarını düşünerek onlara yeniden savaş açılmasını savunmak istedi, yasadan kurtulabilmek için de deli numarası yapmaya karar verdi, aykırı şiirler okudu ve o dönemde sadece hastaların takmak zorunda olduğu şapkayla çarşıya gitti.

97 Kimi elyazmalarında bu kısım ya eksiktir ya da burada "Xenocrates, filozofların en ciddisi" ifadesi bulunur, bu yüzden bu boşluktan sonraki cümlenin Xenocrates'i mi, yoksa son bahsedilen Publius Scipio Nasica'nın babasını mı betimlediği konusunda kesin bir bilgimiz yoktur.

[XXXI 110] Herkes kötü olmayan ve aynı zamanda kendisine ait ve özgü olan niteliğe sıkıca tutunmalıdır, aradığımız doğruluğa kolayca erişmenin yolu budur. Bunu, evrensel doğaya aykırı hiçbir şey yapmadan aksine onu koruyarak gerçekleştirmeliyiz; o halde doğamızı izleyelim, diğer amaçlar daha itibarlı ve iyi olsa bile, biz çabalarımızı kendi doğamızın yasasına göre belirleyelim, zira ne doğayla çatışman doğrudur ne de erişemeyeceğin bir şeyi arzulaman. Buradan hareketle doğruluğun ne olduğu daha iyi anlaşılır, zira derler ki, Minerva'nın isteği olmadan yani doğayla çelişip çatıştığında hiçbir şey doğru olamaz. [111] Neticede hiçbir şey, doğru olması kaydıyla, yaşamın tümündeki ve tek tek eylemlerdeki tutarlılıktan daha değerli değildir, başkalarının doğasını taklit edip kendi doğandan vazgeçiyorsan, bu tutarlılığı koruyamazsın. Zira araya sürekli Yunanca sözcükler sıkıştıranlar gibi alay konusu olmamak için anadilimizi kullanmamızın gerekmesi gibi, eylemlerimizde ve bütün olarak yaşamımızda asla doğamızdan sapmamalıyız.

[112] Gerçekten de insanların doğasındaki farklılıkların gücü öylesine büyüktür ki, bazen birisi kendisini öldürmeyi seçmek durumunda bile kalabilir, aynı koşullardaki bir başkasıysa bunu tercih etmeyebilir. Kuşkusuz M. Cato'nun durumu kendilerini Afrika'da Caesar'a adayanların durumundan farklıydı, değil mi? Bu kişiler kendilerini öldürseydi büyük ihtimalle bu bir hata sayılırdı, zira evvelce yaşamlarında daha insancıl ve davranışlarında daha naziktiler. Ancak doğa Cato'ya olağanüstü bir ciddiyet vermişti, o da kendisini şaşmaz kararlılığıyla sağlamlaştırmış, böylece her daim amacı ve kalıcı azmi doğrultusunda hareket etmişti, dolayısıyla onun için ölmek, bir tiranın yüzüne bakmaktan daha kaçınılmaz olmuştu. [113] Ulixes uzun süre oradan oraya savrulurken ne kadar çok şeye katlanmıştı! Hem kadınlara (Circe ve Calypso'ya da kadın denecekse!) köle olmuş, hem de karşısına çıkan herkesle yaptığı her konuşmada ki-

bar ve incelikli bir dil kullanmak istemişti. Evde de, amacına ulaşabilmek için, kölelerinin ve kadın hizmetçilerinin hakaretlerine katlanmak durumunda kalmıştı. Öte yandan Ajax, cesaretiyle ilgili olarak aktarıldığı kadarıyla, bu gibi olaylara katlanmaktansa, bin defa ölümle yüzleşmeyi tercih etmişti. Bu gibi hususları kendisi için düşünenler başkasının karakterini kendisine uydurmayı istememeli, aksine karakterinin nasıl olduğunu tartmalı ve onu bir düzene sokmalıdır, zira kişinin ancak tümüyle kendisine ait olan karakteri ona tümüyle uyabilir.

[114] O halde herkes kendi doğal yeteneğini bilmeli, kendi iyi ve kötü yanlarını tam anlamıyla tartabilmelidir, aksi halde aktörler bizden daha sağduyulu görünebilir. Gerçekten de onlar oyunların en iyisini değil, kendilerine en uygun olanını seçer. Sesine güvenenler *Epigoni* ve *Medus*'u, mimiklerine güvenenler *Melanippa* ve *Clytemnestra*'yı seçer; hatırladığım kadarıyla Rupilius her zaman *Antiope*'yi oynarken, Aesopus *Ajax*'ta hiç rol almazdı. O halde bir aktör bile sahnede bunu gözetebiliyor da, bilge biri bunu kendi yaşamında gözetemez mi?

Dolayısıyla kendimizi en uygun olduğumuz uğraşlara vakfedeceğiz, bir gün bir zorunluluk bizi doğal yeteneğimizi aşan uğraşlara itecek olursa, onları tümüyle doğru değilse bile en az yanlışla yapabilmek için dikkatli, hazırlıklı ve özenli olmak durumunda kalırız. Dahası bize verilmemiş olan iyi niteliklere kavuşmak için hatalardan kaçınırken olduğu gibi aşırı çaba göstermemeliyiz.

[XXXII 115] Yukarıda bahsettiğim iki kişiliğe durumun ya da dönemin gerektirdiği üçüncü bir kişilik eklenebilir, keza bizzat kendi kararımızla kendimize uydurduğumuz dördüncü bir kişilik de vardır. Krallıklar, askerî güçler, asalet, onurlar, zenginlik, varlık durumu ve bunların tersi, hep durumlara ve dönemlere göre belirlenir. Buna karşın istediğimiz bir kişilik de arzumuza göre belirlenebilir. Zira bazısı kendisini felsefe-

ye, bazısı vatandaş hukukuna, bazısı da hatipliğe adayabilir; insanlar niteliklerine bağlı olarak birbirlerinden farklı alanlarda çalışmayı tercih edebilir. [116] Babaları ya da ataları belli bir alanda üstün emek harcayarak başarı kazanmış olanlar genelde kendilerini aynı şekilde, aynı sahaya adar; örneğin Publius'un oğlu olan Q. Mucius da vatandaş hukukuyla ilgili çalışırken, Paullus'un oğlu Africanus askerî alanda çalışmıştır. Bazısı babasının aldığı övgülere kendisinin aldığı övgüyü de ekler, yine savaşta kazandığı şöhretini belagatiyle artıran Africanus gibi. Conon'un oğlu Timotheus da[98] aynısını başarmıştı, zira askerî alanda babasıyla aynı ölçüde aldığı övgüye, eğitimi ve zihinsel yeteneğiyle ilgili şöhretini de eklemişti. Kimileyin bazısının atalarını taklit etmekten vazgeçip kendi yolunu izlediği de olur. Çoğunlukla bu şekilde çaba gösteren kişiler sadece kendileri için büyük hedefleri olan ve pek bilinmeyen atalardan gelir.

[117] O halde neyin doğru olduğunu araştırırken bütün bu hususları ruhen ve zihnen kavramak zorundayız. Her şeyden önce kim olduğumuzu, ne olmak istediğimizi ve ne tür bir yaşamı arzuladığımızı kararlaştırmalıyız, bu da zaten bütün kararlar içinde en zor olandır. Yaklaşan olgunluk evresinde alınan karar ziyadesiyle olgunlaşmamış olduğundan, her bir birey yaşamını en sevdiği şekilde geçirmeye karar verir, böylece kendisi için en iyinin ne olduğunu değerlendiremeden belli türdeki bir yaşam yoluna girmiş olur. [118] Xenophon'da geçtiği üzere Prodicus[99] büyürken (bu, doğa tarafından herkese verilen sürdürülecek yaşamı belirleme dönemidir) sadece bir yerde bulunan Hercules'in öyküsünü anlatır, buna göre Hercules bir yerde uzunca bir süre oturarak kendisi için hangi yolun daha iyi olduğunu düşünür. En nihayetinde iki yol olduğu sonucuna varır, biri Hazzın, diğeri de Erdemin yoludur. Muhtemelen Hercules "Iuppiter'in tohumundan

98 Conon İÖ 5.yüzyılın sonunda yaşamış olan Atinalı komutan.

99 Ceoslu Prodicus (İÖ 465-395) ilk Sofistlerden biri.

doğduğu" için böyle bir sonuca varabilmiştir, bizim içinse durum farklıdır, biz her birimiz için olması gerektiğini düşündüğümüz kişiyi taklit eder ve amaçlarıyla eylemlerine çekiliriz. Dahası, genelde anne babamızın tavsiyesiyle beslenir, onların alışkanlığı ve âdetine mecbur bırakılırız. Bilhassa çoğunluğa göz alıcı görünen hususlarda, insanların aklını çelen yığınların düşüncesi olur. Buna karşın kimisi iyi talihi, doğasındaki iyiliği ya da ailesinin kendisine verdiği eğitim sayesinde doğru yolu takip eder.

[XXXIII 119] Olağanüstü bir yetenekle, kayda değer bir eğitim ve kültürle ya da her ikisiyle birden donatılmış olup da izlemek istediği yaşam yolunun hangisi olduğunu düşünmeye vakti olan birine pek nadir rastlanır. Böyle bir düşünme esnasında verilecek her nasihat kişinin doğasına uygun olmalıdır. Zira yukarıda da dendiği gibi, nasıl ki her bir kişi için neyin doğru olduğunu her birinin doğal karakterine bakarak bulmaya çalışıyorsak, aynı şekilde biz de tüm yaşamımızı kurarken her bir şeye çok dikkat etmeliyiz, ancak bu şekilde yaşamımızdaki sürekliliği kalıcı kılabilir ve herhangi bir yükümlülükte tereddüt etmeyiz. [120] Bu muhakemede en önemli unsur doğa, ondan sonra ise talihtir. Yaşam türünü seçerken her iki mantığı da göz önünde tutmak gerekir, ancak doğayı daha fazla. Zira doğa çok daha kesin ve tutarlıdır, keza talihin bazen bir ölümlü gibi, ölümsüz doğayla çatıştığı bile görülebilir. O halde birisi tümüyle doğasına uygun bir yaşam planı çizdiğinde (bu kötü bir plan değilse) ondaki kararlılığını sürdürsün, zira böyle bir yaşam türünü seçmekle hata yaptığını anlamadıkça onun için ziyadesiyle doğru olan budur. Yok, hata olduğunu anlarsa (gerçekten de hata olabilir) tutumunu ve planlarını değiştirmelidir. Koşullar böyle bir değişikliğe yardım ederse onu daha kolayca ve faydalı bir şekilde gerçekleştiririz. Yok, koşullar uygun değilse adım adım ve dikkatli bir şekilde değişiklik yapılmalı, tıpkı bilge kişilerin, dostluk bağlarını tat kaçırdığında ya

da makul bir tarafı kalmadığında birden koparmayıp yavaş yavaş gevşetmenin daha doğru olduğunu düşünmesi gibi.

[121] Yaşam yolumuzu değiştiriyorken, her tür özeni göstermeliyiz, ancak bu şekilde doğru bir düşünce ile hareket etmiş oluruz. Az yukarıda atalarımızı taklit etmemiz gerektiğini söylemiştim ancak bazı istisnalardan da söz etmeliyim. Birincisi, atalarımızın hatalarını taklit etmemeliyiz, ikincisi onları belli konularda taklit edebilecek kadar güçlü olamayabiliriz. Örneğin, Paullus'un oğlunu evlat edinen Africanus'un oğlu, genç Africanus onun gibiyken, o kötü sağlık durumundan ötürü babası gibi olamamıştı. Birisi yasal yollarla insanları savunamıyor, yine insanları konuşmaları ile etkileyemiyor ve savaşı yürütemiyorsa, gücü nispetindeki niteliklerini, adaletini, inancını, cömertliğini, namusunu ve ılımlılığını öne çıkartmalıdır; böylece eksik olduğu konularda kendisinden beklenen daha az olur. Babalardan çocuklara geçen ve miras olarak kalan malvarlığından daha değerli olan, erdemin ve yapılmış işlerin sanki bir günah ya da utanç vesilesiymiş gibi yerilesi şöhretidir.

[XXXIV 122] Dördüncü husus ise farklı yaştaki insanlara aynı yükümlülüklerin verilmemesidir. Yükümlülüklerin bazıları gençler bazıları yaşlılar içindir, bu ayrımla ilgili olarak da bir şeyler söylememiz gerekir. Gençlere yakışan yaşlılara saygı göstermek ve onlardan yönlendirme ve otorite bakımından ihtiyacını duydukları en iyi ve en doğru örneği almaktır, zira gençlik döneminin deneyimsizliği yaşlıların bilgeliği ile kontrol altına alınmalı ve idare edilmelidir. Genç kendisini bilhassa bu dönemde şehvetli duygulara karşı korumalı, zihnini ve bedenini sıkıntıya karşı dirençli kılmalıdır, ancak bu şekilde askerî ve sivil yükümlülüklerin zahmetine katlanabilir. Gençler zihinlerini rahatlatmak ve kendilerini keyifli tutmak istediklerinde bile utanmayı bilerek ölçüsüzlükten uzak durmalıdır. Bu tür eylemlerde yaşlıları yanlarında tutarlarsa bu daha kolay olacaktır. [123] Yaşlılar içinse bedensel

zahmetlerin azaltılmasının, buna karşı zihnin işlevlerinin ise dinç tutulması gerektiği görülüyor. Zira yönlendirmeleriyle ve sağduyularıyla dostlarına, gençliğe ve ziyadesiyle devlete yol göstermek zorundadırlar. Boşluğa ve eylemsizliğe karşı yaşlılıktan daha fazla temkinli olması gereken başka bir dönem yoktur. Yine gösteriş her çağ için rezillik ancak yaşlılıkta fazlasıyla ahlaksızlıktır. Şehvetli duyguların ölçüsüzlüğü nüfuz ederse kötülük ikiye katlanır, zira böyle bir durumda yaşlı olan hem kendisine leke sürmüş, hem de gençlerde sağduyudan yoksun bir ölçüsüzlüğü doğurmuş olur.

[124] Bakanların, özel bireylerin (vatandaşların) ve yabancıların yükümlülüklerinden bahsetmek de yersiz değildir. Nitekim bakan, bir devlet adamı kimliğiyle hareket ettiğini bilmek, devletin onurunu ve saygınlığını korumak, yasaları muhafaza etmek, adaleti sağlamak ve meselelerin iyi niyetine bırakıldığını aklında tutmak zorundadır. Özel bireylerin ise diğer vatandaşlarla eşit ve adil koşullarda, ne itaatkâr ve sefilce ne de kabaca yaşaması gerekir, kamu yaşamında ise huzurlu ve ahlaken doğru işlerin peşinden koşmalıdır. Zira genelde böyle birinin iyi bir vatandaş olduğunu düşünür ve söyleriz. [125] Yabancının ve hatta yerleşik yabancının yükümlülüğü kendi işi dışında hiçbir şey yapmamak, kimseye karışmamak ve diğer kamu meselelerine hiç bulaşmamaktır.

Böylece neyin doğru olduğunu, her bir toplumsal kimliğe, koşula ve çağa neyin yakıştığını inceleyerek yükümlülükleri ortaya koymuş olduk. Yaptığın her şeyde ve her planda istikrarı korumaktan daha doğru hiçbir şey yoktur.

[XXXV 126] Bahsi geçen uygunluk durumu her işte, her sözde, her bedensel harekette ve durumda görülebilir; diğerinin ise eyleme uyan şu üç durumda geçerli olduğu anlaşılabilir: Güzellik, düzen ve süsleme; bu üç şeyi açıklamak zorsa da yeterince anlamak mümkündür. Dahası bu üç unsur içinde birlikte ve aralarında yaşadığımız insanların onayını almak da vardır, bunun üzerine de biraz konuşalım.

Her şeyden önce bizzat doğanın, bizim bedenimizle olan ilişkisinin tümüyle akli olduğu görülüyor; keza seçkin bir görünüşteki biçimimizi ve şeklimizi apaçık kılmış, buna karşın bedenimizin doğal zorunluluğa bağlı olan, kötü ve biçimsiz görünen kısımlarının üstünü kaplamış ve onları saklamıştır. [127] İnsanlardaki utanma duygusu doğanın böylesine dikkatli olan işleyişini izler. Zira sağlıklı bir zihne sahip olan insanlar doğanın gizlediği şeyleri gözlerden uzak tutar ve ihtiyaçlarını olabildiğince gizli bir şekilde gidermeye çalışır, yine gizli yapıldığı sürece böyle bir işlevi yerine getirmek yanlış değildir ama onlardan bahsetmek edepsizliktir. O halde böyle bir eylemi açıkça yapmak ve bunu edepsizce dile getirmek bir ahlaksızlık örneğidir.

[128] Bu konuda Kinikleri ya da eylemde Kinik gibi davranan Stoacıları dinlememek gerekir, zira onlar ayıp olmayan bu tarz eylemlerden sadece bahsetmenin bile ayıp olduğunu düşündüğümüz, ayıp olan diğer şeylere ise gerçek isimleri ile hitap ettiğimiz için bizi eleştiriyor ve bizimle alay ediyorlar. Örneğin; hırsızlık, hilekârlık ve zina eylemde ayıptır ancak onlardan isimleri ile bahsetmek ayıp değildir. Evliyken çocuk yapmak ahlaken doğrudur ancak nasıl yapıldığından bahsetmek ayıptır. Bu filozoflar utanma duygusuna aynı minvaldeki diğer birçok savla saldırıyorlar. Biz ise doğayı izleyelim ve gözlerin ve kulakların onayından geçmeyen her şeyden kaçınalım. O halde yürüyüşümüz, oturuşumuz, uzanışımız, ifadelerimiz, gözlerimiz ve ellerimizin hareketleri uygunluk dediğimiz şeye uysun. [129] İki hususta bilhassa kaçınılmalıdır, ne kadınsı ve yumuşak, ne de kaba ve görgüsüz olunmalıdır. Bu gibi nitelikleri bize yakışmayan, ancak kendilerine uygun olan aktörlere ve hatiplere de bırakmamalıyız. Zira sahne insanlarının geleneksel eğitimlerinden kaynaklanan öyle bir utanma duyuşu vardır ki hiçbiri sahneye donsuz adım atmaz. Zira bir kaza olur ve vücutlarının müsait olmayan bazı yerleri görünür

diye korkuyorlar. Bizim âdetimize göre, yetişkin çocuklar anne babasıyla, evlatlıklar da üvey babasıyla yıkanmaz. O halde bu türden utanma duygusunu bilhassa doğanın öğretmenliğinde ve rehberliğinde korumak gerekir.

[XXXVI 130] İki tür güzellik vardır, birinde cazibe, diğerinde ağırbaşlılık ön plandadır; cazibenin kadınsı, ağırbaşlılığın ise erkeksi olduğunu düşünebiliriz. O halde kişi hem bütün değersiz süslerinden kurtulmalı, hem de aynı şekilde jestlerinde ve hareketlerinde hata yapmaktan kaçınmalıdır. Nitekim *palaestra* hareketleri çoğu kere göze hoş gelmez,[100] keza aktörlerin yaptığı bazı jestler de yapmacıklık kokar, oysa her ikisinde de nasılsa öyle görünme ve basitlik övgü alır. Dahası saygınlık görüntüsü nezaket rengi ile beden taliminin verdiği renkten oluşmalıdır. Yine kişi nefret uyandırmayıp tatsızlık çıkarmayacak, kabalığını ve görgüsüzlüğünü giderecek kadar tertipli olmalıdır. Kıyafet konusunda da aynı husus geçerlidir, birçok şeyde olduğu gibi, bunda da orta yol en iyisidir. [131] Yürüyüşte ise tören alayındaki ağır hareket eden kağnılara benzer görünmemek için kadın gibi sallana sallana adım atmaktan sakınmalı ve acelemiz varmış gibi telaşla hareket etmemeliyiz, bunu yaparsak üfleyip püfleriz, yüzümüz değişir ve ifademiz bozulur. Bunlar sebat içinde olmadığımızın açık göstergesidir. Ancak ruhumuzdaki hareketlerin doğadan sapmamasına daha fazla dikkat etmeliyiz, bunu da ancak türlü sıkıntıya ve umutsuzluğa düşmemeye çalışır ve ruhumuzu doğruluğu korumaya niyetli tutarsak başarabiliriz. [132] Ruh iki türlü hareket edebilir, düşünceyle ve güdüyle. Güdü kişiyi eyleme iterken, düşünce doğrunun ne olduğunu aramaya ilişkin en önemli kısmımızdır. O halde düşünce yoluyla en iyi olasılıklardan yararlanmaya, güdülerimizin de akla boyun eğmesini sağlamaya çalışalım.

---

100 *Palaestra* beden taliminin yapıldığı bir gymnasium yani eğitim yeridir. Cicero buradaki talim hareketlerinin günlük hayatta çirkin görüneceğini söylüyor.

[XXXVII] Hitabetin iki alanda önemi büyüktür, bu alanlardan biri hatiplik, diğeri ise konuşmadır. Hatiplik mahkemelerdeki, halk meclislerindeki ve senatus'taki görüşmeler için hazırlanır, buna karşın konuşma sosyal çevrelerde, tartışmalarda ve dost meclislerinde yapılır, buna belki ziyafetler de eklenebilir. Retorikçilerin hatiplikle ilgili olarak belirlediği bazı ilkeler varken, konuşmalar için böyle ilkeler yoktur, neden olamayacağını ise bilmiyorum. Oysa öğrenmeye çalışanların olduğu yerde öğretecek öğretmenler de bulunur, kimse kendisini konuşma öğrenmeye adamaz, retorikçi kalabalığı her yerdedir, nasıl sözcükler ve cümlelerle ilgili ilkeler varsa, konuşmayla ilgili ilkeler de vardır.

[133] Sesimizdir konuşmamıza ifade katan, o halde sesimizle ilgili iki hususa, yani pürüzsüz ve kulağa hoş gelir tonda olmasına dikkat etmeliyiz. Her ikisi için de tümüyle doğaya bakmalıyız ancak niteliklerden ilki alıştırmayla, diğeri ise açık ve kibarca konuşanları taklit etme yoluyla geliştirilir. İki Catulus'ta, sana onların incelikli bir dil zevki olduğunu düşündürecek hiçbir emare yoktur, şüphesiz ki okumuş adamlardı, keza başkaları da. Yine onların Latin dilini en iyi şekilde kullandıkları düşünülüyordu, telaffuzları hoştu, ifadeleri ne aşırı kuvvetli ne de silik ve sorunluydu, keza sesleri de hatiplik dışında ne zayıf ne de gürdü. L. Crassus'un hatipliği daha zengin olmakla birlikte yeterince nüktedandı da, keza Catulus'un konuşmadaki şöhreti de az değildi. Baba Catulus'un kardeşi olan Caesar alaycılığı ve nüktedanlığı bakımından herkesten üstündü, öyle ki adli konuşmalarıyla bile başkalarının hatipliğini bastırırdı.

Her şeyde doğru olanı arıyorsak, bütün bu konular üzerinde durmamız gerekir. [134] O halde konuşma, bilhassa Socratesçilerin yaptığı gibi, yumuşak olmakla birlikte hiç de değişmez nitelikte olmamalı ve ilgi çekmelidir, yine konuşmacı sadece kendi muhitine gömülmüşçesine başkalarını göz ardı etmemeli, aksine başka şeylerde olduğu gibi, konuşmada da

her konuşmacının eşit söz hakkı olduğunu bilmelidir. Her şeyden önemlisi, konuşmacı anlattığı konuya dikkat etmeli, ciddi bir konuysa ağırbaşlı bir tavır takınmalı, nükteli bir konuysa nüktedan olmalıdır. Her şeyden önce, konuşmasının karakterindeki bir kusuru ele vermemesine dikkat etmelidir. Bu, çoğu kere insanlar yanlarında olmayan başka insanları kasten küçümseme maksadıyla ya alay ederek, ya ciddi bir şekilde, kötü sözle ve küfürle konuştuğunda meydana gelen bir durumdur. [135] Konuşmalar genelde yurt meseleleri, devlet ya da sanat çalışmaları ve öğretisi ile ilgilidir. Hitap, başka konulara kaymaya başlasa bile onu asıl konuya getirmeye çaba göstermeliyiz, hitap edilen kitleye göre davranmalıyız, zira aynı konuları her zaman aynı şekilde işlemeyiz. Aynı zamanda konuşmanın nereye kadar süreceğine de dikkat etmeliyiz, nasıl ki onun bir başlama nedeni varsa aynı şekilde sonu için de bir sınırı olmalıdır.

[XXXVIII 136] Yine nasıl ki tüm yaşamımızda sıkıntılardan yani ruhun akla itaat etmeyen aşırı hareketlerinden kaçabilmek için en doğru tavsiyeleri alıyorsak, aynı şekilde öfke oluşmasın, şehvet, uyuşukluk, isteksizlik ve bunlar gibi durumlar görülmesin diye konuşma da benzer tavırlardan uzak olmalıdır. Konuştuğumuz kişilere saygı gösteriyor ve onlarla birlikteyken keyif alıyor görünmeye bilhassa dikkat etmeliyiz. Bazen azarlamalar kaçınılmaz olabilir. Bunun için belki de daha retorik bir ses tonu, daha kesin ve ciddi bir dil kullanmamız ve hatta öfkeli bir tavır takınıyor gibi görünmemiz gerekebilir. Buna karşın bu türden bir azarlamaya, ameliyat ve dağlama gibi, sadece kaçınılmazsa ve başka bir ilaç bulunmuyorsa, yani nadiren başvurmalı ve isteksiz olmalıyız. En nihayetinde öfke bizden uzak olsun, onunla hiçbir şey doğru ve dikkatli yapılamaz. [137] Çoğu durumda ağırbaşlılığın dahil olduğu hafif bir azarlama kâfi gelir, böylece ciddiyet sağlanmış ve şiddetten kaçılmış olunur, dahası azarlamadaki haşinliğin azarlanan kişinin hayrına

olduğu ona gösterilmelidir. Doğrusu, en kesin düşmanlarımızla aramızda patlak veren tartışmalarda ve hatta hakaret dolu sözler işittiğimizde yine de ciddiyetimizi korumamız ve öfkemizi bastırmamızdır. Zira rahatsız bir şekilde sergilenen tavırlar ne tutarlılık arz eder ne de mevcut kişilerce onaylanabilir. İnsanın kendisini övmesi, bilhassa sahte bir tavır sergiliyorsa ve dinleyicilerin alay konusu olan kibirli askeri[101] örnek alıyorsa tiksindiricidir.

[XXXIX 138] Her noktayı incelediğimize göre (en azından kesin olarak amaçladığımız budur) onurlar kazanmış seçkin birine nasıl bir evin yakıştığı üzerinde de durmamız gerekir. Böyle bir ev kullanım amaçlı olur, binanın tasarımı buna göre ayarlanmalıdır, bunun yanında rahatlık ve ihtişamlı görünüşü de gözetilmelidir. Ailesinde consul yapılmış ilk kişi olan Cn. Octavius'un Palatium'da büyük ve ihtişamlı bir ev yaptırma onuruna eriştiğini duymuştuk. Herkes onu görmeye gidiyordu ve consul'lüğü için oy toplayan bu yeni insana,[102] yani ev sahibine çok oy kazandırdığı düşünülüyordu. Scaurus bu evi yıktı ve arsasında kendi evine ek olarak yeni bir tanesini inşa etti. Neticede Octavius ailesinde consulluk onurunu evine taşıyan ilk kişiydi, buna karşın Scaurus büyük ve seçkin bir adamın oğlu olmasına rağmen consulluğu, yıkmakla kalmayıp aynı zamanda rezil edip çökerttiği o eve getiren kişi olmuştu. [139] Kişinin saygınlığı yaşadığı evle artabilir ancak tümüyle onun sayesinde korunmaz. Ev sahibi eviyle değil, ev ev sahibiyle onurlanmalıdır. Kişi sadece kendi meseleleriyle değil, aynı zamanda başkalarının meseleleriyle de ilgilendiği için, seçkin bir kimseyse evinin ferah olmasına muhakkak dikkat etmelidir, zira orada birçok misafir ağırlaması ve her tür insan kalabalığını kabul etmesi gerekecektir. Öte yandan yalnızlığın çöktüğü, daha da önemlisi, bir za-

101 Yunan ve Roma komedisindeki meşhur karakterlerden biridir, keza Plautus'un bir eserinin de adıdır.

102 Bir senator ailesinden gelmeyip consul'lüğe erişen kişilere Roma'da "yeni insan" (*homo novus*) deniyordu, Cicero da böyle biriydi.

manlar başka birisinin sahip olduğu büyük bir ev çoğu kere yeni sahibinin itibarını sarsar. Gelip geçenlerin şöyle demesi gerçekten nefret uyandırır:

"Ey eski ev, ne kadar da yakışmıyorsun,
Şimdi seni yöneten sahibine!"

Bu sözler yaşadığımız dönemde birçok ev için söylenebilir.[103] [140] Kendini inşa ediyorsan harcama ve görünüş bakımından ölçüyü aşmamaya bilhassa dikkat etmelisin. Bu konuda örnek halinde bulunan çok sayıda kötülük vardır. Zira birçok insan bilhassa liderlerinin eylemlerini hevesle taklit eder, örneğin o yüce L. Lucullus'un erdemini kimler taklit etmişti? Buna karşın onun evlerinin ihtişamını taklit eden ne kadar da çoktu! Hiç kuşku yok ki bunların bir ölçüsünün olması ve orta kararda kalması gerekir. Aynı orta kararlılık yaşamdaki her gereksinime ve uygulamaya aktarılmalıdır.

Bu konuyla ilgili olarak bu kadarı yeterli. [141] Girişilen her eylemde üç hususa dikkat etmeliyiz: Birincisi, güdü akla boyun eğmelidir, başka hiçbir şey kişinin yükümlülüklerini bundan daha iyi koruyamaz. İkincisi, ulaşmak istediğimiz hedefin önemini aklımızda tutmalıyız, böylece gerekenden daha fazla ya da daha az dikkat ve çaba göstermemiş oluruz. Üçüncüsü ise özgür bir birey olarak görünüşümüzü ve saygınlığımızı etkileyebilecek her şeyi ölçülü tutmaya dikkat etmeliyiz. En iyi ölçü, evvelce incelediğimiz gibi, doğru olanı uygulamak ve onu asla aşmamaktır. En nihayetinde bu üç hususun en önemlisi güdünün akla boyun eğmesidir.

[XL 142] Şimdi de nesnelerin düzeni ve zamana uygunluktan söz etmemiz gerekir. Bu ikisi Yunanların *eutaxia* dediği bilginin kapsamındadır ancak bunu içinde "ölçü" anlamı bulunan *modestia* olarak çevirmeyiz, zira *eutaxia*'dan an-

103 Cicero burada Caesar'ın partisinden olanların, bir zamanlar Pompeius'un arkadaşlarına ait olan evlerde (ya da Antonius'un Pompeius'un evinde) yaşamasını eleştiriyor olmalı.

laşılan düzenin muhafazasıdır. O halde *eutaxia*'ya "ölçülülük" dersek, Stoacıların yaptığı, "Ölçülülük söylenen ve yapılan her şeyi yerine göre ayarlama ilmidir," tanımı geçerli olur. Böylece düzenin ve yerine göre ayarlamanın önemi aynı görünür, zira düzeni de şöyle tanımlıyorlar: "Nesnelerin doğru ve yerli yerinde bir araya gelmesi." Yine "eylemin yeri" ile "zamana uygunluğu"nu kastediyorlar, "eylemin uygun zamanı" için Yunancada *eukairia*, Latincede *occasio* deniyor. O halde bu şekilde yorumladığımız *modestia* aslında eylemi doğru zamanda gerçekleştirmeye dayalı uygunluğun bilgisidir. [143] Evvelce bahsettiğim sağduyu için de aynı tanım yapılabilir ancak burada ölçülülük, ılımlılık ve benzer erdemleri inceliyoruz. O halde sağduyuya özgü nitelikleri yeri geldiğinde anlattığımıza göre, utanma duygusuna ve birlikte yaşadığımız insanların onayına ilişkin, bir süredir anlatmakta olduğumuz erdemlerin niteliklerinden de burada söz etmemiz gerekir.

[144] Neticede eylemlerimizde öyle bir düzen olmalı ki, tutarlı bir konuşmadaki gibi, yaşamımızın tüm kısımları birbirine uygun ve kendi içinde uyumlu olmalıdır, zira ciddi bir konuyu akşam yemeğine ya da rahat türdeki bir konuşmaya yakışan bir tarzda ele almak rezil ve fazlasıyla kusurlu bir davranıştır. Pericles ve şair Sophocles praetor[104] olarak çalışma arkadaşıyken ortak bir yükümlülüğü paylaşıyorlardı, bir gün önlerinden güzel bir oğlan geçince Sophocles şöyle dedi: "Ne güzel bir oğlan bu, Pericles" Pericles de şu güzel cevabı verdi: "Gerçekten de Sophocles, bir praetor için doğru olan sadece elinden değil, gözlerinden de uzak tutmasıdır böylesini." Buna karşın Sophocles aynı şeyi atletlerin talim alanında söyleseydi, herhangi bir azar işitmezdi. Anlaşılıyor ki, yerin ve zamanın önemi büyüktür. Benzer şekilde birisi bir yolculuk sırasında ya da yürürken, yürüteceği davayı

104 Yunan Pericles (İÖ 495-429) ve Sophocles (İÖ497-406) *strategos*'tu (komutan), Cicero bu terimi "praetor" terimiyle Latinceleştiriyor.

kendi başına prova ederse veyahut başka bir şeyi dikkatli bir şekilde düşünürse kınanmaz. Buna karşın aynı şeyi bir akşam yemeğinde yaparsa, bu vakitsizliği onu insanlıktan yoksun biri gibi gösterir.

[145] Birisinin forumda şarkı söylemesi ya da başka büyük bir pervasızlık gibi insanlıktan uzak davranışlar hep görülmekle birlikte böyle durumlarda ikaz ya da nasihat işe yaramaz. Ziyadesiyle küçük görünen ve birçok kişi tarafından anlaşılamayan hatalardan kaçabilmek için daha dikkatli olmak gerekir. Bir lir ya da flütün akordu biraz bozulsa bile bilgili biri onu hemen anlar. Yaşamımızdaki hiçbir şeyin uyumsuz olmadığını görmek zorundayız, aynı şekilde ya da daha fazla, neticede eylemler arasında, seslerde olduğundan daha büyük bir uyum vardır. [XLI 146] Müzisyenlerin kulakları lir akordunun biraz bozulduğunu bile kavrayabilir, aynı şekilde biz de hatalarımızı özenle ve kesin bir şekilde kavramak istersek ufak emarelerden bile önemli sonuçlar çıkarabiliriz. Neyin doğru bir şekilde yapıldığını ve neyin yükümlülüğe ve doğaya uyduğunu gözlerdeki ışıltıdan, kaşın çatılmasından ve gevşetilmesinden, mutsuzluktan, keyiften ya da kahkahadan, konuşmadan ya da sessizlikten, sesin yükseltilmesinden ya da alçaltılmasından ve benzeri hususlardan kolayca anlayabiliriz. Bu yüzden başka şeylere, bütün bu unsurlardan her birinin doğasına bakarak bir değerlendirme yapmamız hayrımıza olabilir, bu sayede onlara uygun olmayan bir şeyden kaçınabiliriz. Nitekim başkalarının hatalarını kendi hatalarımızdan daha iyi teşhis ederiz. Keza öğretmenlerin öğrencilerin hatalarını ortadan kaldırmak için onları taklit etmesi, davranışlarının düzeltilmesinin ziyadesiyle kolay bir yoludur.

[147] İnsanların karar alırken tereddüt etmeleri, bilgili ya da deneyimli kişilere danışmaları ve her bir yükümlülükle birlikte neyi onaylamış olacaklarını araştırmaları tuhaf bir şey değildir. Nitekim çoğunluk genelde bizzat doğa tarafın-

dan taşındıkları yere doğru yönelir. Bahsi geçen tereddütlü meselelerde insanların sadece ne söylediğine değil, aynı zamanda ne düşündüğüne ve hangi nedenle öyle düşündüğüne de dikkat edilmelidir. Ressamlar, heykeltıraşlar ve hatta şairler, eserleri halk tarafından düşünülsün ister, bu sayede eserlerinde birçok insanın eleştirdiği bir şeyi düzeltebilir, nerede sorun olduğunu sadece kendilerine değil aynı zamanda başkalarına da sormuş olurlar. Aynı şekilde, herhangi bir şeyi yapmak, yapmamak, değiştirmek ya da düzeltmek için başkalarının yargısına sık sık başvururuz.

[148] Kente özgü yerleşik âdetlere uygun olarak meydana gelen şeylerle ilgili fazladan ilke edinmeye gerek yoktur, zira bunların kendisi birer ilkedir. Hiç kimse Socrates ya da Aristippus[105] kent âdeti ve geleneğine aykırı bir şey söyledi ya da yaptı diye kendisinde de aynısını yapabilme hakkının bulunduğunu düşünme yanlışına düşmesin, zira bu adamlar yüce ve kutsal erdemlerinden ötürü böyle bir ayrıcalığa hak kazanmıştır. Buna karşın Kiniklerin düşünce sistemi, kendisi olmadan hiçbir şeyin doğru, hiçbir şeyin ahlaki olamayacağı utanma duygusuna düşman olduğu için tümüyle reddedilmelidir.

[149] Dahası yaşamları yaptıkları büyük ve şerefli işlerle bilinen, devletle ilgili güzel düşünceleri olan, asker olarak devletine hizmet etmiş ya da etmekte olan, bu sayede bir onura ya da yönetim kademesine getirilen kişileri gözetmeli ve onlara saygı duymalıyız; yaşlılığa önem atfetmeli, bakanlık yapmış kişilere selam durmalı, vatandaş ile özel ya da genel bir maksatla gelmiş olan yabancıyı birbirinden ayırt etmeliyiz. Tek tek detaylara girmeyeyim, özetle, tüm insanlığın müşterek birlik ve beraberliğine saygı duymalı, onu gözetmeli ve korumalıyız.

[XLII 150] En nihayetinde, özgür insanlara özgü olan ve bayağı zanaatlar ve uğraşlarla ilgili olarak şu hususları kabul

105 Cyreneli Aristippus (İÖ 435-356) Socrates'in öğrencisi olup Cyrene felsefe okulunun kurucusuydu.

ediyoruz: Her şeyden önce, insanların nefretini uyandıran vergi toplayıcılarının ve tefecilerinki gibi uğraşlar onaylanmaz. Zanaatine değil de yaptığı işlere para ödenen tüm tacirlerin bu uğraşları bayağı ve değersizdir; zira onların kazandıkları, kölelik antlaşmasının bir bedelidir. Tacirlerden alıp anında tekrar satan bu kişilerin bizzat kendilerinin bayağı olduğu düşünülmelidir; zira yeterince yalan söylemedikçe hiç kâr edemezler; oysa hiçbir şey bu sahte davranıştan daha ahlaksızca değildir. Her esnaf bu alçaltıcı zanaatle meşguldür, zira hiçbir dükkân bu kurnazlıktan muaf değildir. Bunlar içinde en az saygıyı hak edenler ise hazza hizmet edenlerdir: "Balık satıcıları, kasaplar, aşçılar, tavukçular ve balıkçılar." Terentius'un dediği gibi, buna istersen parfümcüleri, dansçıları ve diğer bütün gösteri sanatçılarını ekleyebilirsin. [151] İçinde büyük bir sağduyunun bulunduğu ya da ziyadesiyle yarar beklenen tıp, mimari ve doğru ilkelerin öğretimi gibi başka ilimler de vardır, bu ilimler kendi sosyal konumlarına göre doğrudur. Ticaretin küçük ölçekte olması koşuluyla bayağı bir ilim olduğu düşünülmelidir, buna karşın geniş ölçekteki toptan ticaret dünyanın her bölgesinden büyük miktarda ürün alıp suistimal olmadan birçok insana dağıtıyorsa, bu fazlasıyla küçümsenesi bir uğraş olmaz. Gerçekten de, bu işle uğraşan insanlar doymuş ya da kazandığıyla tatmin olmuşsa, limana varmak için büyük denizleri geride bırakmaları gibi artık ülke toprağı için de limanı bırakırlar, en doğrusunun, bu uğraşlarından ötürü onları övmek olduğu görülüyor. Ancak yine de ürün elde edilen sahalardan hiçbiri çiftçilikten daha iyi, daha bereketli, daha hoş ve özgür insana daha layık değildir. Çiftçilikle ilgili olarak *Yaşlı Cato* adlı eserimde yeteri kadar konuştuğumuzdan, bu konuyla ilgili her şeyi orada bulabilirsin.

[XLIII 152] Nihayetinde yükümlülüklerin doğruluğun farklı unsurlarından nasıl meydana geldiği yeterince açıklanmış görünüyor. Ancak ahlaken doğru olan eylemler arasında

bir çatışma olabilir ve çoğunlukla iki doğru eylemden hangisinin daha doğru olduğuna ilişkin bir kıyas ortaya çıkar, bu Panaetius tarafından atlanmış bir konudur. Nitekim her doğru dört kaynaktan doğar, bunlardan birincisi bilgi, ikincisi topluluk bilinci, üçüncüsü ruh yüceliği, dördüncüsü ise ölçülülüktür. Yükümlülük belirlenirken bunlardan birinin diğeri ile kıyaslanması çoğu kere kaçınılmazdır.

[153] Bana öyle geliyor ki, topluluk bilincinden doğan yükümlülükler doğaya, bilgi yoluyla edinilen yükümlülüklerden daha uygundur, bu düşünce şu şekilde kanıtlanabilir: Bir bilgeye öğrenmeye değer her şeyin bolca bulunduğu bir yaşam verilirse, böyle bir yaşamda tümüyle inzivaya çekilerek kendi başına düşünür ve tefekkür âlemine dalar, ancak öyle büyük bir yalnızlık içindedir ki gözü başka bir insan göremez ve ölür. Tüm erdemler içinde en önemli olan, Yunanların *sophia* dediği bilgeliktir; yine Yunanlıların *phronesis* dediği sağduyu sayesinde izlenmesi ve kaçılması gereken şeylerin bilgisini elde ederiz; en önemli erdem olduğunu söylediğim bilgelik kutsal ve insani şeylerin bilgisidir; bu bilgide tanrısal ve insani unsurlar birlik ve beraberlik içindedir; o halde bilgelik en büyük erdemse, topluluk kesinkes ve kaçınılmaz olarak en büyük olandır. Buna bağlı olarak eyleme dönüşmedikçe doğa bilgisi ve ona dönük tefekkür güdük kalmış ve tamamlanmamış demektir. Söz konusu eylem en iyi insani unsurları korumada görülür; bu, insan topluluğunu da ilgilendiren bir durumdur, bu yüzden bilginin önüne konmalıdır.

[154] Zaten insanın en iyisi bunu kabul eder ve eylemiyle gösterir. O halde nesnelerin doğasını kavrayıp öğrenme arzusundayken, öyle ki en değerli bilgileri öğrenmeye atılmışken, yardımına koşabileceği vatanı birden ciddi bir tehlikeyle karşılaştığında, o an yıldızları sayabileceğini ya da evrenin büyüklüğünü ölçebileceğini düşünse bile her şeyi bir kenara bırakıp onlardan sıyrılmayacak kim var? İnsan aynısını ai-

lesini ve dostlarını tehlikeden kurtarmak için de yapar. [155] Tüm bunlardan anladığımız, adaletin sağladığı, insan yararına dönük olup, insan için onlarsız hiçbir şeyin değerli olmayacağı yükümlülüklerin bilginin sağladığı çalışmalardan ve yükümlülüklerden daha önemli olduğudur.

[XLIV] Bunun yanında tüm yaşamını ve ilgisini bilme çabasına yönelten insanlar, yine de insanlığın yararına ve iyiliğine çalışabilir. Böyleleri birçoklarını eğiterek onları daha iyi ve ülkelerine daha yararlı birer yurttaş kılar. Örneğin Pythagorasçı Lysis Thebaeli Epaminondas'ı, Plato Syracusaeli Dion'u eğitmiştir,[106] benzer çok örnek vardır, ben de hocalarımdan ve öğretilerinden edindiğim ve donandığım ne varsa hepsini devlete verdim. [156] Böyle kişiler sadece yaşarken mevcut varlıklarıyla öğrenme merakı içindeki kişileri eğitip geliştirmezler, aynı zamanda öldükten sonra da edebî anıtlarıyla bu işlevlerini sürdürürler. Ülkemizin yasalarını, âdetlerini ve eğitimini es geçmezler, öyle ki boş zamanlarını bizim işlerimize ayırdıkları görülür. Yaşamlarını eğitim ve bilgelik hedefine adayan insanlar sağduyularını, zekâlarını büyük ölçüde insanlığın yararında kullanırlar, o halde kişinin belagat olmaksızın uzunca düşünmekten ziyade bilgece konuşması daha iyidir, salt düşünce kendisine dönüktür, belagat ise kendileri üzerinden topluma bağlandığımız insanları kucaklar.

[157] Arı sürüleri bal peteği yapmak için bir araya gelmez, aksine doğaları gereği sürücül oldukları için bal peteği yapar, aynı şekilde insanlar çok daha geniş kapsamda yeteneklerini göz önünde tutup eyleme dökmek için topluluk oluşturur. Buna bağlı olarak insanları, başka deyişle insanlığın mey-

106 Anlatıldığına göre Taraslı Lysis (İÖ 5. yüzyıl) Pythagoras'ın hem dostu, hem de öğrencisiymiş. Pythagorasçılar Croton ve Metapontum'da eziyet görmeye başlayınca, diğer öğrencilerle birlikte Thebae'a gitmiş ve orada komutan ve devlet adamı Epaminondas'ın (İÖ 418-362) hocası olmuştur. Cicero'nun burada söylediği gibi, aynı şekilde filozof Platon da Yunan Hipparinus'un oğlu olan tiran Dion'u (İÖ 408-354) eğitmiştir.

dana getirdiği toplumu gözetme erdemi olmaksızın nesneleri bilme çabası çorak ve verimsiz bir bilme çabası olarak görünür, aynı şekilde ruh yüceliği de toplum bilincinden ve insanlar arasındaki bağdan yoksun olursa acımasızlığa dönüşür. O halde insanlar arasındaki birlik ve beraberlik, bilme çabasına üstün gelmelidir.

[158] Bazılarının iddia ettiğinin aksine başkaları olmadan doğanın arzuladığı türden ihtiyaçlarımızı gideremeyeceğimiz için yani bir yaşam gereği olarak insanlarla bir araya gelip bir topluluk oluşturuyor değiliz, aksine ihtiyaçlarımız ve rahatımız için gerekli olan her şey masallarda anlatıldığı gibi bize sihirli bir değnekle verilseydi de, en iyi yetimiz olarak diğer tüm işlerden sıyrılır, kendimizi tümüyle bilmeye ve bilime adardık. Bu her zaman böyle olmaz, zira insan böyle bir durumda yalnızlığından kaçıp çalışmalarını paylaşacak, bir şey öğretmeyi ya da kendisinden bir şey öğrenmeyi, dinlemeyi ya da kendisiyle konuşmayı isteyecek bir yoldaş arar kendisine. O halde insanlar arasındaki birliği ve toplumu koruma hedefini güden her yükümlülük bilme ve bilim yükümlülüğünden daha öncelikli olmalıdır.

[XLV 159] Belki doğaya ziyadesiyle uygun olan bu toplum bilincinin her daim ölçülülükten ve itidalden daha öncelikli olup olmadığının tartışılması gerekebilir. Ben böyle bir üstünlük olduğunu düşünmüyorum, zira bilge birinin salt vatanını korumak için yapmayacağı fazlasıyla rezil ve utandırıcı şeyler vardır. Posidonius[107] buna birçok örnek verir ancak örneklerin bazısı öyle itici ve rahatsız edicidir ki, bahsetmek bile ayıp olur. O halde bilge biri devleti için böyle bir sorumluluk almayacak, devlet de kendisi için böyle bir sorumluluk alınmasını istemeyecektir. Buna göre bilgenin devletin hayrı için bu eylemlerden birini sergilemesi gibi bir durumun meydana gelmemesi daha doğru olur.

---

107 Apameia ya da Rodoslu olan Posidonius (İÖ 135-51) Cicero'nun zamanında Stoa felsefesinin önemli temsilcilerinden biriydi.

[160] Şöyle bir sonuca varılabilir: Yükümlülükler arasında tercih yaparken, insanların oluşturduğu topluluğa güdümlü olan yükümlülük türü öncelik sahibidir. (Dahası zaten bilgi ve sağduyuyu düşünülerek gerçekleştirilen eylem takip edeceğinden, düşünülerek gerçekleştirilen eylem salt sağduyulu düşünmekten daha değerlidir.)

Bu konuyla ilgili yeterince konuşmuş olduk. Konu öyle açığa kavuştu ki, artık hangi yükümlülüğün önceliği aldığını incelemek zor görünmüyor. Dahası toplum bilinciyle ilgili yükümlülüklerin de kendi içinde dereceleri vardır, buradan hareketle yükümlülüklerden hangisinin hangisine üstün olduğu da anlaşılabilir, buna göre ilk yükümlülüğümüz ölümsüz tanrılara, ikincisi vatanımıza, üçüncüsü ailemize, diğerleri ise azar azar başka şeylere ilişkin olmalıdır.

[161] Bu kısa açıklamadan da anlaşılabileceği üzere, insanlar sadece bir eylemin ahlaken doğru mu yoksa yanlış mı olduğu değil, aynı zamanda ahlaken doğru olan iki eylemden hangisinin ahlaken daha doğru olduğu konusunda da şüpheye düşer. Yukarıda da söylediğim gibi, bu Panaetius tarafından atlanmış bir konudur.

Şimdi diğer konulara geçelim.

II. Kitap

[1 1] Oğlum Marcus, inanıyorum ki önceki kitapta yükümlülüklerin ahlaki doğruluktan ve erdemin her türünden nasıl doğduğu yeterince açıklanmış oldu. Bunu, bu kitapta, yaşamın geliştirilmesiyle birlikte insanların yararlandığı güç ve zenginlikle ilgili yükümlülük türleri [bu bağlamda, evvelce de söylediğim gibi, neyin yararlı, neyin yararsız ve yararlı olanlar içinde neyin en yararlı ve neyin ziyadesiyle yararlı olduğu] konusu izleyecek. Bunlardan bahsetmeye başlayacağım ama önce biraz genel düşüncemden ve yargımdan söz edeceğim.

[2] Kitaplarımız birçoklarını sadece okuma değil, aynı zamanda yazma uğraşına da sevk etmiştir. Buna karşın yine de kimi iyi adamların felsefenin ismini küçümseyip, benim onun üzerinde bu kadar çok ve uzun süre durmama şaşırmalarından korkuyorum. Devlet bizzat kendini teslim ettiği insanlar tarafından uzunca bir süre yönetilmeye başlayınca ben de bütün ilgimi ve dikkatimi felsefeye verdim. Ancak tek bir adam her şeyi yönetme arzusu ile ortaya çıktığında herhangi bir nasihate ya da şahsi bir otoriteye yer kalmayınca ben de devleti korumada onca olağanüstü müttefiğimi kaybettim ama ne üzerime çöken ve gidermeye çalışmadığım kaygılara, ne de eğitimsiz bir insanın değersiz arzularına

kendimi kaptırdım. [3] Keşke devletimiz kuruluşundaki gibi ayakta kalsaydı da, onu değiştirmeyi değil topyekûn dönüştürmeyi isteyen insanların eline düşmeseydi. Ben de, devlet ayaktayken hep yaptığım gibi evvela yazmaktan ziyade eyleme geçerek hizmet eder, ikinci olaraksa bu felsefe konularını değil, önceden çoğu kere yaptığım gibi eylemlerimi kaleme dökerdim. Bütün dikkatimi, düşüncemi ve çalışmalarımı adadığım devlet ortadan kalkınca, elbette forum ve senatus konuşmalarım da sessizliğe büründü. [4] Ancak zihnim hiç işlemiyor da değil, erken yaşlarından itibaren bu çalışmalara eğilmiş biri olarak kendimi yeniden felsefeye verirsem, kaygılarımı ahlaken en doğru şekilde defedebileceğimi düşündüm. Gençken eğitim maksadıyla uzunca bir süre felsefe çalışmıştım.[1] Daha sonra çeşitli mevkilerde kamu hizmetine başladım ve kendimi tümüyle devlete adadım. Dostlarıma ve devletime adadığım zamandan kalanı felsefeye ayırabiliyordum. Tek yaptığımsa okumaktı, yazmaya vaktim yoktu.

[II 5] O halde benim de en büyük felaketleri yaşamama rağmen vatandaşlarımızın hiç de aşina olmadığı ama bilindikleri takdirde ziyadesiyle değerli olan bu konularda yazmaya girişmekle iyi bir tercih yaptığım görünüyor. Tanrılar adına, bilgelikten daha tercih edilesi, daha seçkin, insan için daha iyi ve yine insan için daha değerli ne var? Bilgeliğin peşinden koşana filozof diyorlar, o halde felsefe, dilimize çevirmek istersen, bilgelik uğraşından başka bir şey değildir. Bilgelik, eski filozofların yaptığı tanıma göre, tanrısal ve insani her şeyin ve hatta onları idare eden nedenlerin bilgisidir. Düşünmekte zorlanıyorum böylesini ama bilgi uğraşından yoksun olan insan, yeryüzünde neyin övgüye değer olduğunu da bilemez. [6] Nitekim her daim nasıl iyi ve mutlu bir yaşam sürebileceğini araştıran insanların bu uğraşlarıyla edindikleri zihinsel rahatlama ve kaygılardan sıyrılma durumuyla kıyaslanabilir ne var? Aradığımız tutarlılık ya da erdem diyelim, bunlara erişe-

1 Cicero felsefe çalışmaya yirmili yaşlarından önce başlamıştı.

bilmemizin tek yolu yine sadece bilgeliktir. Ziyadesiyle önem arz eden meselelerde böyle bir ilim olmadığını söylemek, en küçük meseleler bile böyle bir ilimden yoksun değilken, derin düşünmeyen ya da söz konusu önemli meselelerle ilgili yanlış düşünceleri olan birine yakışır. Erdem eğitimi diye bir şey varsa nerede aramalı onu, ne zaman bu çalışma alanından yüz çevirmeli? Ancak başka bir kitabımda[2] felsefeyi savunurken bu konuları daha kapsamlı bir şekilde ele almıştım, şimdi ise sadece, kamu yaşamının sorumluluklarından yoksun biri olarak niçin kendimi bilhassa bu çalışmaya adadığımı açıklamaya gerek duyuyorum.

[7] Karşıma tutarlı davranıyor görünüp görünmediğimi soran eğitimli ve bilgili kişiler çıkıyor, zira hiçbir şeyin kavranamayacağını söylememe rağmen, farklı konularda araştırmayı sürdürüyorum, hatta bu noktada yükümlülüğün ilkelerini inceliyorum. Neticede düşüncemin yeterince bilinmesini isterim. Gerçekten de bizler, ne zihni başıboş dolaşırken kaybolmuş olan, ne de herhangi bir ilkeyi takip etmeyen kişileriz. Mevcut akıl sadece tartışmak için değil, aynı zamanda yaşamak için de değerlendirilse, insan zihni ve bizatihi yaşamın kendisi ne durumda olur? Başkalarının bazı şeylerin kesin olduğunu, bazı şeylerin ise kesin olmadığını söylemesi gibi, bizler de böyle düşünenlere karşı çıkarak bazı şeylerin olası olduğunu, bazı şeylerin ise olası olmadığını söylüyoruz. [8] O halde bize olası görünen şeyleri kabul etmekten ve aksini reddetmekten, dolayısıyla bilgelikten çok uzak olan savunma kibrinden ve düşüncesizliğinden kaçmaktan alıkoyacak olan nedir? Bizimkiler, taraflardan her birinin gerekçeleri tartışmaya dahil olmadan, olası olan ortaya çıkamayacağından, her görüşe karşı çıkar. Ancak bu konuların *Academica* adlı eserimizde detaylı bir şekilde açıklandığını düşünüyorum. Sevgili Cicero'm, meşhur

2 Cicero burada *Hortensius* adlı eserinden bahsediyor ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır.

geleneğin kurucuları arasında sayılmayı hak eden, efendin Cratippus'un en eski ve en soylu felsefe okulunun bir öğrencisi olsan da, senin, sana yabancı olmayan bizim okula daha yakın olduğunu düşünüyorum.

Ancak şimdi asıl konumuza dönelim.

[III 9] İkisi onur ve ahlaki doğruluğa, ikisi yaşamın yararına olan varlık, zenginlik ve güce, beşincisi ise birbiriyle çatışıyor göründüğünü söylediğim ilkeler arasında yapacağımız tercihe dair beş yükümlülük gerekçesinin ortaya konmasıyla birlikte, senin en çok bilmeni istediğim ahlaki doğruluk konusu tamamlanmış oldu. Şimdi ise "yararlı" olarak adlandırılan şeyin ne olduğunu inceleyeceğiz. Gelenek bu terimin kullanımıyla ilgili olarak esas yoldan sapıp, zamanla ahlaki doğruluğu yararlılıktan ayırmış ve ahlaken doğru olanın yararlı olmayan, yararlı olanın ise ahlaken doğru olmayan bir şey olduğu sonucuna varmıştır, oysa insan yaşamına bundan daha tehlikeli bir ilke uygulanamaz. [10] En büyük otorite olarak kabul edilen filozoflar, gerçekten de birbirine karışmış görünen üç kavramı birbirinden ayırıyor. Buna göre, adil olanın aynı zamanda yararlı olduğunu düşünüyorlar, yine ahlaken doğru olan da adil olduğuna göre, bu durumda ahlaken doğru olan, yararlı olandır. Bunu pek anlayamayıp genelde uyanık ve düzenbaz kişilerden hoşlananlar sahtekârlığı bilgelikten sayar. Böylelerinin bu hatadan kurtarılması ve bu düşüncelerinin yanlışla ve sahtekârlıkla değil, ahlaken doğru niyetlerle ve adil eylemlerle arzuladıkları hedeflere varabilecekleri yönünde değiştirilmesi gerekir.

[11] İnsan yaşamını besleyen temel unsurlardan bazıları topraktan doğmuş altın, gümüş ve aynı türdeki diğer şeyler gibi cansızken, bazıları da canlı olup kendilerine özgü güdülere ve nesnelere dönük arzulara sahiptir. Yine bu şeylerden bazıları akli, bazıları akıl dışıdır; atlar, öküzler ve diğer büyükbaş hayvanlar, yaptıkları insanların yararına olan ve yaşamına hizmet eden [arılar] akılla donatılmamıştır; akıl

sahibi olanlar ikiye ayrılır: Tanrılar ve insanlar. Sadakat ve kutsala tapım tanrıların hoşuna gider, yine insanların tanrılara yakınlığı, insanlara ziyadesiyle fayda sağlar. [12] Zararlı ve incitici şeylerle ilgili olarak da aynı sınıflandırma yapılabilir. Nitekim insanlar tanrıların bize asla zarar vermediğini düşündüğünde, onları göz ardı edip insanlara en büyük zararı verenin yine insanlar olduğu sonucuna varıyorlar. Cansız dediğimiz şeyler çoğunlukla insanların çabasıyla ortaya çıkar, el becerisi ve ilim olmadan onları edinemeyiz, dahası insan idaresi olmadan onlardan yararlanamayız.

İnsan emeği olmasa ne sağlık bakımı mümkün olabilir, ne gemicilik, ne çiftçilik, ne ekim, ne meyvelerin ve diğer ekinlerin toplanması. [13] O halde insanlar bu işlerle meşgul olmasaydı, ne fazla mallarımızın ihracı, ne de yoksun olduklarımızın ithali mümkün olabilirdi. Aynı mantığa göre, insan emeği ve eli olmasaydı, ne kullanma gereğini hissettiğimiz taş topraktan edinilebilirdi, ne de yine "toprakta saklı olan demir, bakır, altın ve gümüş" çıkarılabilirdi. [IV] Her şeyden önce, soğuğun etkisini azaltan ve sıcağın verdiği rahatsızlığı gideren evler nasıl insanlığın hizmetine sunulabilirdi veyahut o evler fırtınanın, depremin ya da zamanın etkisiyle çöktükten sonra nasıl tamir edilebilirdi, eğer müşterek yaşam insanlardan onların yardımını da talep etmeseydi? [14] Su kemerlerini, kanalları, sulama işlerini, dalgakıranları ve suni limanları düşün, insan emeği olmasa bütün bunlara nasıl sahip olurduk? Bütün bunlardan ve diğer örneklerden açıkça anlaşılıyor ki, insan eli ve emeği olmadan ürün elde edemez ve cansız nesnelerden payımıza düşen yararı edinemezdik.

Sonra insanlar yardım etmeden, hayvanlardan nasıl ürün ve yarar elde edebilirdik? Zira her bir hayvandan hangi yararın elde edebileceğini keşfeden, her şeyden önce insanlardır; bugün bile insanların emeği olmadan ne besleyebiliriz hayvanları, ne yakalayabiliriz, ne gözetebiliriz ne de mevsimi gelince ürünlerimizi onlardan koruyabiliriz. Yine insanlar

sayesinde zararlı hayvanlar yok edilmiş, yararı olabilecekler ise ele geçirilebilmiştir.

[15] Niçin tek tek açıp dökeyim onlar olmadan yaşamın asla var olamayacağı ilimler yığınını? Bize bu kadar çok ilim yardımcı olmasaydı, kim hastaların yardımına gelir, ne sağlıklıları tatmin eder, kim beslenebilir ya da gelişim gösterebilir? Bu ilimlerin yardımıyla insanların yaşamı, hayvanların beslenmesinden ve gelişiminden fazlasıyla farklılık gösterir. Kentler de insanların birlikteliği olmadan inşa edilemez ve dolamaz, buna bağlı olarak yasalar ve âdetler de oluşturulamazdı, keza kanunun aynı minvaldeki açıklaması ve belli yaşama disiplini için de aynı şeyler söylenebilir. Bunları ruh inceliği izlemiş, buradan tevazu doğmuş, böylece yaşam daha güvenli hale gelmiş, malların ve becerilerin değiş-tokuşu ile dönüşümü sayesinde hiçbir eksiğimiz kalmamıştır.

[V 16] Bu konu üzerinde gereğinden fazla durduk. Panaetius'un birçok sözcükle ifade ettiği gibi, bir ordunun komutanı veyahut devletin bir lideri olsun ya da olmasın hiç kimsenin insanların arzulu yardımı olmadan büyük ve unutulmaz başarılar elde edemeyeceği kimin bilmediği bir şeydir? Panaetius Themistocles'in, Pericles'in, Cyrus'un, Agesilaus'un[3] ve İskender'in, başka insanların yardımı olmadan bu kadar büyük işler başarabileceğini kabul etmez. Bu konu şüpheye yer bırakmıyorsa da gereksiz tanıklar gösterir.

Öte yandan insanların bir araya gelip ortak bir duyguyla hareket etmesinden büyük faydalar elde ederiz, öyle ki insandan insana gelen tehlikeli bir yıkımla asla karşılaşmamış oluruz. Büyük ve üretken Peripatetik Dicaearchus'un[4] kitabı insanlığın yıkımı üzerine olup, yazar sel, salgın, kıtlık ve vahşi hayvan sürülerinin ani saldırısı gibi, çeşitli yıkım nedenlerini derlemiştir, daha sonra da bunları ne kadar çok

3 Agesilaus (İÖ 444-360) Sparta kralıydı.

4 Coğrafyacı ve matematikçi kimliğiyle öne çıkan filozof Dicaearchus (İÖ 350-285) Lyceum'da Aristoteles'in öğrencisiydi.

insanın yine insanların saldırısıyla, yani diğer bütün felaket türleri bir yana, bilhassa savaşlarla ve isyanlarla yeryüzünden silindiğiyle kıyaslamıştır.

[17] O halde bu konuda, yani insanlara en fazla zararı ve yararı dokunanın yine insanlar olmasında herhangi bir şüphe olmadığına göre, erdemin temel niteliğinin insanların gönlünü kazanmak ve insanların yararına adanmak olduğunu söyleyebilirim. Dolayısıyla cansız nesnelerden insan yaşamına ne fayda sağlanırsa sağlansın ya da hayvanların kullanımı ve idaresi zirai ilimlere ne katarsa katsın, neticede insanoğlunun varlığını yüceltme uğraşı sadece yüce kişilerin bilgeliği ve erdemi sayesinde tamama ve nihayete erdirilebilir. [18] Gerçekte erdem tümüyle üç hususa dayanır. Bunlardan biri, her bir durumda neyin doğru ve sarih, neyin uygun olduğunu, neyin takip edeceğini, hangi şeylerden nelerin doğacağını, her bir şeyin nedeninin ne olduğunu kavramaktır. İkincisi, Yunanların *pathe* dediği, ruhtaki huzursuz dalgalanmaların dizginlenmesi ve yine Yunanların *hermai* dediği güdülerin akla boyun eğdirilmesidir. Üçüncüsü, bir araya geldiğimiz insanlarla, ılımlı ve bilgili bir şekilde, onların da çabasıyla doğanın gerektirdiği ihtiyaçlarımızın giderilmesi ve fazlasıyla doyurulmasıdır; bize uygunsuz bir şey sunulduğunda ise, o şeyleri yine aynı kişiler aracılığıyla üzerimizden atabilir ve bize zarar vermeye çalışan insanlara adaletin ve insanlığın izin verdiği ölçüde büyük birer ceza olarak sunabiliriz.

[VI 19] Sayesinde insanların desteğini elde etme ve tutma yeteneğini kazanacağımız yöntemleri inceleyeceğiz ancak önce bir hususta kısaca bahsetmemiz gerekiyor. Talihin çok güçlü olduğunu, insanı bir yönden iyiliklere, diğer bir yönden kötülüklere taşıdığını kim bilmez? Nitekim onun iyi esintisinden yararlanarak hasretini çektiğimiz şeylere sonunda ulaştırılmış, sert esince ise zarar görmüş oluyoruz. Talih diğer olaylara ise pek nadiren neden olur: İlkin cansız nesnelerden gelen kasırgalar, fırtınalar, gemi kazaları, yıkımlar,

yangınlar; sonra ise vahşi hayvanlardan gelen tekmeler, ısırılmalar ve saldırılar; dediğim gibi, bunlar pek nadiren gerçekleşir. [20] Bir yandan, üçü son dönemde[5] ve birçoğu farklı birçok dönemde gerçekleşmiş ordu felaketlerini; son dönemde olağanüstü ve seçkin bir tanesinin başına geldiği gibi komutanların çöküşünü ve genelde saygıdeğer vatandaşların sürgününe, bozgununa ya da kaçmasına sebep olan kitlelerin hıncını düşün. Öte yandan başarıları, onurları, buyrukları, zaferleri düşün. Bütün bunlar talihin eseridir, ancak insanların desteği ve çabası olmasa hiçbir taraf bunlardan etkilenmez. Bu konu anlaşıldığına göre şimdi de insanların emeğini nasıl yararımıza olacak ölçüde yönlendirebileceğimizden ve coşturabileceğimizden bahsetmemiz gerekir. Konuşmam haddinden uzun sürerse, konunun sağlayacağı yarar göz önüne getirilsin, belki o zaman haddinden kısa olduğu görülecektir.

[21] İnsanlar başka bir insanı yüceltmek ve onurlandırmak istediğinde, bunu ya başka bir nedenden ötürü ona duydukları yakınlığın sonucu olan bir iyi niyetle; ya karakterini dikkatle irdeledikleri o kişinin en iyi talihi hak ettiğini düşünerek onur duygusuyla; ya ona güvenip kendi işlerini layıkıyla yerine getireceğini düşündükleri için; ya yine onun gücünden korktukları için; ya tam aksine, kralların veya popüler kişilerin cömert lütuflarda bulunması gibi bir beklentileri olduğu için ya da en nihayetinde, kendilerine de bir ödül ya da gelir düşeceği için yaparlar. Bu sonuncusu, hem böyle bir destek alacaklar, hem de böyle bir destekten uzak durmaya çalışacaklar için en rezil ve en ahlaksız nedendir, [22] zira erdemle elde edilmesi gereken bir şeyi parayla elde etmeye çalışmak kötü bir yoldur. Bu tür bir desteğe başvurmak bazen kaçınılmaz olduğundan, bunun da nasıl yapılacağını açıklaya-

5 Caesar İÖ 48 yılının 9 Ağustos'unda Pompeius'un ordusunu Pharsalus'ta, 6 Nisan 46'da onun en büyük oğlunu Hispania'daki Munda'da ve 17 Mart 45'te Metellus Scipio'nun ordusunu Afrika'daki Thapsus'ta mağlup etmişti.

cağım ama önce erdeme daha yakın olan unsurlardan söz edeceğim. (İnsanların niçin başka birisinin otoritesine ve gücüne tabi olduğunun farklı açıklamaları vardır. Kişi iyi niyetinden, lütufların yüceliğinden, mevkiinin azametinden, kendisine faydalı olacağı beklentisinden, aksi takdirde zor yoluyla itaat ettirileceği korkusundan, büyük lütuf beklentisinden veyahut sözünden ya da en nihayetinde genelde bizim devletimizde de gördüğümüz gibi, kişi parayla satın alınabildiğinden otoriteye ve güce tabi olur.)

[VII 23] Bütün bunlar içinde kişinin kendi güvenliğini sağlamaya ve etkisini sürdürmeye sevgiden daha uygun, korkudan ise daha yabancı olan hiçbir şey yoktur. Ennius güzel söyler:

"İnsanlar korktukları kişilerden nefret eder,
Her kim ki birisinden nefret eder, onun ölmesini ister."

Daha önce anlaşılmadıysa bile son dönemde iyice anlaşılmıştır ki, birçok kişinin öfkesine asla karşı konulamaz. Sadece ordularla baskı altına alınmış devletin katlandığı ve öldükten sonra kendisine daha fazla itaat ettiği o tiranın ölümü, ondaki öfkenin onu ne kadar büyük bir yıkıma sürüklediğini göstermez, diğer tiranların da sonu benzer olmuş, neredeyse hiçbir tiran böyle bir sondan kaçamamıştır; gerçekten de korku sürekli gücün kötü bir muhafızıyken, iyilikseverlik gücün sonsuza dek sadık muhafızıdır. [24] Buna karşın sadece kaba güç yoluyla dizginlenmiş insanlar üzerinde bir buyruğu yerine getiren kişiler şiddet kullanma gereğini hissedebilir, tıpkı bir efendinin kölelerini kontrol edemediği zaman onlara karşı şiddet uygulamak zorunda kalması gibi. Ancak özgür bir ülkede yaşayan insanların, kendilerini korkutulacakları bir duruma düşürmelerinden daha çılgınca bir şey yoktur. Yasalar asla belli bir şahsiyetin gücü altında ezilmesin, özgürlük asla sindirilmiş olmasın; er ya da geç sessiz yargılarla ya da yüksek bir devlet makamının gizli oylarıyla

kendilerini göstersinler. Baskı altına alınmış özgürlüğün ısırıkları, hiç tehlikeyle karşılaşmamış özgürlüğün ısırıklarından daha sert olur. O halde sadece büyük ölçüde insanı güvence altına almayan, aynı zamanda ona ziyadesiyle güç ve varlık katan, korkuyu kovma ve sevgiye bağlanma düşüncesine sarılalım. Bu sayede hem kamu, hem de özel yaşamımızda istediklerimize fazlasıyla kolay bir şekilde ulaşabiliriz.

Dahası korkutulacağını umanların, bizatihi gözünü korkuttukları kişilerden korkması gerekir. [25] Gerçekten de korku işkencesini çeken, kırpma bıçağından korkarak yanan odun parçasıyla saçını yakan yaşlı Dionysius'la ilgili ne düşünmeliyiz? Pheraeli İskender'in nasıl bir ruhla yaşamını sürmüş olduğunu düşünüyoruz? Yazılanlardan okuduğumuz kadarıyla karısı Thebae'ı yürekten sevmesine rağmen, ziyafetten yatak odasına dönerken, önce, yine yazılana bakılırsa Thracialı gibi dövmeleri olan barbar birine, çekilmiş kılıcıyla birlikte önden yürümesini buyuruyor ve ondan önce de hizmetlilerini, karısına ait dolapları, içindeki kıyafetleri arasında silah var mı diye kontrol etmeleri için gönderiyordu. Ah zavallı adam, damgalı bir barbarın, karısından daha sadık olduğunu sanıyordu! Yanılmıyordu da, zira karısı kendisine ihanet ettiğinden şüphelendiği için onu öldürmüştü.

Korkunun baskısını hisseden hiçbir büyük güç uzun ömürlü olmaz. [26] Acımasızlığı diğer herkesinkinden daha fazla bilinen Phalaris'in[6] durumu bunun bir örneğidir. Bahsettiğim İskender gibi kumpasla ve bizim tiranın başına geldiği gibi, birkaç suikastçinin elinde can vermedi,[7] aksine tüm Agrigentum halkı birlik içinde kendisine karşı ayaklandı. Başka? Makedonlar Demetrius'u terk edip de, hep birlikte Pyrrhus'a doğru yürümedi mi? Başka? Spartalılar egemenliklerini tiranca sürdürürken, tüm müttefikleri birden onları

6 İÖ 570-554 arasında Sicilia'daki Acragas'ta hüküm sürmüş tiran.

7 Cicero burada 60 kadar suikastçinin katlettiği Julius Caesar'dan bahsediyor, bu suikastçilerin, Brutus ve Cassius da dahil olmak üzere on altı tanesinin ismini biliyoruz.

terk edip de onların Leuctra'da uğradıkları felaketi, öylece duran izleyiciler gibi izlemedi mi?

[VIII] Burada bizimkilerden ziyade yabancı örnekler üzerinde durmanın daha keyifli olacağını düşünüyorum. Nitekim Roma halkının idaresi baskılarla değil, iyiliklerle ayakta kaldığı dönemde savaşlar ya müttefikler ya da idarenin kendisi için açılmış, hoşgörüyle ya da zorunluluk gereği sonlanmış,[8] senatus krallar, halklar ve milletler için bir barınak ve sığınak olmuştur; daha sonra ise magistratus'larımız ve komutanlarımız bir şeyden, vilayetlerimizin ya da müttefiklerimizin adil ve güvenli savunmasından sadece kendileri için en büyük övgüyü almak istemişti. [27] Dolayısıyla Roma yeryüzünün yöneticisinden ziyade, daha doğru bir şekilde, onun koruyucusu olarak adlandırılabiliyordu. Bu alışkanlığı ve disiplini, evvelce yavaş yavaş azalttık ve Sulla'nın zaferinden sonra tümüyle kaybettik. Nitekim vatandaşlarımıza büyük bir şiddet uygulandığından, müttefiklerimize dönük davranışlarımız artık haksızlık olarak görülmemeye başladı. Sulla vakasında haksız bir zafer, haklı bir sonucu doğurdu: Mızrağını foruma yerleştirip iyi ve zengin insanlarla birlikte vatandaşların da malını satarken "kendi malını sattığını" söyleme cüretini gösterdi. Onun ardından günahkâr bir niyeti bulunan bir adam geldi, zaferini daha rezil bir şekilde kullandı, sadece tek tek vatandaşların malına el koymadı aynı zamanda tüm vilayetleri ve bölgeleri tek bir felaketin karşılığı olarak ele geçirdi. [28] Dolayısıyla yabancı uluslar baskı altına alınıp felakete uğratıldığından, bir zafer alayında taşınan Massilia modeline tanıklık ettik,[9] dünyaya insan-

8 Devletin bekası için müttefikleri savunma anlayışı Roma'nın siyasi hayatına egemen olmuştur, Roma çoğunlukla ele geçirmeyi istediği müttefiklerini savunarak devlet sınırlarını genişletmiştir.

9 Günümüzde Marseilles olarak bilinen bölgedeki Massilia kenti bir Yunan kolonisi olup, Gallia Roma eyaleti olmadan önce Roma'nın müttefikiydi. Julius Caesar Pompeius'a yarar sağlıyor düşüncesiyle bu koloniyi ele geçirdi.

ların egemenliğinin ele geçirildiğinin mesajının veriyordu, gördüğümüz bu zafer alayı bütün şehirde kutlandı, bu zafer alayının yardımı olmadan komutanlarımız Alplerin ötesindeki savaşlarından ötürü bir zafer alayı hakkı kazanamamıştı. Eğer Güneş bundan daha rezil bir olaya tanıklık etseydi müttefiklerimize karşı yapılan diğer birçok zulümden de bahsedebilirdim. Aslında cezalandırılması gerekenler bizleriz. Zira birçoklarının suçlarından ötürü cezasız kalmasına izin vermeseydik, bir kişi bunca hakkı elde edemezdi. Malvarlığı çok az kişiye, şehvetli arzuları ise birçok ahlaksıza miras olarak kaldı.

[29] Bu kötü adamlar kanlı mızrağı hatırlayıp yeniden görme umudunu taşıdığı sürece iç savaşın tohumu ve gerekçesi ortada olmaya devam edecektir. Nitekim Publius Sulla akrabası diktatörken bu mızrağı kullanmış ve otuz altı yıl sonra da olsa, daha sabıkalı bir mızraktan kaçmamış olur, böylece evvelce ilk diktatörlük döneminde sadece bir memur olan diğer Sulla, daha sonraki diktatörlükte kent quaestor'u olmuştur. Buradan, bu türden ödüller ortada olduğu sürece asla iç savaşların önünün kesilmeyeceği sonucu çıkarılmalıdır. Neticede artık Roma'da, en dile gelmez suçların korkusuyla bekleyen evlerin duvarları ayakta kalsa da, devletimizi sonsuza değin kaybettik. Nitekim (konumuza geri dönersem) biz sevgiyi ve hoşgörüyü değil de, korkuyu tercih edince, başımıza bu felaketler geldi. Adaletsizce yöneten Roma halkının başına bu gelebilmişse, tek tek vatandaşlar ne düşünmeli?

İyi niyetin gücünün ne kadar yüce, korkunun gücünün ise ne kadar az olduğu anlaşıldığına göre, arzuladığımız sevgiyi, onur ve sadakat duygusuyla birlikte kolayca elde etmenin yollarını inceleyelim. [30] Ancak bunlara eşit ölçüde gereksinim duyuyor değiliz, zira bir insanın çok ya da az kişi tarafından sevilmesinin yeterli geleceğini belirleyen, sürdürdüğü yaşamın kendisidir. O halde bizi seven ve değerimizi

bilen dostlarımızla sadakate dayanan yakın ilişkiler kurmak, değişmeyen en temel ve en gerekli düsturumuz olmalıdır; bu, yüce karakterli insanlar ile sıradan insanlar arasında herhangi bir farklılık gözetmeksizin, her iki kesimin de neredeyse aynı şekilde değerlendirilmesini gerektiren tek düsturdur. [31] Muhtemeldir ki herkes saygınlığa, şöhrete ve vatandaşların teveccühüne eşit ölçüde ihtiyaç duymaz, ancak yine de bu onurların elde edilmesi insana birçok konuda ama özellikle de dost edinmede yardımcı olur.

[IX] Ancak "Laelius" başlığını taşıyan başka bir kitabımda dostluk üzerinde yeterince durmuştum; şimdi ise şöhretten bahsedeceğim, hakkında iki kitap yazmış olsam da,[10] daha önemli meselelere açıklık getireceğinden buna kısaca değineceğim. En yüce ve en doğru şöhret şu üç unsura dayanır: Halkın size olan sevgisi, bağlılığı ve sizde takdire şayan bir saygınlık görmesi. Basitçe ve kısaca söylemem gerekirse, bunlar tek tek bireylerden sağlanabildiği gibi, aynı şekilde kitlelerden de elde edilir. Ancak kitlelerle ilgili başka bir yaklaşım daha vardır, bu sayede herkesin gönlüne girebiliriz.

[32] İlkin, yukarıda bahsettiğim üç hususta teveccühün ilkelerine bakalım. Teveccüh büyük ölçüde lütuflarla kazanılır ve buna bağlı olarak yerine gelmese de salt lütuf beklentisiyle teveccüh kazanıldığı da olur. Dolayısıyla kişinin hayırsever, cömert, adaletli ve karakterindeki kibarlıkla birlikte davranışındaki cana yakınlığına dayanan tüm erdemlere sahip olduğu yönünde yayılan şöhret ve düşünce, kitlelerin ona büyük ölçüde sevgi duymasını sağlar. Gerçekten de bizatihi doğruluk ve dürüstlük dediğimiz şey, kendi başına hoşumuza gittiğinden ve içsel doğası ile dışsal görünüşü itibariyle herkesin gönlünü fethettiğinden, başka deyişle yukarıda bahsettiğim erdemler aracılığıyla âdeta ışıldadığından ötürü, doğa tarafından içinde bu erdemlerin bulunduğuna inandığımız bu

10 Cicero'nun aynı yıl içinde *Laelius*'tan önce kaleme aldığı *De Gloria* başlıklı eser günümüze ulaşmamıştır.

değerleri sevmeye zorlanırız. Bunun yanında bu en kuvvetli sevme nedenleri bazen en kuvvetsiz nedenler de olabilir.

[33] Güven iki şekilde tesis edilebilir: [Birincisi] bize adalet duygusuyla birlikte sağduyululuğun da atfedilmesidir. Nitekim kendimizden daha fazla inandığımızı düşündüğümüz, geleceği daha iyi okuyabildiğine ve acil bir durum ya da bir kriz baş gösterdiğinde zorlukları aşıp olağanüstü koşullara uygun güvenilir bir karar alabildiğine inandığımız kişilere güveniriz, insanlar bu faydalı yaklaşımın gerçek sağduyu olduğunu düşünür. Adil ve sadık, yani iyi olan insanlara bu şekilde güven duyulur, dolayısıyla onların asla adaletsizlik ve haksızlık yaptığından şüphelenilmez. Biz de yaşamımızı, talihimizi ve çocuklarımızı onlara teslim etmekten çekinmeyiz. [34] Bu iki unsurdan, adaletin güven tesisindeki etkisi daha büyüktür; zira sağduyu olmadan da adalet yeterince yetki sahibi olabilir, buna karşın sağduyu, adalet olmadan asla güven tesis edemez. Nitekim dürüstlüğe dayanan şöhreti söküldüğünde, ne kadar zeki ve uyanıksa, o kadar nefret edilen ve şüpheyle yaklaşılan biri olur. Bu yüzden zekâyla bütünleşmiş adalet duygusu arzu edilen güveni tümüyle tesis eder; sağduyudan yoksun adalet duygusu birçok şey başarabilirken, adaletten yoksun sağduyunun hiçbir faydası olmaz.

[X 35] Ancak bu erdemlerden birine sahip olan tümüne sahip olur şeklindeki anlayış bütün filozoflarla birlikte çoğunluk tarafından da kabul edilmesine rağmen, niçin burada onları birbirinden ayırdığımı merak eden çıkabilir, sanki aynı zamanda sağduyulu olmayan birinin adil olması mümkünmüş gibi. Oysa bir tartışmada hakikatin kendisi incelenirken başka, genel görüşe uygun bir konuşma yapıldığında başka bir hassasiyet söz konusudur. Bu nedenle burada sıradan kişiler gibi konuşuyorum, bazılarına cesur, bazılarına iyi, bazılarına da duyarlı diyorum; nitekim yaygın bir görüşü ele alırken, tam da Panaetius'un yaptığı gibi, yaygın ve bildik kelimeleri kullanmamız gerekir.

Biz konumuza dönelim.

[36] Şöhretle alakalı üç koşuldan sonuncusu ise halkın beğenisine ve saygısına binaen, onlar tarafından değerli addedilmemizdir. İnsanlar genelde tek tek bireylerde beklenmedik bir şekilde karşılaştıkları iyi niteliklerin farkına varırsa, düşüncelerini aşan büyük bir şeyden hoşlanmış olur. Dolayısıyla insanlar, seçkin ve olağandışı erdemlere sahip olduğunu gördükleri kişilere saygı gösterip onları en değerli övgülerle kutsarken, hiçbir erdem, cesaret ve güç görmedikleri insanları aşağılayıp hor görür. Nitekim kötü olduğunu düşündükleri herkesi hor görmezler, örneğin ağzı bozuk olan, tuzak kurmaya hazır aşağılık hilekârları kötü olarak görseler de hor görmezler. Dolayısıyla, daha önce de söylediğim gibi "ne kendisine ne de başkasına" hayrı dokunan, hep söylendiği üzere çalışmayan ya da özen göstermeyen kişiler hor görülenler olmalıdır. [37] Öte yandan, yeteneği bakımından diğerleri arasından sıyrıldığı ve başkalarının kolay kolay karşı koyamayacağı onursuzluktan ve kötülüklerden uzak olduğu düşünülen insanlar beğeni görür. Nitekim en okşayıcı sahibe olan hazlar, insanın esasını oluşturan yüreğini erdemin yolundan çevirir ve çoğu kişi ızdırabın ateşi yaklaşınca, ölçüsüzce dehşete kapılır; yaşam ve ölüm, zenginlik ve yokluk herkesi en güçlü şekilde etkisi altına alır. Ancak seçkin ve yüce bir ruhla, her ikisine de küçümseyerek bakan insanlar, özellikle de önlerinde onları tümüyle kendisine çeken ve ele geçiren, ahlaken doğru olan yüce bir neden olduğunda erdemin harikalığına ve güzelliğine tutulmayacak mıdır? [X] [38] O halde hem aklın küçümseyici tavrı büyük bir beğeni toplar, hem de insanlara iyi denilebilmesi için gerekli olan adalet duygusu, yığınlara hayret uyandıran bir erdem olarak görünür, bu da haksız bir durum değildir, zira ölümden, kederden, sürgünden ve yoksulluktan korkan ya da bunların tersi olan unsurlara değer veren kimse makul bulunamaz. Paranın harekete geçiremeyeceği insanlar fazlasıyla beğeni

toplar, buna karşın birisinde paranın etkili olduğu görülürse, onun ateşle oynadığı düşünülür.

O halde şöhret için gerekli görülen şu üç unsur tümüyle adalet sayesinde güvenli hale gelir: Birçok kişiye yararlı olma arzusuna dayanan iyi niyet, aynı nedenden ötürü sadakat ve uğruna birçoklarının coşkuya kapılıp yoldan çıktığı hazları elinin tersiyle itip reddetmeye dönük beğeni.

[39] Benim fikrime göre, yaşamdaki her düşünce ve oluşum insan yardımına ihtiyaç duyar; insan her şeyden önce konuşabileceği yakınlar edinir, eğer iyi bir adam görüntünüz yoksa bu da zordur. Aslında adalet düşüncesi yalnız insana ve hatta yaşamını kırda geçiren insana da gereklidir, bunun nedeni özellikle de insanların bu duyguya sahip olmadığında [adaletsiz olduğunda] artık korumaları olmayacağından, birçok haksızlıkla karşılaşacak olmasıdır. [40] Yine alıp satanlar, kiralayıp kiraya verenler, en nihayetinde bir iş yapanlar için işlerin yürümesi kaçınılmaz olarak adalete bağlıdır. Bunun önemi öyle büyüktür ki, günaha ve suça batmış olanlar bile bir nebze adalet olmadan yaşayamaz. Zira bir hırsız bir şeyi diğer çete üyelerinden güç ya da hilekârlık yoluyla alırsa, hırsızlık çetesindeki yerini kaybeder ve baş korsan olarak bilinen kişi de ganimeti adaletli bir şekilde dağıtmadığında adamları tarafından terk edilebilir ya da öldürülebilir, zira denir ki, hırsızların bile gözetip boyun eğdikleri yasaları vardır. Nitekim öyküsünü Theopompus'ta okuduğumuz Illyrialı Bardulis, ganimeti adaletli dağıtması sayesinde büyük bir güç elde etmiştir, Lusitanialı Viriathus ise daha büyüğünü.[11] Bu sonuncusu ordularımıza ve komutanlarımıza bile meydan okumuştur. Ancak Bilge unvanlı C. Laelius praetorluğu döneminde onun gücünü kırmış, etkisini azaltmış ve yaydığı dehşeti ortadan kaldırarak ardıllarına hazır bir savaş ortamı bırakmıştır.

11 Romalılar çoğunlukla devletin Roma eyaletleri içinde kontrol edemediği grupları haydutlar olarak tanımlıyordu. Bardulis ve Viriathus da bu haydutlardandı.

Adalet hırsızların bile gücünü artırabilecek ya da nüfuz alanını genişletebilecek kadar etkili olduğuna göre, onun yasalar ve mahkemelerle birlikte bir devlet sistemindeki gücünün ne kadar büyük olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. [XII 41] Bana öyle geliyor ki, Herodotus'un anlattığı gibi sadece Medler arasında değil, aynı zamanda atalarımızın arasında da yüksek ahlaklı insanlar adalet işlesin diye kral yapılmıştır.[12] Nitekim savunma gücünü yitiren yığınlar, daha güçlü olan kişiler tarafından bastırıldığında, korunma amacıyla erdeminden emin oldukları bir adama sığınır, o da bu zayıf insanları yapılan haksızlıklara karşı korur ve yüksek ile aşağı sınıftan insanları hak eşitliğini gözeterek bir arada tutmak için onları adil koşullar oluşturarak yönetirdi. Devlet yasası oluşturma ile kral atamanın mantığı aynıdır. [42] Yasa daima eşitliği gözetmelidir, aksi halde o yasa olamaz. İnsanların hakkı adil ve iyi bir adam tarafından güvence altına alındığında insanlar bununla mutlu olabiliyordu. Ancak böyle bir durum ortadan kalkınca, herkese her daim tek ve aynı sesle seslenen yasalar bulundu. O halde şurası açık ki, yönetim kademesine seçilen insanların adaletli olduklarına dair yığınların nezdinde büyük bir şöhreti olmalıdır. Buna ek olarak bu yöneticilerin iyi niyetli insanlar oldukları da düşünülüyorsa, bu kişilerin lider olamayacağını düşünmemiz için hiçbir neden kalmaz. Dolayısıyla adalet duygusu hem kendisi için (zira aksi halde adalet olamaz), hem de kişinin onuru ve şöhreti için her şekilde geliştirilmeli ve varlığını sürdürmelidir.

Para kazanmanın ve bir şeye para yatırmanın akli bir yöntemi vardır, bu yöntem sadece zorunlu harcamalar için değil, serbest harcamalar için de daimî para akışını sağlar, aynı şekilde şöhretin de yolu aranmalı ve mantık çerçevesin-

12 Herodotus, Medlerin adil yargılarıyla tanınan Deioces'i nasıl kral yaptığını anlatır; buna göre Medler Deioces hüküm vermekten vazgeçince, suçun ve anarşinin arttığını anladıkları için, onu kral yapmıştır.

de birikmesi sağlanmalıdır. [43] Ancak Socrates'in açıkça dile getirdiği gibi, şöhrete giden en kısa yol, demem o ki kestirme yol, insanın düşünülmesini istediği şekilde hareket etmesidir. Zira konuşmalarındaki ve yüzündeki gerçeği saklayarak, yalan ve içi boş gösterişle şöhretlerini sarsılmaz kılabileceğini düşünen insanlar tümüyle yanılmaktadır. Gerçek şöhret kök salar ve tüm kollara yayılır, buna karşın yalan olan her şey çiçekçik gibi hızlıca dökülür ve hilenin süresi uzun olamaz. Bu iki hususun da birçok şahidi vardır, ancak özet olsun diye tek bir aileden söz etmek bize yetecektir. Publius'un oğlu Ti. Gracchus, Roma'daki faaliyetlerinin anısı yaşadığı sürece övülecektir. Buna karşın oğulları, yaşadıkları sürece iyi insanların kalbini fethedememiştir, dolayısıyla bugün artık yaşamayan ve doğru bir şekilde öldürüldüğü düşünülen insanlar olarak anılmaktadır.

[XIII 44] O halde bir insan gerçek şöhrete kavuşmak isterse, ilk kitapta bahsettiğim adaletin yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Sorunun temel esası, gerçekte düşünülmesini istediğimiz şekilde ortaya çıkmış olsa da, yine de kim olduğumuzu gösteren şöhretimizi ziyadesiyle kolay bir şekilde güvence altına alabilmemizi sağlayacak olan bazı kurallardan da söz edilebilir. Gerçekten de bir insan gençlik döneminde, babasından miras kalan (sevgili Cicero, senin de talihinde bu var diye düşünüyorum) ya da şans eseri, koşulların kutlu birlikteliğiyle elde ettiği seçkin bir ismi taşıma yükümlülüğünü yerine getirince, sanki tüm dünyanın gözleri onun üzerine çevrilir, yaşamı ve kişiliği dikkatle incelenir ve en parlak ışık altında hareket ediyormuş gibi ne söylediği ne de yaptığı saklı kalabilir. [45] Öte yandan gençlik döneminde sıradan ve saklı kökeni yüzünden dünyanın gözünden kaçan insanlar genç adamlık evresine varır varmaz, insanların gözü önünde yüksek bir ideale ulaşmak ve bu gerçekleşen ideale dönük şaşmaz kıskançlıkla mücadele etmek zorundadır. Bunu da daha sağlam bir yürekle

yapabilirler, zira gençlik dönemlerinde sadece kıskançlıkla değil, aynı zamanda beğeniyle de karşılaşırlar. Gençlik özellikle de savaşta kazanılabilir olan şöhretle takdir görür, atalarımız içinde birçokları bu şekilde şöhret kazanmış, dolayısıyla neredeyse sürekli savaş içinde olmuştur. Senin de gençliğin, taraflarından birinin fazlasıyla kötülükle, diğerinin ise tam anlamıyla talihsizlikle dolu olduğu bir savaşa denk geldi. Pompeius seni bu savaşta süvari birliğinin başına getirince, hem seçkin bir adamdan, hem de onun ordusundan, süvariliğinden, mızrak atıcılığından ve her askerî zorluğa katlanmandan ötürü büyük bir övgü topladın. Ancak cumhuriyet çökerken, senin topladığın bu övgünün de hiçbir değeri yoktu. Nezdimde, bu konuşma seni değil, genel olarak burada bahsettiğim konuyu içeriyor, dolayısıyla sıradaki diğer mevzulara geçelim.

[46] Diğer konularda ruhsal uğraşların, bedensel uğraşlardan daha önemli olması gibi, burada da yeteneğin ve aklın başarıları, gücün başarılarından daha fazla beğeni toplar. İnsan özellikle de alçakgönüllülüğünden, anne babasına saygısından ve ailesiyle birlikte dostlarına karşı iyi niyetinden ötürü takdir görür. Gençlerin tanınmasının en iyi ve en kolay yolu kendilerini, devletin akil adamları olan ünlü ve bilge kişilere adamasıdır. Gençler kendilerini böyle kişilere adayarak insanlarda, taklit etmeyi seçtikleri o kişiler gibi olacakları inancını doğurur. [47] Genç biri olmasına rağmen P. Rutilius'un P. Mucius'un evine yaptığı ziyaretler, onu halkın gözünde masumiyetin ve yasa bilgisinin sesi kılmıştır. L. Crassus da genç bir oğlan olmasına rağmen kimseden yardım beklememiş, aksine kendi başına göz kamaştırıcı nitelikteki soylu avukatlığıyla övgülerin en büyüğünü toplamıştı. Demosthenes'ten de alışık olduğumuz gibi, Genç Crassus alıştırma yaparken bile övgü topluyor ve evde övgü alacak ölçüde çalıştığı işi forumda en iyi şekilde yerine getirebileceğini gösteriyordu.

[XIV 48] İki konuşma türü vardır, biri söyleşi, diğeri tartışmadır; hiç kuşku yok ki, tartışma içerikli konuşmanın şöhret üzerindeki gücü daha büyüktür, bununla etkili konuşmayı kastediyorum; buna karşın söyleşideki sıcaklığın ve cana yakınlığın insanların kalbini ne ölçüde ele geçirebileceğini söylemek güçtür. Philippus'un İskender'e, Antipater'in Cassander'e ve Antigonus'un oğlu Philippus'a yazmış olduğu mektupları biliyoruz, (genel olarak kabul ettiğimiz gibi) üçü de fazlasıyla anlayışlı insanların mektuplarıydı. Her biri dostça konuşarak yığınların kalbini iyi niyetle doldurmayı ve askerleri, onlarla yapılacak ince bir söyleşiyle yumuşatmayı salık verir. Ancak çoğunlukla yığınlar önündeki bir konuşma tartışma şeklinde olursa tüm kalabalığı coşturur. Gerçekten de bilge ve belagatli bir konuşmacı yüce bir hayranlık uyandırır, dinleyicileri de onu diğerlerinden daha bilge ve daha anlaşılır biri olarak görür. Eğer böyle bir konuşmada, alçakgönüllülükle karışık bir ağırbaşlılık da olursa, başka hiçbir konuşma onunkisi kadar hayranlık uyandırmaz, hele ki bu konuşma özellikleri genç bir adamda bulunuyorsa.

[49] Belagatin gerektiği birçok durum vardır ve ülkemizde birçok genç adam yargıçlar, halk ve senatus önünde yaptığı konuşmayla övgü toplamıştır. Ancak asıl hayranlık uyandıran konuşmalar dava görüşülürken olur. Burada gerekli olan konuşma yönteminin iki türü vardır, biri suçlamaya, diğeri savunmaya dönüktür. Kuşkusuz savunma daha fazla övgü toplar, ancak bazen bir suçlama da takdir görür. Crassus'tan bahsetmiştim. Marcus Antonius da genç bir adam olarak aynı başarıyı yakalamıştı. P. Sulcipius'un belagatini ortaya çıkaran ise dava edilen hain karakterli kötü yurttaşımız C. Norbanus için yaptığı savunma olmuştu. [50] Ancak bu genellikle yapılmaması gereken bir şeydir, hatta bahsettiğim durumlarda olduğu gibi, bu tür savunma sadece toplumun yararı adına, iki Lucullus'un durumunda olduğu gibi intikam adına ya da benim Sicilyalıları, Iulius'un ise Sar-

dinialıları [M. Albucius'u] savunması örneğinde olduğu gibi müşterinin korunması adına yapılmalıdır. Yine L. Fufius'un Manius Aquillius'u suçlarken sergilediği dikkatli çaba bilinmektedir. Ancak böyle bir başarı yaşamda defalarca değil, bir kere olur. Eğer birisi pek sık suçlama yapmak durumunda kalırsa, bunu topluma hizmet olarak yapmalıdır, zira düşmanlardan adil bir şekilde intikam almak çoğu kere hor görülesi bir şey değildir. Ancak bunun da ölçülü olması gerekir. Zira kendi sivil kimliğini tehdit eden birçok kişiyi suçlayabilecek kadar güçlü bir insanı ya da sadece bir insanı bulabilmek zor görünüyor. Bu durum hem bir insanı tehlike altına sokar, hem de kendisinin bir dava adamı olarak görülmesini sağlayan ününü ortadan kaldırır. Fazlasıyla soylu bir ailede doğan M. Brutus'un ve onun vatandaş hukuku konusunda bir otorite sayılan oğlunun başına gelen de buydu. [51] Dikkatle gözetilmesi gereken bir yükümlülük ilkesi de, masum birinin yasal hakkını dava konusu yapmamaktır, zira ortada bir suç yoksa, hiçbir şekilde böyle bir işlem yapılamaz. Doğa tarafından insanlığın kendini koruması ve güvence altına alması için verilmiş olan belagati iyi insanların kötülüğü ve yıkımı için kullanmak insanlık dışı bir davranış değil midir? Bu durumdan kaçınmak gerekirken, bazen yine de dinsiz ya da günahkâr olmamak kaydıyla, dine zarar vermiş olan birini savunmak gerekebilir, zira halk bunu ister, gelenek hoş, insanlık ise mazur görür. Mahkemenin görevi her daim gerçeği bulmaktır, ancak bir avukat bazen gerçeğe daha az yakın olan ya da gerçeği andıran bir durumu savunabilir. Bu yaklaşım Stoacıların en ciddi karakterli olanına yani Panaetius'a da uygun olmasaydı, özellikle de felsefe üzerine yazarken, böyle bir ifadeyi kaleme almaya cüret edemezdim. Çoğunlukla güçlü birinin etkisi altında kaldığı ve gadrine uğradığı görülen bir insana yardım ederken başarısız olsalar da, savunma avukatları bundan şöhret kazanır ve takdir görür; kimileyin benim başıma gelen de bu

olmuştur, özellikle de genç bir adamken, egemen L. Sulla'ya karşı, Amerialı Sex. Roscius'u savunmuştum, bildiğin üzere bu konuşma hâlâ mevcuttur.[13]

[XV 52] Gençlerin şöhret edinmelerini sağlayan yükümlülüklerinden bahsettikten sonra, şimdi de cömertlik ve hayırseverliğe değinmemiz gerekir, bunların iki yöntemi vardır: İlkini düşünürsek, bir insan muhtaç olanlar için güzel işler yapabilir ve onlara para verebilir. İkincisi, özellikle de zengin biri için daha kolaydır, buna karşın ilki açık bir şekilde daha şerefli bir iş olmakla birlikte, ziyadesiyle cesur ve seçkin insanlara yaraşır. İkisi de başkalarını memnun etmeye dönük cömert bir arzuyu barındırmakla beraber, ilki cüzdana, ikincisi insandaki erdeme dayanır; yine kişisel zenginliğe dayanan cömertçe para dağıtımı, iyilikseverlik kaynağını boşaltır, dolayısıyla iyilikseverlik yine iyilikseverlikle ortadan kaldırılmış olur. Birçoklarına bu iyiliği yaparken, pek az kişiye başka birçok iyiliği yapabilirsiniz. [53] Ancak çaba ve erdem gerektiren işler yapan cömert ve hayırsever insanların birçok yararı olur: Her şeyden önce ne kadar daha fazla insana yardım edilirse, o kadar çok hayırseverlik yapan insan ortaya çıkar; ikincisi, bir kere hayırseverlik alışkanlığı kazanmış olan insanlar birçokları için iyi işler yapmaya daha hazır ve daha donanımlı olur.

Philippus mektuplarından birinde, açıkça oğlu İskender'i Makedonyalıların kalbini cömertçe para dağıtarak kazanmaya çalışmakla suçlar ve şöyle der: "Ah, hangi neden, sende parayla yozlaştırdığın bu insanların sana sadık kalabileceği beklentisine neden oldu? Makedonyalılar senin onların kralı değil de, bakıcısı ya da tedarikçisi olacağını düşünsünler diye mi bunu yapıyorsun?" İyi söylenmiş "bakıcı ve tedarikçi" diye, zira bunlar bir kral için rezilcedir, daha

13 Cicero daha sonradan coşkun niteliğinden ötürü eleştirdiği konuşmasını yayınlamıştır: *Pro Roscio Amerino*. Bu onun halk önündeki ilk konuşmasıdır (İÖ 80).

da iyisi ise cömertçe para dağıtmanın "yozluk"[14] olduğunun söylenmesidir, zira parayı alan daha rezil bir duruma düşerek, eskisinden daha fazla yani her daim bu şekilde nemalanma beklentisi içinde olur. [54] Philippus'un oğlu için olan bu ilkenin herkes için geçerli olduğunu düşünebiliriz. Dolayısıyla kişisel çabadan ve özenden oluşan hayırseverlik ahlaken daha doğru bir yaklaşım olmakla birlikte daha yaygın olur ve daha fazla insana fayda sağlayabilir.

Ancak bazen para vermek de gerekebilir, bu hayırseverlik türü de tümüyle göz ardı edilmemelidir. İnsan malvarlığını muhtaç durumdaki insanlarla paylaşmalı, ancak bunu dikkatle ve ölçülü bir şekilde yapmalıdır. Zira birçokları malvarlığını para hediyesi israfıyla tüketir. Ancak kendini, yapmaktan keyif aldığın bir şeyi artık yapamayacağın duruma sokmandan daha budalaca ne olabilir? Dahası para yardımı soygunla sonuçlanır, zira insanlar verdikleri paradan ötürü, kendilerini muhtaç duruma düşürdüğünde, elini başkalarının malına uzatmak zorunda kalır. Dolayısıyla insanlar beğeni kazanmak için hayırsever olmak istediğinde, verdiklerinden edineceği övgü, aldıklarının kendisine duyacağı nefretten daha büyük olmaz. [55] Anlaşılıyor ki, insanın kendi zenginliği, hayırseverliğin açamayacağı kadar kilitli ve artık emniyetli kalamayacak kadar herkese açık olmamalıdır. Kişinin yapabileceklerine göre belirlenmiş bir sınır olmalıdır. Ezcümle vatandaşlarımız tarafından genellikle bir atasözü olacak ölçüde kullanılmış bir deyişi hatırlayalım: Cömertçe dağıtmanın sonu yoktur. Nitekim mümkün olan aynı ölçü, hem almayı âdet edinmişler, hem de başkasından bir şey almayı arzulayanlar için geçerli değil midir?

---

14 "Yozluk" olarak çevirdiğimiz *corruptela* teriminin "rüşvet" anlamı da vardır, yine bu terim, Cicero'nun Philippus'un mektubundan yaptığı alıntıda geçen, "...parayla yozlaştırdığın" şeklinde çevirdiğimiz "...pecunia corrupisses" ifadesindeki *corrumpere* fiilinden türemiştir, zaten sözlüklerde ilgili ifadenin "rüşvet vermek" anlamı olduğu da yazar. Kısacası, hem klasik dönem Latincesinde, hem de Cicero'nun zihninde rüşvet vermek ile yozluk birdir, biz de buradaki iki kullanımda da ikinci manayı tercih ettik.

[XVI] Elindekini bol bol dağıtanlar genel itibariyle iki türlüdür: Müsrifler ve iyilikseverler. Müsrifler parasını şölenlere, halka dönük et dağıtımlarına, gladyatör gösterilerine, gösterişli oyunlara ve vahşi hayvan dövüşlerine döker, oysa bazen bu yaptıklarından çok az şey kalır akılda, bazen ise hiç kalmaz; buna karşın iyilikseverler malvarlığını esirleri korsanlardan kurtarmak için kullanır, arkadaşlarının borcunu üstlenir, kızların evlenmesine yardım eder, onlara destek çıkar, mal edinmelerini ve zenginleşmelerini sağlar. [56] Zenginlik üzerine yazdığı kitabında, Theophrastus'un aklına gelen bir hususa şaşırmışımdır,[15] kayda değer birçok yaklaşımı yanında şu gerçekten saçmadır: Gösterişli halk oyunlarına yapılan bireysel katkıyı uzun uzun över ve zenginlerin, parasını bu gibi yerler için harcaması gerektiğini savunur. Oysa bana öyle geliyor ki, birkaç örnekle ortaya koyduğum iyilikseverliğin getirisi çok daha büyük ve çok daha kesindir. Aristoteles bizi ne kadar haklı ve doğru bir şekilde uyarır! Ona göre paranın, halkın keyfi yerine gelsin diye dağıtılması bizi şaşırtmamalıdır. "Kuşatma altındaki insanlar," der "bir sextarius[16] su için bir mina[17] ödemeye zorlanırsa, bu bize ilk bakışta inanılmaz gelir ve herkes şaşırır bu duruma, ancak üzerinde etraflıca durulunca bunun bir zorunluluktan kaynaklandığı anlaşılır. Ancak aşırı savurganlıkta ve bitmek bilmeyen harcamalarda bizim için şaşılacak hiçbir şey yoktur, hiçbir aşırı ihtiyaç böyle bir tüketimle karşılanmaz, keza insanın değeri de artmaz, yine avamın takdiri de kısa ve geçici olur, buna bağlı olan haz duygusu fazlasıyla uçuk olurken, takdir süreci sonlanınca, ondan duyulan keyfin anısı da söner." [57] Aristoteles iyi bir sonuca varır: "Bunlar çocukları, genç kadınları, köleleri ve köle gibi yaşayan özgür bireyleri mutlu eder, oysa şaşmaz bir yargıya sahip olan ağırbaşlı birisi için bunlar asla onaylanamayacak şeylerdir."

---

15 Theophrastus'un *Zenginlik Üzerine* adlı eseri günümüze ulaşmamıştır.

16 *Sextarius*: Bir galonun sekizde biri.

17 *Mina*: Yunanların kullandığı gümüş sikke.

Anladığım kadarıyla ülkemizde, iyi dönemlerde bile en iyi adamlarımızdan aediles yıllarında bir gösteriş beklenirmiş. Dolayısıyla sadece soyadı "zengin" olmayıp, gerçekte de zengin olan P. Crassus aediles olduğunda gösterişli oyunlar tertip etmiş ve kısa süre sonra L. Crassus da, en ölçülü insanlardan olan Q. Mucius ile birlikte aediles olunca büyük eğlenceler düzenlemiştir. Ardından Appius'un oğlu olan C. Claudius'la birlikte Lucullus'lar, Hortensius ve Silanus gibi niceleri de böyle yapmıştır. P. Lentulus, consulluğum döneminde kendisinden önceki herkesi geçti, Scaurus da onu taklit etti. Dostum Pompeius'un ikinci consulluğunda yaptığı ise hepsi içinde en olağanüstü olanıydı; böylece bütün bunların benim için ne anlam ifade ettiğini görmüş oldun. [XVII 58] Açgözlülük şüphesi uyandırmamak gerekir. Aşırı zengin bir adam olan Mamercus'un aediles'liği reddetmesi, onu consulluktan etmişti. Dolayısıyla bu tür bir gösteriyi talep eden halk olduğuna göre, en azından iyi insanlar, istemeyerek de olsa, böyle bir gösteriye ikna edilmelidir, ancak bunu yaparken de benim gibi malvarlığını ölçülü kullanmalıdır. Halka cömertçe para dağıtma yoluyla daha büyük ve daha yararlı bir sonuç elde edilecekse bu yapılabilir, nitekim Orestes de son dönemde, sokaklarda onda birlik vergisi adı altında verdiği yemeklerle büyük bir şöhret edinmiştir.[18] M. Seius, forum fiyatı aşırı yüksek olduğunda, halka *as*[19] fiyatına mısır verdi diye suçlanamaz; zira aediles olduğu için ne onursuzca ne de aşırı sayılması gereken bir fedakârlıkla, halk nezdinde uzun süredir kendisine dönük olan büyük hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmıştır. Ancak en büyük onura kavuşan ise güvenliğimizi temin eden devletimiz için gladyatörleri sa-

18 Romalılar en önemli iş girişimleri başarıya ulaşsın diye, gelirlerinin onda birini bir tanrıya adardı. Göreve aday olduğu için halkın desteğini kazanmak isteyen Orestes de Hercules adağı adı altında halka yemek vermiştir.

19 *As*: Roma'da değeri en düşük bronz sikke.

tın alarak P. Clodius'un tüm çılgın girişimlerini bastıran sevgili Milo'muz oldu.[20]

[59] O halde, gerekli ya da yararlıysa cömert para dağıtımının bir gerekçesi olmuş olur. Bu konuda en iyisi ölçülülük kuralıdır. Nitekim büyük bir yetenek ve kayda değer bir insan olan, Quintus'un oğlu L. Philippus en geniş yetkilere, hiçbir ödül vermeden ulaşmış olmasıyla övünürdü. Aynısı Cotta ve Curio tarafından da söylenmiştir. Benim de aynı şekilde övünme hakkım vardır, zira ben de olabilecek en genç yaşımda oy birliğiyle aynı büyük makamlara gelmiştim ve bu bahsettiğim kişilerin aksine, aedilesliğimdeki harcamalarım oldukça azdı.

[60] Yine paranın surlara, rıhtımlara, limanlara, su kemerlerine ve memleketin ihtiyaçlarına dönük olan her şeye harcanması daha iyidir, mevcut olan yani elde hazır olan daha keyif verici olsa da, bunlar gelecek nesiller tarafından daha büyük bir takdirle karşılanır. Pompeius'a hürmeten[21] tiyatroları, kemeraltlarını ve yeni tapınakları daha ölçülü eleştiririm ancak kitaplarımda çoğunlukla izinden gittiğim Panaetius'un ve gösterişli tapınak girişine aşırı para harcadığı için önde gelen Yunanlardan Pericles'i kınayan Phalerumlu Demetrius'un da söylediği gibi, büyük ilim adamları onları onaylamaz. Devlet üzerine kaleme aldığım kitaplarda bu konuyu detaylı bir şekilde inceledim.

Anlaşılıyor ki cömertçe para dağıtımı doğası gereği kusurludur, ancak bazen gerekli olabilir, dolayısıyla böyle zamanlarda dağıtımı kişinin kendisine ve kapasitesine uygun olarak, ölçülü bir şekilde ayarlamak gerekir.

[XVIII 61] Hayırseverlikten kaynaklanan dağıtmanın başka bir türüne bakmak istersek, her şeyden önce farklı koşullarda aynı şekilde hareket etmemeliyiz. Felakete uğramış bir

20 Clodius büyük bir ordu toplayıp kamu huzurunu kaçırmak ve yasaları delmek isteyince, Milo devleti korumak adına gladyatörler satın alıp şiddete şiddetle yanıt vermiştir.

21 Pompeius büyük bir tiyatro yaptırmıştı.

insanın durumu başka, herhangi bir talihsizlikle karşılaşmamış olup durumunu düzeltmek isteyen bir insanın durumu başkadır. [62] İyilikseverlik, felakete uğramış insanlara dönük olmalıdır, tabii ki bu kişilerin başlarına gelen felaketi hak etmemiş olmaları gerekir. Öte yandan, başkaları da felaketten kaçınmak için değil, mevcut durumlarını daha iyi bir hale getirmek için yardım isterse, onlara karşı tümden eli sıkı olmasak da, ilgi ve alakamızı doğru insanlara göstermeye çalışmalıyız. Ennius pek doğru söyler:

"Yanlış yerde yapılan doğru işlerin, yanlış yapıldığını düşünüyorum."

[63] Dahası, takdir etmeyi bilen iyi bir insana yapılan yardım hem onda, hem de başkalarında meyve verir. Zira hayırseverlik, başa kakılmadığında büyük bir beğeni toplar ve birçok kişi bu yardımı daha büyük bir coşkuyla över, zira üstün bir insanın yaptığı iyilik, herkes için en müşterek sığınaktır. O halde iyilik ederken beğeni toplamak için öyle çaba göstermeliyiz ki, yapılan tüm iyiliklerin hatırası iyilik yapılan kişilerin çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına kadar aktarılabilmelidir, yapılan iyilikler ancak bu şekilde minnet duygusunu uyandırır. Buna karşın herkes nankörlükten nefret eder ve insanlar içlerindeki cömertlik arzusunu sonlandırdığı için, bunu kendilerine yapılmış bir yanlışlık olarak görürler, dahası artık nankörlük yapanı fakirlerin ortak düşmanı sayarlar.

Fidye vererek esirleri kurtarmak ve yoksulların cebine para koymak da halka yararı dokunan başka bir iyilik türüdür. Crassus'un konuşmasında birçok kanıtımız vardır, zira bu konuşmada bu tür sorumlulukların bizim sınıf tarafından yaygın bir şekilde yerine getirildiği söylenir. Dolayısıyla bu tür bir iyiliği alışkanlık edinmeyi, halk gösterilerine para yatırmaktan daha değerli buluyorum. İlki büyük ve ciddi bir adama, buna karşın ikincisi yığınların değişken beğenilerine seslenen haz dolu eylemlerden yararlanarak halka dalkavukluk eden insanlara yakışır.

[64] Yine insana yakışan hem verirken cömert olmak, hem de elden çıkarırken eli sıkı olmamaktır; dahası her işte, satarken, alırken, kiralarken, kiraya verirken ya da komşularla ve sınırdaşlarla ilişki halindeyken hakkaniyetli, makul, birçok şeyi birçoklarına kendi yargısıyla verebilen ve bundan da ötesi var mı bilmiyorum ama olabildiğince kavga dövüşten sakınan biri olmaktır. İnsanın kendi hakkından az da olsa vazgeçmesi sadece cömertlik değildir, aynı zamanda faydalı da olabilir. İnsan kendi kişisel malvarlığını da düşünmelidir, zira tükenip gitmesine izin vermesi de suçtur, buna bağlı olarak cimrilik ve açgözlülük şüphesi de uyandırmamalıdır, cömert davranabilmek ve buna rağmen mirasını da tüketmemek, kuşkusuz, paranın en büyük getirisidir.

Konukseverlik de Theophrastus tarafından doğru bir şekilde övülmüştür. Bana öyle geliyor ki doğru olan, seçkin insanların evlerinin yine seçkin misafirlere açık olmasıdır. Dahası bu durum ülkemiz için de geçerlidir, zira dışarıdan gelen insanlar bu cömertlik türünü kentimizde deneyimler. Yine bu durum, gururla büyük bir güç elde etmek isteyenler için, konuklar yoluyla yabancı halklar nezdinde etki uyandırmada ve beğeni kazanmada tam anlamıyla faydalıdır. Theophrastus, olağanüstü bir konukseverlik örneği olarak, Cimon'un Atina'da, kendi curia'larından olan Laciadlara karşı gösterdiği konukseverliği yazar, buna göre, Cimon birkaç yardımcı atayıp onlara, villasına geçmiş olan Laciadlar ne isterse yapmalarını buyurmuş.[22]

[XIX 65] Cömert para dağıtımıyla değil de, hizmetle yapılan iyilikler bazen genel olarak halka bazen de tek tek vatandaşlara dönük olur. Kişinin yasal hakkını gözetmek (nasihatle yardım etmek) ve bu bilgiyle ona yararlı olmak büyük ölçüde kişinin gücünü ve şöhretini artırma amacını taşır.

22 Anlatılanlara göre, Miltiades'in oğlu Atinalı Cimon öyle konuksever ve iyiliksevermiş ki, tüm yoksullara sofrasında yer açar ve ne zaman dışarı çıksa, beraberindeki yardımcıları ihtiyacı olana vermek üzere yanında elbise taşırmış.

Atalarımızın önemli birçok âdeti içinde şu da vardır: Onlar mükemmel bir şekilde oluşturduğumuz vatandaş hukukunu öğrenmeyi ve açıklamayı her zaman en yüce onur saymıştır. Gerçekten de bu kargaşa döneminden önce seçkin insanlarımız bu hakkı elinde bulundururdu, şimdi ise bu bilginin ihtişamı, görev onurlarını ve her değer mertebesini terk etmiş, dolayısıyla saygınlığını yitirmiştir; oysa bu dönemde olması gereken, görev onuru bakımından eşit, bilgisi bakımından tüm seleflerine üstün gelebilecek insanların mevcut olmasıydı. Şurası açık ki, bu tür hizmetler birçoklarını memnun etmekle birlikte insanları lütufla kendinize bağlamanın uygun yoludur.

[66] Yine, bu ilme çok benzeyip (daha ciddi) daha takdir gören ve daha seçkin olan bir yetenekten de bahsetmek gerekir. Dinleyicilerde beğeni, kederlilerde umut ve savunulan kişilerde takdir duygusunu uyandırma konusunda belagatten daha etkin ne var? Bu yüzden atalarımız belagati diğer ilimlerin önüne koymuştur. Güzel konuşan ve zorlukların üstesinden kolayca gelebilen ve atalarımızın geleneğinde olduğu gibi birçok kişiyi zorlanmadan ve ödül beklemeden savunan bir insan için birçok lütfun ve desteğin kapısı ardına kadar açıktır. [67] İşlediğim konu gereği, tam bu noktada belagatin tümüyle ortadan kalkması diyemesem de, önünün kesilmesinden duyduğum üzüntüyü dile getirmeliyim, ne korkmalıyım, ne de bizzat kendim için bir şey ister görünmeliyim. Durum o ki, hatiplerin yaşamını yitirdiğini, çok az ümidin kaldığını, çok az kişinin yetenekli ve birçoklarının sadece cüretkâr olduğunu görüyoruz.

Şurası doğru ki, herkesin, belki de çoğu kişinin birer yasa uzmanı ya da becerikli konuşmacı olması beklenemez. Buna karşın birçok kişiye, onlara lütufta bulunulması istenerek, yargıçlar ve bakanlar önünde lehine tanıklık edilerek, başkalarının taleplerine karşı gözetilerek ve bizzat nasihat verecek ya da savunacak insanlardan ricacı olunarak yardımcı

olunabilir; bunu yapan insanlar en yüksek derecede takdir görür ve uğraşları dilden dile yayılır. [68] Bu yolu izleyecek olanları, birilerini memnun etmeye çalışırken başkalarını üzmemeye dikkat etmeleri konusunda uyarmaya da gerek yoktur, zira bu apaçık bir şeydir, nitekim çoğunlukla kişi ya zarar vermemesi gerekenlere ya da zarar vermesinin gereksiz olduğu kişilere zarar verebilir. Bunu yapanlar sağduyulu değilse bu cehalet; bilerek yapıyorlarsa küstahlıktır. Eğer birisi istemeden başka birisini incitirse, yapabileceği en iyi şey, yaptığı şeyi niçin yapmak zorunda olduğunun ve niçin başka türlü davranmadığının nedenini özür olarak sunmasıdır, dahası başka çabalarla ve üstlenilecek yükümlülüklerle, kötülük olarak görünen davranış telafi edilmelidir.

[XX 69] İnsanlara yardım ederken ya koşullarını ya da karakterlerini gözetiriz, oysa söylemesi kolay olduğu için, genel olarak dile getirilmiş bir husustur ki, kişi lütufta bulunurken ekseriyetle insanların koşullarını değil, karakterini göz önünde bulundurur. Dürüst bir itiraf bu, ancak kim hayrına iş yapacağı zaman, karakteri iyi olmasına rağmen yoksul olan birisinin ihtiyaçlarını, talihli ve güçlü birisinin ihtiyaçlarının önüne koyabilir? Yardım ederken, kendilerinden daha etkin ve hızlı geri dönüş alacağımızı gördüğümüz insanlara daha fazla yöneliriz, oysa mevcut durumun niteliğini daha dikkatle gözden geçirmeliyiz. Kuşkusuz muhtaç durumda olan insan aynı zamanda iyi biriyse, kendisine yapılan iyiliğin karşılığını veremese de, değerini çok iyi bilir. Birinin çıkıp şöyle demesi yerinde olur: "Parası olmasına rağmen geri ödeme yapmayabilir, zira geri ödeme yaparsa parası kalmaz, buna karşın memnuniyetini gösteriyorsa memnundur, memnunsa memnuniyetini gösterebilir." Buna karşın kendilerini zengin, onur kazanmış ve mutlu görenler, kendilerine zorla lütufta bulunulmasını istemez, zira kendilerine sunulan lütufla birlikte büyük bir yükümlülük aldıklarını düşünür ve bu lütfa karşılık kendilerinden bir şey beklendiğinden ya da

istendiğinden şüphelenirler, bir efendinin altında olmak ya da bağımlı diye çağrılmak onlara ölüm gibi gelir. [70] İnce karakterli biri ise kendisi için yapılanı, talihine değil de bizzat kendisine yorar, sadece takdiri hak eden kişiye değil, aynı zamanda, (birçoklarının desteğine ihtiyaç duyduğu için) bir şey beklediği başkalarına da minnettar görünür. Böyle biri tesadüfen üstlenmiş olsa da, yerine getirdiği yükümlülüğü abartarak anlatmaz, aksine küçültür. Yine, zengin ve talihli birini savunduğunuzda göreceğiniz takdirin sadece onunla ya da bir ihtimal çocuklarıyla sınırlı kalacağını bilmelisiniz. Ancak birisi yoksul olmasına rağmen, dürüst ve alçakgönüllü birisini savunursa, halkın büyük bir bölümünü oluşturan aşağı kesimden her saygın insan, kendisini koruması için onu talep eder.

[71] En nihayetinde ben talihli insanlardan ziyade, iyi insanlara lütufta bulunulmasının daha iyi olduğunu düşünüyorum. Neticede her çabamız her türden insanı tatmin etmeye dönük olmalıdır, ancak bir çatışma ortaya çıktığında, uyulması gereken otorite Themistocles olur, zira kendisine kızını fakir ama dürüst bir adamla mı, yoksa zengin ama hiç de iyi anılmayan bir adamla mı evlendirmek isteyeceği sorulduğunda demiştir ki, "Ben parasız adamı, adamsız paraya tercih ederim." Ancak artık âdetlerimiz zenginlik arzusuyla bozulmuş ve değerini yitirmiş durumda. Başka birisinin fazla olan malı mülkü bizi niye ilgilendirsin? Bu zenginliği ona yardım ediyor olabilir. Bunu her daim yapmayabilir ama yapsa iyidir, zira bu çok daha yararlı ve tartışmasız doğru değil midir? O zaten iyi bir adamsa, zenginliği seni ona yardım etmekten alıkoymaz, zenginliğinin sana hayrı dokunmasa da olur. Vereceğimiz her karar onun nasıl zengin olduğuna değil, onun nasıl biri olduğuna bağlı olmalıdır.

Birisine lütufta bulunurken ve yardım ederken uyulması gereken son kural ise hukuka aykırı davranılmaması ve haksızlığın savunulmamasıdır, zira adalet baki kalan tak-

dirin ve şöhretin kaynağıdır, o olmadan hiçbir şey övgüye değer olamaz.

[XXI 72] Tek tek bireylere dönük olan lütuf türünden yeterince bahsedildiği için, artık genel olarak devlete dönük lütuflar üzerinde durmak gerekir. Bu lütuflardan bazıları tüm vatandaşları ilgilendirecek, bazıları ise bazı bireyleri etkileyecek türdedir, yine bu lütuflar daha büyük bir takdir toplar. İkisi için de olabilecek her çaba gösterilmelidir: Bireylerin ihtiyaçları, devlete yararlı olacak ya da en azından ona zarar vermeyecek şekilde giderilmelidir. C. Gracchus'un büyük ölçekte mısır bağışı yapması, hazineyi tüketmeye başlamasına neden olmuştu. M. Octavius'unki ise daha ölçülü bir davranıştı, zira bağışı devlet eliyle gerçekleşmekle birlikte, daha yoksul kesimlerin ihtiyaçlarını gidermişti, dolayısıyla onun bağışı hem vatandaşlar, hem de devlet için yararlı olmuştu.

[73] Devleti idare edecek birinin ilk dikkat etmesi gereken husus herkesin, neye hakkı varsa ona sahip olması ve özel vatandaşlara ait malvarlığının devlet eliyle azaltılmamasıdır. Philippus tribunus'ken yıkıcı tarım yasasını çıkarmak istemiş ancak teklifi geri çevrilmişti, o da bu durumu hemen kabullenmiş ve olgunlukla karşılamıştı. Ancak yasayı savunurken laf kalabalığı yapmış, örneğin hiç utanmadan "ülkede malvarlığı olmayan insanların sayısı iki bini geçmez" diyebilmişti. Malvarlığı dengesine kastı olan bir konuşmaydı bu, bundan daha yıkıcı bir siyaset olabilir mi? Zaten bu yüzden, insanlar mevcut haklarını koruyabilsin diye devletler ve hükümetler kurulur. Her ne kadar insanlar doğanın yönlendirmesiyle bir araya gelse de, haklarını savunmak için kentlerin korumasına sığınmıştır.

[74] Atalarımız, hazine tüketildiğinden ve daimî savaşlardan ötürü vergi koymak zorunda kalmıştı ancak bu, uzun süre önlem almadan gerçekleşmemesi gereken bir şeydir, dolayısıyla bunun olmaması için her şey yapılmalıdır. Ancak bir devlet vergi koymak zorundaysa (devletimizle ilgili kötü

bir kehanette bulunmaktansa "bir devlet" demeyi tercih ediyorum, zaten burada bizimkinden ziyade, genel olarak bütün devletlerden söz ediyorum) ve vatandaşlar da kendilerini güvence altına almak istiyorsa, herkesin zorunluluğa boyun eğmesi gerektiğini anlaması için her şey yapılmalıdır. Dahası, devleti yönetenler zorunlu ihtiyaçları giderecek olan malvarlığını oluşturabilmek için plan yapmalıdır. Bunun nasıl olması gerektiğinden ve nasıl olabileceğinden bahsetmemize gerek yok, ne yapılması gerektiği açık, burada konuya sadece değinmiş olmamız da yeterlidir.

[75] İnsanın bir devlet yükümlülüğü ve görevi üstlenirken yapması gereken en temel şey, en ufak açgözlülük şüphesi uyandırmamasıdır. Samnitli C. Pontius[23] "Talih beni Roma'nın rüşvet almaya başladığı döneme kadar saklasaydı da, ondan sonra doğsaydım, böylece onun egemenliğine daha fazla tanıklık etmezdim," demişti. Kuşkusuz bunun için kuşaklarca beklemesi gerekiyordu, zira bu kötülük daha yeni esir aldı devletimizi. Büyük bir adam olduğu için, Pontius'un şimdi yaşamamış olmasından da memnunum. L. Piso'nun para gaspı üzerinden henüz yüz on yıl bile geçmedi, oysa öncesinde böyle bir yasa yoktu. Daha sonra birçok yasa yapıldı, her biri bir öncekinden daha zorlayıcı oldu, ne kadar çok insan suçlandı ve ne kadar çok insan mahkûm edildi, mahkemelerimizin insanlarda uyandırdığı korkudan dolayı ne korkunç bir savaş çıktı, yasalar ve mahkemeler baskı altına alınınca ne korkutucuydu müttefiklerin talanı ve yağması, en nihayetinde kendimizi kendi gücümüzden değil, başkalarının zayıflığından ötürü güçlü görür olduk. [XXII 76] Panaetius Africanus'u ölçülü olduğu için över. Övmesinde bir sakınca mı var? Hayır, yok ama onun başka büyük erdemleri de vardı. Övgüye mazhar olan ölçülülüğü tek bir

23 C. Pontius İkinci Samnit Savaşı'nda komutanlık görevini yürütmüştü, özellikle de İÖ 321 yılında Caudium muharebesinde Roma lejyonlarına karşı kazandığı zaferle bilinir. Daha sonra Fabius Maximus Rullianus tarafından yakalanıp öldürülmüştür.

kişide yoktu ki, döneminin bir özelliğiydi. Paulus Makedonyalıların tüm malvarlığını ele geçirdiğinde, bu güçlü adam hazinemize çok para kazandırmış oldu, öyle ki tek bir komutanın ganimeti bütün varlık vergilerini ortadan kaldırdı. Ancak her daim hatırlanacak olan ismi dışında, kendi evine hiçbir şey almadı. Babasına benzemeye çalışan Africanus da Kartaca'yı çökertti diye daha zengin olmadı. Ya meslektaşı censor L. Mummius? Kentlerin en zenginini yerle bir etti diye daha mı zengin oldu? Evini değil, Italia'yı donatmayı tercih etti, bana kalırsa Italia'nın donatılmasıyla birlikte onun evi de donatılmış oldu.

[77] O halde, dışına çıktığım konuya geri dönersem, özellikle de yöneticiler ve kamu kurumlarını kontrol eden kişiler arasında hiçbir kötülük, açgözlülükten daha kusurlu değildir. Pythialı Apollon Sparta'nın açgözlülük dışında, başka hiçbir sebeple yıkılmayacağını söylemiştir, aslında kâhinin bu kehanetinin sadece Spartalılar için değil, tüm zengin halklar için geçerli olduğu görülüyor. Ölçülülükten ve özdenetimden başka hiçbir şey, devleti yönetenlerin kitlelerin lütfuna kolayca mazhar olmasını sağlayamaz.

[78] Buna karşın halkın tarafındaymış gibi görünmek isteyenler ve bu nedenle mal sahipleri evlerinden çıkarılabilsin diye bağlayıcı tarım yasalarını kaldırmaya çalışanlar, ya da borç alınan paranın alıcılara bırakılmasını teklif edenler devletin kaynağını tüketir; böyleleri her şeyden önce uyumu bozar, zira para bir gruptan alınıp başka bir gruba veriliyorsa ortada uyum diye bir şey kalmaz; ikincisi, eşitliği ortadan kaldırırlar, malvarlığı hakkına saygı duyulmazsa eşitlik tümden bozulur. Yukarıda da dediğim gibi, devletin ve kentin temel işlevi herkesin özgür ve bireylerin malvarlığının güvence altında olmasını sağlamaktır. [79] Dahası, bu şekilde toplumu yıkıma uğrattıklarında bile ulaşmayı düşledikleri amaca yani toplum beğenisine ulaşamazlar, zira malvarlığı çalınan bir insan onların düşmanı olacaktır, buna karşın kendisine

para bağışlanan kişi onun kendisinden alınmasını istemez ve çoğunlukla borçları silindiğinde borçlu sevincini saklar, zira ödeme aczine düştüğü zannedilecek diye korkar, her iki yanlış hareketin mağduru da kendisine yapılanı hatırlar ve kızgınlığını saklamaz. Dolayısıyla kendisine yanlış bir şekilde mal bağışı yapılanların sayısı, mal alınmış olanların sayısından daha fazla olsa da, böyle kişiler daha fazla diye daha etkin olmaz, böyle meselelerde etkinlik sayıyla değil ağırlıkla ölçülür. Daha önce hiç malvarlığı olmayan bir insanın uzun yıllar ve kuşaklar boyunca işlenmiş bir toprağı önce sahiplenmesi, sonra da yitirmesi ne kadar adil bir durumdur!

[XXIII 80] Lacedaemonialılar, bu tür bir yanlış davranıştan ötürü, ephor[24] Lysandrus'u sürgüne yollamış ve daha önce hiç görülmemiş bir şekilde Kral Agis'i[25] ölüm cezasına çarptırmıştı. O dönemden itibaren büyük ihtilaf meydana geldiğinde tiranlar ortaya çıkmış, soylular sürgüne yollanmış ve en sağlam şekilde kurulmuş olan devlet parçalanmıştır. Yıkılmakla da kalmamış, ilkin Lacedaemonialılar arasında çıkan bu bulaşıcı hastalıklar yayıldıkça yayılmış ve sonunda Yunanistan'ın geri kalan kısımlarını da yıkıma sürüklemiştir. Ti. Gracchus'un oğulları ve Africanus'un torunları olan bizim Gracchus'lar hakkında ne demeli? Tarım politikasından doğan ihtilaf onların da yıkımına ve ölümüne neden olmadı mı?

[81] Öte yandan Sicyonlu Aratus[26] haklı bir biçimde övülmüştür, zira kenti elli sene boyunca tiranlar tarafından yönetildikten sonra, Argos'tan Sicyon'a gelmiş, gizlice kente girerek ele geçirmişti. Tiran Nicocles'i gafil avlayıp bastırmış, evvelce kentin en zenginleri olan sürgündeki altı

24 Ephor Sparta'da beş yıllığına bakan (*magistratus*) olarak seçilip kralın eylemlerini gözeten kıdemli vekillerden her birine verilen addır.

25 IV. Agis (İÖ 265-241), II. Eudamidas'ın büyük oğlu olup, Sparta'da Eurypontis hanedanının yirmi dördüncü kralıydı.

26 Sicyonlu Aratus (İÖ 271-213), aynı zamanda Achaea Birliği'nin liderliğini de yapan devlet adamıydı.

yüz kişiyi geri getirtmiş ve gelişiyle birlikte siyasi topluluğu özgürleştirmişti. Daha sonra vatandaşların malvarlığı ve sahipliğiyle ilgili büyük probleme el atmıştı; ilkin haklarını geri verdiği ve malvarlığına başkalarının konduğu kişilerin yoksul bırakılmasını adaletsizlik olarak görmüş, öte yandan elli yıldır malvarlığına sahip olan insanları yerinden etmeyi de doğru bulmamıştır, zira bu uzun zaman boyunca malvarlığının bir kısmı miras olarak başkasına kalmış, bir kısmı başkası tarafından satın alınmış ve yine bir kısmı hediye olarak verilmişti, bunların hiçbiri haksızlık içermiyordu. Dolayısıyla sonunda malvarlığını mevcut sahiplerinden almanın da, onları önceki sahiplerine telafi etmeksizin vermenin de yanlış olacağına hükmetmişti. [82] Nihayetinde bu durumun üstesinden gelebilmek için para gerektiği sonucuna varınca, İskenderiye'ye yolculuk yapmak istediğini bildirmiş ve geri dönene değin her şeyin olduğu gibi kalmasını buyurmuştu. Böylece aceleyle İskenderiye'nin kurulmasından sonra oranın ikinci kralı olan dostu Ptolemaeus'a gitmişti. Dostuna kendi ülkesini özgürleştirmek istediğini söyleyerek, nedenlerini açıklamış, bunun üzerine o anlayışlı adam da zengin kraldan büyük miktarda para almanın kolay olduğunu söylemişti. Aratus parayla Sicyon'a dönüp on beş seçkin kişiyle baş başa vererek görüşmüş ve hem başka insanların mallarına konan insanların, hem de mallarını bu şekilde yitiren insanların durumunu ele almıştı. Malların kullanım değerini belirledikten sonra, bu insanların bir bölümünün parayı kabul edip kullanım hakkından vazgeçmesini, diğerlerinin ise malvarlığının geri verilmesinden ziyade pay edilmesinin daha avantajlı olduğunu düşünmesini sağlamıştı, böylece kentte ihtilafı kaldırarak barışı tesis etmişti. [83] Ülkemizde doğmuş ne büyük, ne değerli bir adamdı o! Zira iki defa gördüğümüz gibi, foruma mızrak konması ve vatandaş malının çığırtkan sesine bırakılması değil, Aratus'un vatandaşlar için yaptığı doğrudur.

Buna karşın bir bilge ve seçkin bir adam olan bu Yunan, herkesin refahını düşünmüştür; vatandaşların menfaatini ayrıştırmak değil, hepsini aynı hak etrafında toplamak en yüce devlet adamlığı ve iyi vatandaş bilgeliğidir.

"Başkasının evinde karşılıksız yaşasınlar." "Niçin böyle olsun? Bir ev satın almışım, inşa etmişim, geçindirmişim ve para yatırmışım, bana ait olan bu evi iznim olmadan kullanabilir misiniz? Bu bir insanın malını çalmaktan ve ona ait olan malı başkasına vermekten başka nedir ki? [84] Senin benim paramla tarla alman ve sonunda senin bir tarlan olurken, bende hiç para kalmaması dışında, ne anlamı var bu yeni tabletlerin?" [XXIV] Dolayısıyla siyasi birliğe zarar verebilecek herhangi bir borçtan kaçınılması öngörülmelidir. Bunu savunmanın birçok gerekçesi vardır, zira bu olursa, zengin olan, borçlular başkalarının giderinden yarar sağlarken kendi malını da yitirmez. Siyasi birliği sadakat duygusundan daha güçlü bir şekilde koruyabilecek başka hiçbir şey yoktur ve bu da insanlar borçlarını ödemeye zorlanmadıkça mümkün olamaz. Geri ödemeyi teşvik çabaları, hiçbir zaman benim consul'lüğümde olduğu gibi etkili olmamıştır. Her türden ve sınıftan insan, orduyu ve askerî kampı kullanarak bu gibi girişimlerde bulundu. Ancak bu tür girişimlere öyle direndim ki, en nihayetinde devletimiz böyle bir kötülükle karşılaşmadı. Borçluluk değerli, iyi ve kolayca ortadan kaldırılabilir bir şey olmadı, zira dolandırma beklentisinin ortadan kaldırılmasını, zorunluluk durumunun ortadan kaldırılması izledi. Öte yandan şimdi galip gelen adam, daha sonra mağlup olduğunda, başardığı düşünülen şeyleri kaybetmedi, böyle birinde yanlış yapma arzusu öyle büyük oluyordu ki, yanlış yaptığında, hiçbir nedeni olmamasına rağmen aşırı mutlu oluyordu.

[85] En nihayetinde devleti korumaya hazır olanlar, bir insanın, birisinin malını başka birisine vermek için alması şeklinde kendini gösteren yardımseverlik türünden kaçına-

caktır. En nihayetinde devlete sahip çıkacak olanlar herkesin kendi malını koruyabilmesini sağlayabilmek ve yoksul durumundan ötürü zayıfın baskı altına alınmasına ya da zenginin kendisine ait malı mülkü yeniden kazanıp sahiplenmesinin çekememezlik yoluyla engellenmesine bir dur diyebilmek için, yasa ve mahkemeler yoluyla her çabayı gösterecektir; dahası savaşta ya da yurtta, toprak ve hazine bakımından devletin gücünü artırabilmek için elinden geleni ardına koymayacaktır. Bunlar büyük insanların yapacağı işlerdir, bunlar atalarımızın zamanında başarılmış işlerdir! Bu tür yükümlülükler üstlenmiş ve dolayısıyla devlete en fazla hayrı dokunmuş olan insanlar hem büyük bir takdir, hem de büyük bir şöhret kazanacaktır.

[86] Yakın bir zamanda Atina'da ölmüş Stoacı filozof Tyreli Antipater yarar ilkeleri üzerinde dururken, Panaetius'un iki hususu atladığını dile getirir: Sağlığı ve parayı gözetmek. Kuşkusuz her ikisi de kolayca anlaşılabileceği gibi, insan için faydalı kaygılar olduğundan bu seçkin filozof tarafından atlanmıştır. Benden sağlığı ona neyin yararlı, neyin zararlı olduğunu araştırarak, yine onu gözetip ona iyi gelecek besin düzenini ve rahatı sağlayarak (hazlardan kaçınarak) ve en nihayetinde bu tedbirlere ilişkin bilgi ve ilim yoluyla mümkün olur.

[87] Mal mülk peşinde koşarken ahlaksızlıktan uzak durulmalıdır, yine mal mülk dikkatli bir biçimde ve tutumlulukla korunmalı ve hatta artırılmalıdır. Socratesçi Xenophon, bu konuları neredeyse senin şimdiki yaşında olduğum zaman Yunancadan Latinceye çevirdiğim *Oeconomicus* başlıklı çalışmasında en uygun şekilde işlemiştir. Ancak insanın para peşinde koşması ve biriktirmesi (para harcamayı da eklemek isterim) meselesi, herhangi bir okuldaki herhangi bir filozoftan ziyade, Ianus'un ortasında oturan o en seçkin adamlar tarafından daha uygun bir şekilde işlenir. Bu kitapta işlenen bu meselelerin çıkarla ilgili olduğu bilinmelidir.

[XXV 88] Ancak çoğunlukla bir çıkarı başka bir çıkarla tartmak kaçınılmazdır, zira bahsettiğim gibi, bu Panaetius'un atladığı dördüncü husustur. Nitekim sadece fiziksel kazançlar dışsal kazançlarla (dışarıdan gelen fiziksel kazançlar) düzenli bir şekilde kıyaslanmaz, aynı zamanda fiziksel kazançlar ve dışsal kazançlar kendi aralarında kıyaslanır. Fiziksel kazançlar ancak şu şekilde dışsal kazançlarla kıyaslanabilir. Şu da sorulabilir: Sağlıklı olmak, zengin olmaktan daha arzulanası bir şey olabilir mi? (Dolayısıyla dışsal ve fiziksel kazançları düşünürsek, zengin olmak, olağanüstü bir bedensel güce sahip olmaktan daha iyi olabilir mi?) Bununla birlikte fiziksel kazançlar birbiriyle öyle tartılabilir ki, neticede sağlıklı olmak duyusal hazza ve güçlü olmaya tercih edilir. Dışsal kazançlar da birbiriyle tartılabilir, örneğin şöhret zenginliğe; kent malından elde edilen gelir de, çiftlikten elde edilen gelire tercih edilebilir. [89] Bu tür kıyaslar yaşlı Cato'nun ünlü bir deyişini hatırlatır: Kendisine zenginliğin en yararlı yönünün ne olduğu sorulduğunda, şöyle demiş: "Sürüyü güzelce otlatmak." İkincisi? "Yeterince iyi bir şekilde otlatmak." Üçüncüsü? "Az da olsa otlatmak." Dördüncüsü? "Ekip biçmek." Bu sefer soruyu soran şöyle demiş: "Ya tefecilik?" Cato şöyle cevaplamış: "İnsan öldürmek mi?"

Buradan ve başka birçok örnekten anlaşılmalıdır ki, çıkarların çoğunlukla kendi arasında tartılması gerektiğini ve bunun ahlak yükümlülüğü meselesine dördüncü unsur olarak eklenmesinin doğru olduğunu bilmek zorundayız.

Şimdi diğer konulara geçelim.

III. Kitap

[I 1] Oğlum Marcus, kendisine ilk defa Africanus denmiş olan P. Scipio, çağdaşı Cato'nun yazdığına göre, şöyle dermiş: Serbest olduğum zamanımda asla az serbest olmam, yalnızken de asla az yalnız kalmam. Büyük ve bilge bir adama yakışan, harika bir söz! Zira bu söz, onun meşgul olduğunda sadece işini düşündüğünü, yalnızken de sadece kendisiyle konuştuğunu ortaya koyar, bu sayede ne işsiz kalmış, ne de bir an için bile başka biriyle konuşmak ihtiyacını hissetmiştir. Başkalarını uyuşukluğa iten bu iki durum, yani serbestlik ve yalnızlık P. Scipio'yu harekete geçirmiştir. Keşke kendim için de aynı şeyi hakça söyleyebilseydim, ancak taklit ederek onun karakterindeki yüceliğe erişmem pek mümkün görünmüyor, buna karşın çok istersem ona daha da yaklaşabilirim, zira silahlı bir hainlik ve zorbalık yoluyla devletten ve hukuk işlerinden uzaklaştırıldım, artık serbestim ve bu yüzden kentten ayrılarak yalnız başıma kırlarda dolaşıp duruyorum.[1]

[2] Yine de kendi serbestliğimi Africanus'un serbestliğiyle, yalnızlığımı da onun yalnızlığıyla karşılaştırmamam

1 Cicero gerçekten de güvenliği için oradan oraya gidip duruyordu. İlkin Caesar'ın katlini desteklediği için kendisine kızgın olan Caesar yanlılarından, daha sonra da *Birinci Philippica* söylevinde saldırdığı Marcus Antonius'un hışmından kendini korumak istiyordu.

gerekir, zira o devleti için yaptığı en seçkin hizmetlerden geriye kalan serbestliği arıyor, bunun için kendisine vakit ayırıyor, insanlarla bir arada olmaktan ve konuşmaktan kaçarak kendi limanına yani yalnızlığına sığınıyordu, benim serbestliğim ise soyutlanma arzusundan oluşmuyor, bizzat devlet işinin bir zorlaması. Nitekim senatus artık feshedilmiş ve hükümler geçerliliğini yitirmiş durumda, senatus'un toplantı odasında ya da forumda yapabileceğim, benim için değerli olabilecek ne kaldı?[2] [3] Bir zamanlar vatandaşların gözü önünde, büyük bir şöhretle yaşıyordum, şimdi ise her yeri kuşatan günahkârların görüşünden kaçıyorum, olabildiğince saklanıyorum ve çoğunlukla yalnız başımayım. Ancak büyük üstatlardan da öğrendiğim gibi, insan sadece kötülükler içinden en küçüğünü seçmemeli, aynı zamanda onların içinden hayırlı olabilecekleri de ayırt etmelidir, dolayısıyla ben de, kentin huzurunu sağlamaya çalışmış bir insanın hak etmediği bu serbestlikten yararlanıyorum ve istediğim için değil de, kaçınılmaz bir şekilde kendisine mecbur edildiğim yalnızlığımın başıboşluğa dönmesine izin vermiyorum.

[4] En nihayetinde benim düşünceme göre Africanus daha büyük bir övgüye mazhar olmuştu. Zekâsının herhangi bir edebî anıtı dikilmedi, ne serbest vaktinde ortaya koyduğu herhangi bir eseri var, ne de yalnızlığının herhangi bir ürünü. Buradan da anlaşılmalı ki, zihni sürekli çalıştığından ve üzerinde durduğu problemlerle cebelleştiğinden ne serbest ne de yalnız biri olabilmişti; buna karşın ben derin bir düşünceyle yalnızlığımı unutabilecek kadar güçlü bir zihin yapısına sahip olamadım, dolayısıyla ilgimi ve dikkatimi tümüyle bu eseri yazmaya verdim. Neticede devlet yıkıldığından beri ge-

2 Gerçekten de Cicero'nun bu satırları yazdığı dönemde Cumhuriyet'in en temel kurumları işlevselliğini ve onunla birlikte saygınlığını da yitirmişti, örneğin Marcus Antonius silahlı kuvvetleriyle senatus'u kuşatmış, Caesar'ın katlinden sorumlu olan Brutus ve Cassius firar ettiği için, yasa oturumları işlemez olmuştu.

çen bu kısa sürede, yine onun ayakta olduğu o uzun yıllara nazaran daha fazla yazı yazabildim.

[I 5] Ancak sevgili Cicerom, felsefe tümüyle bereketli ve verimli bir saha olmakla birlikte hiçbir bölümü gereksiz ve değersiz değildir, buna karşın yine hiçbir bölümü kendilerinden tutarlı ve ahlaken doğru bir şekilde yaşama ilkelerinin edinildiği yükümlülüklerden daha zengin ve yararlı değildir. Dolayısıyla zamanımızın değerli bir filozofu olan Cratippus'umuzun yönlendirmesiyle bu ilkeleri dikkatli bir şekilde inceleyip onlardan yararlandığına inansam da, yine de kulaklarının yaşamın her yönünden sesleri alması gerektiğini düşünüyorum, bu olduğunda, kulaklarının başka bir şey duymasına gerek kalmayacaktır. [6] Bu ilkeler ahlaklı bir yaşam sürülmesi gerektiğini düşünen herkesin yüreğine işlemeliyse de, kimsenin bu ilkelere senden daha fazla ihtiyacı olduğunu da sanmıyorum, zira benim yaptıklarımı, kazandığım yüce onurları ve belki de ismimi örnek alma konusunda büyük bir beklentin var. Bunun yanında Atina ve Cratippus'un ağır sorumluluğunu üstlendin, zira oraya âdeta güzel sanatların ticaretini yapmaya gittin, eli boş dönmek senin adına büyük bir utanç kaynağı olacak, hem o kentin, hem de hocanın otoritesine leke sürecektir. Dolayısıyla zihinsel açıdan sergileyebileceğin en iyi çabayı sergile, öğrenmek bir keyiften ziyade bir iş olduğuna göre elinden geldiğince çalış, başarmak için en iyisini yap ve gerekli her şey tarafımdan sağlanacağı için, asla başaramadığın gibi bir izlenimin doğmasına izin verme.

Bu kadarı yeterli, zira seni yüreklendirmek için defalarca yazmıştım, şimdi yaptığımız bölümlemenin geri kalan kısmına geri dönelim.

[7] Kuşkusuz Panaetius yükümlülükler meselesini fazlasıyla detaylı bir şekilde ele almıştı, ben de bu konuda bazı düzeltmeler yaparak onu takip ediyorum. Panaetius insanların yükümlülükler meselesini düşünüp tartışacağı üç

temel başlık belirlemiştir: Birincisinde, insanlar izledikleri yolun ahlaken doğru mu yoksa yanlış mı olduğu konusunda tereddüt eder. İkincisi bu yolun yararlı mı, yoksa zararlı mı olduğu üzerinedir. Üçüncüsü ise ahlaken doğru görünen yolun, yararlı görünen yolla çatışması ve insanın bu iki yol arasında nasıl karar vereceği üzerinedir. Panaetius bu konulardan ikisini ilk üç kitabında incelemiş, ancak üçüncü konuyu da inceleyeceğini yazmasına rağmen, sözünde durmamıştır. [8] Buna çok şaşırmışımdır, zira öğrencisi Posidonius Panaetius'un bu kitapları yayınladıktan sonra otuz yıl daha yaşadığını yazar. Yine Posidonius'un bazı defterlerinde bu konuya kısaca değinmiş olmasını ve özellikle de tüm felsefe göz önünde bulundurulduğunda hiçbir konunun bu kadar temel teşkil etmediğini yazmasını şaşkınlıkla karşılıyorum.

[9] Bu konunun Panaetius'un gözünden kaçmadığını, sadece onun tarafından bilinçli bir şekilde es geçildiğini ve neticede yararı olan asla ahlaken doğru olanla çatışmayacağı için yine bu konunun ele alınmasına gerek olmadığını söyleyenlere katılmıyorum. İkinci sorunla yani Panaetius'un bölümlemesindeki üçüncü kısmın eklenmesi ya da tümden es geçilmesiyle ilgili tereddüde düşmek mümkündür. İlk sorunla yani bu konuyu ekleyeceğini söyleyip es geçmesiyle ilgili olarak tereddüde düşülmemelidir, zira birisi üç bölümden oluşan eserinin ilk iki bölümünü bitirirse, kendisinden kaçınılmaz olarak üçüncüsünü de bitirmesi beklenir. Bununla birlikte Panaetius zaten üçüncü ve son kitabında bu konudan bahsedeceğinin sözünü veriyor. [10] Posidonius da bu hususun güvenilir bir tanığıdır, zira o da bir mektupta Panaetius'un bir öğrencisi olan P. Rutilius Rufus'un, Apelles'in sadece başladığı ve sonra yarım bıraktığı Coslu Venus resmini tamamlayabilecek bir ressam olmadığını, zira yüzün güzelliğinin, vücudun geri kalan kısmının resmedilmesi umudunu ortadan kaldırdığını,[3] aynı şekilde kimsenin

3 İÖ 4. yüzyılda yaşamış olan Apelles Eskiçağ'ın en önemli ressamlarından

de Panaetius'un atladığı ya da bitirmediği kısmı, bitirmiş olduğu kısmın harikalığından ötürü tamamlamaya girişmemiş olduğunu söylediğini yazar.

[III 11] Dolayısıyla Panaetius'un kararıyla ilgili herhangi bir kuşkumuzun olmaması gerekir. Bununla birlikte yükümlülükle ilgili bu üçüncü tür soruları ekleme konusunda haklı olup olmadığını tartışabiliriz, zira Stoacıların görüşüne göre, ahlaken doğru olan tek iyi olup olmadığı ya da Peripatetiklere göründüğü gibi, yine ahlaken doğru olanın en yüce iyi olup olmadığı tartışmalıdır, argümanların tümü tarafların birinde toplansa bile o taraf çok az ağırlık kazanır, her iki durumda da yararlı olanın asla ahlaken doğru olanla çatışmayacağından kuşku duyulamaz. Nitekim bize anlatıldığına göre, Socrates doğanın bir arada tuttuğu şeyleri ayırmaktan hoşlanan insanları lanetlermiş. Stoacılar bu konuda onunla uzlaşır, zira ahlaken doğru olan her şeyin yararlı olduğunu ve yararlı olmayanın asla ahlaken doğru olamayacağını düşünürler. [12] O halde Panaetius erdemin yararlı olanı meydana getirecek ölçüde işlenmesi gerektiğini söyleyecek türde biri olsaydı, yararlı olanın bazen ahlaken doğru olanla çatışabileceğini söylemesi de mümkün olurdu, zira kimileri[4] şeylerin hazdan ya da acı yokluğundan dolayı arzulandığını düşünüyorlar. Buna karşın Panaetius tek iyinin ahlaken doğru olan olduğunu varsayan biridir, dahası ona göre yaşam yararlı olduğu görünmesine rağmen onunla çatışan şeylerin varlığıyla daha iyi, yokluğuyla da daha kötü olmayacaktır. Öyle görünüyor ki, Panaetius'un yararlı olduğu görünen bir şeyin ahlaken doğru olan bir şeyle çatışabileceği yönünde bir düşünce içinde olması beklenemez. [13] Gerçekten de Stoacılar en yüce iyinin doğayla uyumlu bir

biriydi, Büyük İskender'in portresi başta olmak üzere önemli birçok resme imza atmıştır. Cicero'nun da burada söylediği gibi, Apelles güzelliğin ve aşkın tanrıçası olan Venus'un portresini kimsenin onu tamamlayabilecek kadar yetkin bir ressam olamayacağını düşündüğü için yarım bırakmıştır.

4 Cicero burada Aristippus'u ve Epicurus'u kastediyor.

şekilde yaşamak olduğunu söylerken, benim görüşüme göre şunu kastediyorlardı: Her daim erdemli ol, doğaya uygun olan diğer her şey içinden ise erdemle çatışmayanları tercih et. Böyle olduğu için, bazıları bu kıyası yapmanın doğru olmadığını ve bu kategoriyle ilgili olarak hiçbir öğüt verilmemesi gerektiğini düşünmüştür.

Dahası doğru ve uygun bir şekilde ahlaki doğruluk olarak adlandırılan nitelik sadece bir bilgede bulunur ve asla erdemden ayrılamaz. Henüz tümüyle bilge olmamış kişilerde ahlaki doğruluk tümüyle var olamaz, buna karşın ahlaki doğruluk görünüşüne sahip olabilirler. [14] Bu kitaplarda incelediğim yükümlülükler, Stoacıların müşterek iyi dediği ve genel olmakla birlikte geniş ölçüde ulaşılabilir niteliklerdir. Birçokları bu yükümlülüklere zihinsel becerisinden kaynaklanan iyilik durumuyla ve öğrenme süreciyle ulaşabilir. Ancak yine Stoacıların doğru dediği yükümlülük tamamlanmış olmakla birlikte koşulsuzdur, söyledikleri gibi, tüm rakamlara bire bir uyar ve bilge dışında kimsede bulunmaz. [15] Buna karşın müşterek yükümlülüklerin bulunduğu bir eylem gerçekleştiğinde, bu yükümlülük tümüyle tamamlanmış görünür. Bunun nedeni sıradan insanların yükümlülüğün nasıl yerine gelmediğini anlayamamalarıdır. Onu anlayabildikleri an, hiçbir şeyin es geçilmediğini düşünürler. Aynı durum şiirler, resimler ve daha birçok şey için de geçerlidir; deneyimden yoksun insanlar onlardan keyif duyar, övmemeleri gerekirken onları överler, benim inancıma göre, bunun nedeni bu tür eserlerin cahilleri etkileyecek kadar bir değerinin olduğudur, buna karşın böyle kişiler her bir eserde ne gibi bir sorun bulunduğunu anlayamaz. Dolayısıyla bu tür eserler, deneyimsiz insanlar tarafından düşünüldüğünde asıl görünüşlerini kaybeder. [IV] O halde bu kitaplarda ele aldığım yükümlülükler aracılığıyla ikinci derecede onur sahibi olunabileceği söylenebilir, buna bağlı olarak bu yükümlülükler sadece bilgelere ait değildir, aksine tüm insanlığın or-

tak değeridir. [16] En nihayetinde erdemli bir karaktere sahip olan herkes bu yükümlülükler aracılığıyla harekete geçer. Yine iki Decius ya da iki Scipio'dan cesur adamlar olarak veyahut Fabricius[5] ya da Aristides'ten[6] sadece adil diye bahsedildiğinde, ilk örnekteki kişilerde sadece cesaret örneğini, ikinci örnekteki kişilerde ise bilge birinde olduğu gibi sadece adaleti aramayız, zira bu kişilerin hiçbiri bildiğimiz anlamda birer bilge değildir. Keza M. Cato ve C. Laelius da gerçekte bilge değildir, buna karşın onların da bilge olduğu düşünülür ve onlara bilge denir, oysa o yedi meşhur adam[7] bile bilge değildir. Gerçekte olan, müşterek yükümlülükleri defalarca yerine getirdikleri için bilge adama benzemeleri ve bu görünüşte olmalarıdır.

[17] Dolayısıyla ahlaken doğru olanı, onunla çatışan bir yararla kıyaslamak yanlıştır. Öte yandan bir yararı genel anlamda ahlaken doğru dediğimiz ve insanların haklarında iyi düşünülmesini istedikleri zaman yaptıkları bir eylemle kıyaslamamak gerekir, zira kavrayabildiğimiz ahlaki doğruluk durumunu kendi başımıza korumamız ve kollamamız gerekir, aynı şekilde bilgeler de doğru ve uygun bir şekilde ahlaken doğru denilen başka bir şeyi korumak zorundadır, aksi halde erdeme dönük çaba bir sonuca varamaz. Yükümlülükleri gözettiği için iyilik yönünde bir şöhreti bulunan kişilerle ilgili bu kadarı yeter. [18] Her şeyi çıkarlarla ve faydalarla ölçmekle birlikte ahlaki doğruluğun bunları bastırmaması gerektiğini düşünen kişilere gelirsek, böyleleri kafalarında ahlaken doğru olanı yararlı olduğunu düşündükleri şeyle kıyaslama âdetindedir. İyi insanlar böyle bir düşüncede

5 İÖ 282 yılı consul'ü olan Gaius Fabricius Luscinus'un Roma'daki Fabricii ailesinin ilk erkek temsilcisi olduğu söylenir.

6 Herodotus'un "Atina'daki en iyi ve en dürüst insan" diyerek andığı Atinalı devlet adamı Aristides (İÖ 530-468) genel olarak ahlaken doğru ve adil olmanın örneği olarak gösterilir.

7 Yunanistan'ın yedi bilgesi olarak bilinen kişiler şunlardı: Bias, Chilo, Cleobulus, Pittacus, Periander, Solon ve Thales.

olamaz. Dolayısıyla insanların böyle bir kıyas karşısında tereddüt etme alışkanlığında olduğunu söyleyen Panaetius'a katılıyorum, burada vurguladığı husus alışkanlıkta olmakur, böyle bir hak sahibi olmak değil, zira sadece daha yararlı görünen bir şeye ahlaken doğru olan bir şeyden daha fazla değer vermek değil, aynı zamanda bu ikisini kıyaslayıp yine ikisi arasında tereddüt etmek de ziyadesiyle yanlıştır.

O halde bazen bir kuşkuya neden olan ve üzerinde düşünmek gerektiği görülen şey nedir? İnanıyorum ki, bu tür durumlar düşünmeyi gerektiren eylemin doğası hakkında bir kuşku doğduğunda ortaya çıkar. [19] Genelde ve âdet olarak ahlaken yanlış olduğu düşünülen bir şeyin öyle olmadığı anlaşıldığında böyle bir durum ortaya çıkar. Çok büyük ölçüde geçerli olan bir örnek vermek istiyorum: Sadece başka birini değil, aynı zamanda yakın bir arkadaşı öldürmekten daha büyük bir suç olabilir mi? Bir tiranı öldüren, kendisinin yakın bir arkadaşı da olsa böyle bir suç işlemiş mi sayılır? Ancak Roma halkı için böyle olmadığı görülüyor, zira onca büyük eylem içinde böyle bir tanesinin ahlaken en doğru eylem olduğunu düşünüyorlar. O halde bu durumda çıkar, ahlaken doğru olanı bastırmış mı oldu? Hayır, sadece ahlaken doğru, yararlı olanı izlemiş oldu.

O halde hatasız bir yargıda bulunabilmek adına, yararlı dediğimiz bir şey ahlaken doğru olduğunu düşündüğümüz bir şeyle çatışıyor görünse bile bir kural belirlenmelidir. Unsurları kıyaslarken bu kurala uyarsak, asla yükümlülükten şaşmayız. [20] Dahası bu kural Stoacıların muhakemesi ve öğretisiyle de büyük ölçüde uyumlu olacaktır. Bu yüzden bu kitaplarda onların muhakemesini izliyorum. Hem Eski Academiacılar, hem de bir zamanlar Academiacılarla aynı olan senin Peripatetikler ahlaken doğru olanı yararlı görünene tercih eder. Bu unsurlar söz konusu filozoflar tarafından pek soylu bir şekilde ele alınmıştır, onlara göre bir şey ahlaken doğruysa zaten yararlı görünecektir ve ahlaken doğru

olmayan hiçbir şey yararlı görünmeyecektir, onlara göre ahlaken doğru olup da yararlı olmayan, ya da yararlı olup da ahlaken doğru olmayan bir şey yoktur. Neticede Academia bize büyük bir özgürlük imkânı veriyor, bu sayede en ikna edici görünen argümanı savunarak haklı olabiliriz. Ancak şimdi kurala dönüyorum.

[V 21] Bir insan için başka birisinden bir şey almak ve yine başka birisinin gördüğü zarardan yarar sağlamak ölümden, yokluktan, acıdan ve insanın bedenine gelebilecek başka her şeyden, ya da sahip olduğu dışsal unsurlardan çok doğaya aykırıdır. Her şeyden önce müşterek yaşamı ve toplumu bozar. Bu şekilde düşündüğümüzde, birisi kendi iyiliği için hırsızlık yaptması ya da başka birisine şiddet uygulaması, kaçınılmaz olarak doğayla uyumlu olan birçok şeyin, dolayısıyla insanlık ırkından oluşan topluluğun bozulması anlamına gelir. [22] Her bir uzvun kendisine komşu olan uzvun gücünü kendisine çekerek güçlendiğini düşünün, bunun sonucunda bütün beden kaçınılmaz olarak zayıflayıp ölecektir. Aynı şekilde her birimiz başkalarının sahip olduğu ve kendi yararı için sağladığı yararları kendisine çekmek isteseydik, bunun sonucunda insanlar arasındaki birlik ve beraberlik sona ermiş olurdu. Her bir insanın yaşam gerekleriyle bağlantılı olarak başka bir şeyden ziyade kendi güvenliğini tercih etmesi doğanın karşı çıkacağı bir şey değildir. Buna karşın yine doğa, diğerlerini bastırarak kendi malımızı, kaynağımızı ve zenginliğimizi artırmamıza izin vermez.

[23] Aynı husus sadece doğa, yani yabancılar hukuku[8] için değil, aynı zamanda tek tek kentler hukuku için de geçerlidir, devlet şu anlayışla varlığını sürdürür: Bir insanın kendi yararı için başka bir insana zarar verme hakkı yoktur. Zira yasaların amacı ve arzusu vatandaşlar arasındaki bağların zarar görmemesidir. Eğer birisi bu bağları koparırsa, yasalar onu ölümle, sürgünle, zincirle ya da para cezasıyla dizginler. Doğanın kutsal

8 Roma vatandaşı olmayanlara uygulanan hukuk.

aklı ve insani yasa amacına büyük ölçüde ulaşır. Kim bu amaca boyun eğmek isterse, başkasına ait olanın peşinde koşmak gibi bir davranışın içinde olmayacağı gibi, başkasından aldığı bir şeyi de kendisine yakıştırmaz, doğayla uyumlu yaşamak isteyen herkes ona boyun eğecektir. Zira ruh yüceliği ve asaleti, dostluk, adalet ve cömertlik doğaya hazdan, yaşamdan ve zenginlikten daha uygundur. Gerçekten de bu ikinci unsurları küçümseyip ortak yarar olarak değerlendirmek ve onlara değer vermemek büyük ve asil bir ruhun özelliğidir. Öte yandan bir insanın kendi yararı için başka birisinden bir şey alması doğaya ölümden, acıdan ya da başka bir şeyden daha terstir.

[25] Büyük Hercules her ırktan insanı korumak ve onlara yardım etmek için aşırı zorluklara ve sıkıntılara katlanmıştı. İnsanlar arasındaki güzel hizmetlerini hatırlatan şöhreti onu yüceler meclisine yerleştirmiştir. Sadece kaygıdan değil aynı zamanda bereketli kaynaklardan beslenen güçlü hazlardan uzak olup, güzelliğiniz ve gücünüzle sivrilmeseniz de, yalnız yaşamaktansa, mümkün olduğu ölçüde onu taklit etmeniz doğaya daha uygundur. Dolayısıyla en iyi ve en seçkin yeteneklere sahip olan insanlar böyle yaşamayı tercih eder. En nihayetinde doğaya boyun eğen bir insan asla başka bir insana zarar veremez. [26] Yine bir insan kendisine bir yarar sağlamak adına başka birisine şiddet uyguladığında ya doğaya aykırı hiçbir şey yapmadığını ya da ölümün, yoksulluğun, acının ve çocuklarını, akrabalarını veyahut dostlarını yitirmenin birisine haksızlık yapmaktan daha kaçınılası bir şey olduğunu düşünüyor olmalıdır. Eğer başka insanlara şiddet uygulamasının doğaya aykırı hiçbir yön barındırmadığını düşünüyorsa, onunla nasıl tartışabilirsiniz, zira o insanı insanlıktan çıkaran biridir. Öte yandan böyle biri yaptığı eylemin uzak durulası olduğunu ancak ölümün, yoksulluğun ve acının daha kötü olduğunu düşünüyorsa, buradaki yanılgısı bedenindeki ya da talihindeki yitimi ruhundaki yitimden daha ciddi görüyor olmasıdır.

[VI] O halde herkesin tek bir hedefi olmalı: Tek tek her bireyin yararı ile toplu olarak herkesin yararı aynı olmalıdır. Eğer bir insan bu yararı sadece kendisine çevirirse, tüm insan birlikteliği çözülecektir. [27] Dahası doğa bir insanın, kim olduğuyla değil, salt insan olmasıyla önemli olan başka birisinin çıkarlarını düşünmesi gerektiğini buyurursa, aynı doğaya göre, herkesin yararının müşterek olması kaçınılmazdır. Böyleyse, bizler doğanın bir ve aynı yasasıyla sınırlanıyoruz demektir; bu doğruysa, doğa yasası bize başka birisine şiddet uygulamamızı da yasaklıyor demektir. İlk iddia doğruysa, o halde ikinci iddia da doğrudur.

[28] Kuşkusuz bazılarının yaptığı gibi, anne babalarını ya da kardeşlerini kendi yararı için herhangi bir şeyden mahrum etmeyeceklerini, ancak diğer vatandaşlarla olan ilişkilerinin başka bir anlayış gerektirdiğini söylemeleri saçmadır. Böyle insanlar vatandaşlar arasında müşterek yararlar nezdinde bir adalet ve duygudaşlığın olmadığını varsayar, oysa bu düşünce kentteki bütün duygudaşlığı ortadan kaldırır. Yine kendi vatandaşları söz konusu olduğunda bu yaklaşımı sergileyen, ancak yabancılar söz konusu olduğunda bunu reddeden başka insanlar da vardır, böyleleri de genel insanlık ırkının müşterek duygudaşlığını ortadan kaldırır. Bu duygudaşlık zarar gördüğünde hayırseverlik, cömertlik, iyilik ve adalet de büyük ölçüde zarar görür. Bu unsurlara zarar veren insanlar ölümsüz tanrılar nezdinde de saygı görmemelidir, zira insanlar arasında ortadan kaldırılan duygudaşlık, tanrılar tarafından tesis edilmişti. En sıkı duygudaşlık bağıyla ilgili olarak bir kişinin kendi yararı için başka birisini bir şeyden mahrum etmesi, doğaya, adaletsizlikten uzak durduğu sürece dışsal unsurları, bedenini ve hatta ruhunu etkileyen her türlü olumsuzluğa katlanmasından daha terstir. Bu tek erdem bütün erdemlerin efendisi ve kraliçesidir.

[29] Belki biri şöyle diyebilir: Bir bilge açlıktan ölecek durumdaysa, başka birisine yararı dokunmaksızın, başka biri-

sinden yemek çalamaz mı? [Çalamaz görünüyor, zira yaşamım, benim için, beni kendi yararım için başka birisine zarar vermekten alıkoyan ruh mizacından daha değerli değildir.] Yani? İyi bir adam soğuktan donmamak için, kötü karakterli vahşi bir tiran olan Phalaris'in kıyafetini çalamaz mı?

Bunlar karar verilmesi ziyadesiyle kolay olan durumlardır. [30] Zira birisini kendi yararın için, onun işine yaramayan bir şeyden mahrum etsen bile insanca davranmamış, doğanın yasasına aykırı hareket etmiş olursun. Buna karşın devlete ve insanların oluşturduğu birliğe büyük bir katkı yaptığını düşün, böyle bir durumda hayatta kalabilmek için yukarıdaki gibi davranabilirsin, bu nedenle başkasından bir şey alırsan, bunda ayıplanası bir şey yoktur. Ancak böyle bir durum söz konusu değilse, her birey başkasını haklarından mahrum etmektense kendi uygunsuz durumuna katlanmalıdır. Dolayısıyla hastalığın, mahrumiyetin ya da bu tür herhangi bir kötülüğün doğaya, başka birisinin sahip olduğu bir şeye göz koyup kendine mal etmekten daha aykırı olduğunu söyleyemeyiz, buna karşın müşterek yararı reddetmenin doğaya aykırı olduğunu söylüyoruz, zira bu haksızlıktır. [31] Dolayısıyla insanların yararını koruyup muhafaza eden doğanın yasası bilge, iyi ve cesur bir insanın acil bir durumda, yaşamsal ihtiyaçlarını değersiz ve boş bir insan üzerinden sağlaması gerektiğini ortaya koyar, zira iyi insanın ölümü genel refah için ağır bir yıkım olabilir, sadece dikkat edilmesi gereken böyle bir değer aktarımında kişinin kendisini sevip saymasının kötü davranması için bir bahane olmamasıdır. Düşünceli biri her daim insanların yararına ve sık bahsettiğim insanlar arasındaki birliğe uygun olarak yükümlülüğünü yerine getirir.

[32] Phalaris söz konusuysa varılacak yargı açıktır. Tiranlarla hiçbir birlikteliğimiz olamaz, aksine aramızda tam bir uyuşmazlık olur. Eğer yapabiliyorsanız, kendisini öldürmenin ahlaken doğru bir iş olacağı bir insanı soymanız doğaya

aykırı değildir. Gerçekten de zararlı ve sorumsuz insanlar insanlık genelinden kovulmalıdır. Nasıl ki bazı organlar kesildiğinde, kan kaybetmeye devam edip canlılığını yitirirse ve bedenin diğer kısımlarına da zarar verirse, aynı şekilde bir canavarın vahşiliği ve yabaniliği insan biçiminde kendini gösterirse, insanlık genelinden, tıpkı bedenden temizlenir gibi temizlenmelidir. Bu tür sorunların hepsi, yükümlülük konusu incelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkar.

[VII 33] Bu meselelerin Panaetius tarafından ele alınacağına inanıyorum, kazara ya da onun bir tercihi olarak atlanmış olamazlar. Bu meselelerin aydınlatılması için önceki kitaplarda yeterince kuraldan bahsetmiştik, bu kurallar sayesinde insanın nelerden ahlak dışı olduğu için kaçması gerektiği ve nelerden tümüyle ahlak dışı olmadığı için uzak durması gerekmediği anlaşılabilir. Ancak konu tümüyle sonlanmamasına rağmen bize gerekli olan kısmı büyük ölçüde tamamladık, geometricilerin her şeyi açıklığa kavuşturmayıp sadece kendilerine lazım olan bilgiyi talep etmesi ve bu sayede istedikleri varsayımı kolayca açıklayabilmesi gibi, ben de sevgili Ciceron, senden kendim için, eğer senin için de mümkünse, kendisi dışında hiçbir şeyin salt kendisi için aranmadığı dürüstlüğü talep ediyorum. Cratippus'tan dolayı bu talebi yerine getiremeyebilirsin, ancak en azından dürüstlüğün büyük ölçüde kendisi için talep edildiğini bilmelisin. Benim için her ikisi de tatmin edici olmakla birlikte, bazen biri, bazen de diğeri daha olası görünür ve başka bir olasılık söz konusu olmaz.

Bu meselede her şeyden önce Panaetius, kimileyin yararlı şeylerin ahlaken doğru olan şeylerle değil (ki kendisi için bu da doğru değildir), yararı görünen şeylerle de çatıştığını söyleyebildiği için savunulmalıdır. Ahlaken doğru olmayan hiçbir şeyin yararlı olmadığını, çoğunlukla yararlı olmayan hiçbir şeyin de ahlaken doğru olmadığını söylemiş ve insan yaşamını bu iki unsuru birbirinden ayırmış olan insanların bu düşüncesinden daha büyük bir kötülüğün kuşatmadığını

iddia etmiştir. Buna göre bazen yararlı şeyleri ahlaken doğru olan şeylere tercih etmemiş, sadece söz konusu yararlı şeyleri hatasız bir şekilde kabul etmiş oluruz, zira ne zaman böyle bir durum ortaya çıksa, gerçekte olmayan ancak varmış gibi görünen bir çatışma meydana geldiğini belirtmiştir. O halde ben de bıraktığı kısmı, dendiği gibi, Mars'ımız dışında herhangi bir destek almadan tamamlayayım, zira Panaetius'tan sonra, elime ulaşan çalışmalardan hiçbiri bu kısımla ilgili beni tatmin edebilen bir açıklama yapabilmiş değil.

[VIII 35] Anlaşılıyor ki, yarar görüntüsüyle karşılaşıldığında, ondan etkilenmek kaçınılmazdır, ancak yakından incelediğinde, yarar görüntüsünü meydana getiren unsura bir ahlaksızlığın eklemlendiğini görürsen, söz konusu yarardan vazgeçmeli ve ahlaksızlığın bulaştığı bir yararın olamayacağını düşünmelisin. Ahlaksızlık kadar doğayla çatışan hiçbir şey yoksa (zira doğa doğruyu, uyumu ve tutarlılığı talep eder ve bunların karşıtlarını reddeder) ve hiçbir şey doğaya yarar gibi uygun değilse, bu durumda yararın ve ahlaksızlığın aynı yerde mevcut olması beklenemez. Yine, doğruluk için doğduysak ve Zenon'un düşüncesine göre bizden beklenen tek şey buysa ya da en azından Aristoteles'in benimsediği gibi, buna uygun olan her şey diğer her şeyden daha seçkinse, bu durumda ahlaken doğru olmak tek ve en yüce iyidir, zira iyi yararlı olandır, dolayısıyla ahlaken doğru olan da yararlı olandır.

[36] Anlaşılıyor ki, yararlı görünen bir şeyi her daim ahlaken doğru olandan ayırmak erdemsiz insanların hatasıdır. Buradan doğar hançerler, zehirler, yalan tanıklıklar, zimmete para geçirme, soygunlar, müttefiklerin ve vatandaşların yağması; buradan çıkar aşırı zenginlik, yayılmaması gereken güç, bunun sonucunda meydana gelir özgür vatandaşları yönetme arzuları, ki bunlardan daha rezil ve kepaze hiçbir şey düşünülemez. Erdemsiz kişiler hatalı yargılarından ötürü bu gibi şeylerden edinecekleri kazançları görür de, çekecek-

leri cezayı göremez; çoğunlukla kaçabildikleri yasa cezasını kastetmiyorum, cezaların en ağırı olan kendi ahlaki çöküntülerini göremezler. [37] Dolayısıyla bu zihniyetteki insanları odak noktası olmaktan çıkaralım (böyleleri tümüyle rezil ve günahkârdır), nitekim ahlaken doğru olduğunu gördükleri yolu mu, yoksa günah işleyeceklerini bildikleri yolu mu takip edeceklerini düşünürler; kötü yoldan geçmelerine de gerek yok, böyle bir tereddüde düşmeleri bile başlı başına rezilcedir. O halde bu tür eylemler düşünülmemeli, salt düşünülmeleri bile ahlaksızlıktır. Dahası bu minvaldeki her düşünceden ümidi uzak tutmalı ve saklamalı, demem o ki, böyle bir fikri ortadan kaldırmalıyız. Eğer felsefede ilerleme kaydetmişsek, emin olmamız gerekir ki, bütün tanrılardan ve insanlardan saklı da olsak, yine de açgözlüce, haksızca, şehvetle ve ölçüsüzce hiçbir şey yapmamalıyız.

[IX 38] Platon bu konuyla ilgili olarak Gyges'in öyküsünü anlatır: Ağır yağışlardan ötürü toprak yarılınca, Gyges yarığa inmiş de, hikâyenin anlattığına göre orada, yan tarafında kapı bulunan bronz bir at görmüş, kapı açılmış ve Gyges parmağında altından büyük bir yüzük taşıyan ölü bir insan bedeniyle karşılaşmış. Yüzüğü çıkarıp eline almış, (kendisi de kralın çobanı olduğundan) çobanlar meclisine dönmüş. Yüzüğün kaşını parmağına geçirince, kimseye görünmez olmuş, kendisi ise her şeyi görebiliyormuş; yüzüğü çıkarıp yerine koyunca, yeniden görülebilir oluyormuş. Yüzüğün kendisine verdiği bu fırsattan yararlanan Gyges kraliçeye saldırıp yine yüzüğün yardımıyla, efendisi olan kralı öldürmüş ve bu suçları işlerken kimse onu görememiş olsa da, engel olarak gördüğü herkesi ortadan kaldırmış. Bu şekilde, yüzüğün yardımıyla Lydia'nın kralı olmuş.

Bilgenin de böyle bir yüzüğü olsun, o, yüzüğünün olmadığı durumdan daha fazla yanlış bir şey yapma arzusunda olmaz; zira iyi insanlar için aslolan ahlaken doğru olan tutumlardır, saklı olanlar değil. Bu konuyla ilgili olarak, tü-

müyle kötü olmayan, fakat yeterince keskin zekâlı da olmayan bazı filozoflar, Platon'un bu kurgusal ve uyduruk öyküyü, bu olayın gerçekten yaşandığını ya da en azından yaşanmış olabileceğini düşündüğü için anlattığını söyler. Ancak yüzüğün ve buradaki örneğin mahiyeti şudur: Zenginlik, güç, despotluk ya da şehvet uğruna bir şey yaptığınızı kimse bilmeyecek, hatta kimse bundan şüphelenmeyecek bile olsa yine de o şeyi yapar mıydınız? Bu olay gerçekten olmasına rağmen, bunun gerçekten olamayacağını düşünüyorlar. Oysa mümkün olamayacağını düşündükleri şey mümkün olsaydı ne yapacaklardı, ben onu soruyorum. Hödükçe karşı çıkıyorlar, böyle bir şeyin olamayacağını söylüyor ve öykünün mahiyetini ısrarla görmezden geliyorlar. Oysa gizleyebilecekleri bir şeyi gerçekten yapıp yapmayacaklarını soruyorum, o şeyi gerçekten gizleyip gizleyemeyeceklerini değil; onlara baskı uyguladık diyelim, masum bir şekilde çıkarlarına uygun davranacaklarını söylerlerse, bu onların da suç işlemeye yatkın bir karakterinin olduğunu gösterir; böyle bir şey yapmayacaklarını söylerlerse, bu da onların her türlü ahlaksızlığı kendilerinden uzak tutma eğiliminde olduğunu gösterir.

Şimdi yine konumuza dönelim.

[X 40] Çoğunlukla yarar görüntüsü altında ruhumuzu körelten birçok durum oluşur, burada düşünülen ise, yararın büyüklüğünden ötürü ahlaken doğru olan tutumdan (yararlı olan ahlaken yanlış olduğu için) vazgeçilmesi gerektiği değil, yararlı görünen bir şeyin ahlaksızlık olmadan mevcut olamayacağıdır. Brutus'un, iş arkadaşı Collatinus'u yönetim kademesinden çıkarması haksız bir davranış olarak görülebilir, zira Brutus kralları kovarken, Collatinus onun fikir babası ve yardımcısı olmuştu. Ancak önde gelen kişilerin, Tarquinius'ların şöhretlisi Superbus'un kraliyetle ilişkisini ve anısını ortadan kaldırmaya karar vermesi yararlı olmuştu, vatanın yararını düşünürsek, bu aynı zamanda Collatinus'un

da hoşuna gidecek ölçüde ahlaken doğru bir tutumdu.[9] Anlaşılıyor ki, yarar ahlaki doğruluk sayesinde ayakta durabilmiştir, o olmadan herhangi bir yarar durumunun oluşması imkânsızdır.

Kenti kuran kralın durumunda ise aynı şey geçerli değildir: Yarar görüntüsü onun ruhunu köreltmişti, [41] zira başkasıyla birlikte değil de tek başına yönetmek ona daha yararlı görününce, kardeşini öldürmüştü. Vazgeçmişti aile bağından ve insanlığından, oysa kendisine yararlı görünen şey gerçekte peşinden koşulası bir yarar değildi, bununla birlikte makul ve geçerli olmayan bir ahlak görüntüsünü bahane duvarı olarak kullanmıştı. Quirinus ya da demem o ki, Romulus olması adına günah işlemişti.[10]

[42] Yararı kendimizden esirgemeyelim, ihtiyacımız olduğunda onları başkalarına da bırakalım, insan kendi yararını başkasının yararına zarar vermeden düşünmelidir. Tam bir ustalıkla söylemiş Chrysippus: "Yarışmada koşan kişi, kazanabilmek için en iyi şekilde mücadele etmeli ve kendisini zorlamalı, ancak yarıştığı kişiye çelme takmamalı ve asla onu eliyle ittirmemelidir, yaşamında da kendisinden beklenen budur, zira kendi yararını araması haksız değildir, haksız olan, başkasına zarar vermesidir."

[43] Yükümlülükler özellikle de dostluklarda bozulur, zira dostluk uğruna, doğru bir şekilde yapabileceğin bir şeyi yapmaman, yapmanın doğru olmayacağı bir şeyi ise yapman yükümlülüğe terstir. Ancak bu tür durumlar için temel ilke-

---

9 Roma'nın yarı gerçek, yarı efsanevî tarihine göre, İÖ 6. yüzyılda Roma'nın son kralı olan Etrüsk kökenli Lucius Tarquinius Superbus'un oğlu Sextus Tarquinius İÖ 510 yılında Lucius Tarquinius Collatinus'un karısı Lucretia'ya saldırınca, neredeyse beş yüzyıl sonra Julius Caesar'ı katledenler içinde olan Marcus Brutus'un atası olduğu düşünülen Lucius Junius Brutus, Collatinus'a destek vererek krala karşı ayaklanılmasını sağladı. Bu ayaklanma neticesinde Tarquinius hanedanı Roma'dan kovulmuş ve Cumhuriyet rejimi başlamıştır.

10 Roma'nın mitolojik kuruluş öyküsü; bu öyküye göre Romulus, kenti tek başına yönetebilmek için kardeşi Remus'u öldürmüştü.

miz tümüyle basit ve özdür: Yararlı görünen her şey, onurlar, zenginlik, hazlar ve bu türden diğer unsurlar asla dostluğa tercih edilmemelidir. İyi bir insan dostunun iyiliği için devletine, yemin hakkına ve sadakatine aykırı bir harekette bulunmaz, dostunun tarafını tutan bir hâkim olmaz, karar alırken dost kimliğini çıkarıp, hâkim kimliğini giyer. Dostunun gerçek yararını düşünüyorsa, yani ona yasalar çerçevesinde yasal konuşma zeminini hazırlıyorsa, işte o zaman onunla olan dostluğuna büyük katkı sağlamış olur.

[44] Bilge karar vermesi gerektiğinde, tanrının şahidi olduğunu hatırlar, demem o ki tanrının insana bahşettiği zihinden daha yücesinin olmadığını düşünüyorum. Anlaşılıyor ki, atalarımızdan, hâkime inancı sarsmadan karar verebileceği beklentisiyle danışma gibi değerli bir âdeti miras almışız. Bu mesele de, yukarıda bahsettiğim hâkimin dostuna ahlaken doğru bir şekilde hak tanıyabilmesi konusuyla alakalıdır, zira dostların istediği her şey yapıldı diyelim, buradan dostluğun değil, gizli tertiplerin doğması beklenmelidir. Ancak ben burada genel dostluklardan söz ediyorum, zira bilge ve kusursuz insanlar için asla yukarıda bahsedilen türde dostluklar söz konusu olamaz.

Pythagorasçı Damon ile Phintias arasında içten bir dostluğun olduğunu söylerler, öyle ki tiran Dionysius bir gün birine ceza verince, ölümle yüzleşmek durumunda kalan adam sevdikleriyle birlikte geçireceği[11] birkaç gün talep etmiş, dostu da ona kefil olmuş, adam geri dönmeyince dostunu öldürmek istemişlerse de, adam aynı gün içinde geri dönünce tiran iki dostun birbirlerine sadakatinden etkilenerek kendisini de üçüncü kişi olarak bu dostluğa kabul etmelerini istemiş.

[46] Anlaşılıyor ki, dostlukta yararlı görünen, ahlaken doğru olan ile çatıştığında, yarar görüntüsü kaybederken, ahlaki doğruluk kazanır; dostluktan ahlaken doğru olma-

11 Buradaki anlam belirsiz görünüyor, "commendandorum suorum causa" ifadesini "sevdiklerinin hatrına" olarak da çevirebiliriz.

yan şeyler beklenirse, sadakat ve bağlılık dostluğun önüne geçer. Böylece buradan peşinde olduğumuz yükümlülük tercihine varılır.

[XI] Corinthus yıkımımızda da olduğu gibi, devlette de pek çok kez yarar görüntüsü altında kötülük yapılır. Atinalılar çok vahşiydi, donanması güçlü olan Aeginalıların başparmaklarının kesilmesini emretmişlerdi. Bu onlar için yararlı görünüyordu, zira Aegina yakın olduğundan Piraeus için tehdit unsuruydu. Ancak vahşice olan hiçbir şey yararlı değildir, aksine vahşilik izlememiz gereken insan doğasının en büyük düşmanıdır. [47] Yine yabancıların kentlerinden yararlanmasını yasaklayan Atinalılar onları kovmuştur, kovulanlar içinde atalarımızdan Pennus ve son dönemden Papius da vardır. Vatandaş olmayan birine vatandaşmış gibi davranmak doğru değildir, en bilge consul'ler olan Crassus ve Scaevola yürürlüğe koymuştur bu yasayı, ancak yabancıların kentten yararlanmasını yasaklamak da asla insanlığa sığmaz.

Devletteki, ahlaki doğruluktan ötürü hor görülen yarar görüntüsüne ilişkin bu örnekler etkileyicidir. Devletimiz bu tür örneklerle doludur, sık görülen başka örnekler yanında, özellikle de İkinci Kartaca Savaşı sırasında, Cannae'ın yıkıma uğradığı yönündeki haber alındığında, atalarımız mutlu günlerinden çok daha yürekli davranmıştı, böyle bir durumda ne korkunun emaresi vardı, ne de huzurdan bahsedilebilirdi. Ahlaki doğruluğun gücü, yarar görüntüsünü karanlıkta bırakacak kadar büyüktür.

[48] Atinalılar Pers saldırısını hiçbir şekilde durduramayıp kenti terk etmeye karar verince, eşlerini ve çocuklarını Troezen'de bırakıp gemilerine binmiş ve donanmalarıyla Yunanistan'ın özgürlüğünü savunmuşlardı; bu arada Cyrsilus da kentte kalıp Xerxes'in içeri girmesine izin vermelerini önermiş ve bu öneriyi dinleyen Atinalılar Xerxes'i taşlayarak öldürmüşlerdi. Cyrsilus'un da burada yararının peşinden koştuğu görülüyor, oysa bu yaptığı ahlaken asla

doğru değildir. [49] Themistocles Perslerle giriştiği savaştan zaferle ayrılınca, mecliste devletin refahı için bir planı olduğunu açıkladı, ancak bu planın bilinmemesi gerekiyordu, topluluktan görüşebilecekleri birini atamalarını istedi, bunun için Aristides atandı. Themistocles Lacedaemonialıların, Gytheum'da kıyıya çıkmış olan donanmasının gizlice kundaklanabileceğini söyledi, kundaklama gerçekleşince Sparta gücü kaçınılmaz olarak büyük bir darbe alacaktı. Aristides bu planı işitince, büyük bir beklentiyle meclise geldi ve Themistocles'in sunduğu planın çok yararlı olmakla birlikte ahlaken doğru olmadığını söyledi. Bunun üzerine Atinalılar bu planın ahlaken doğru olmadığı için yararlı da olamayacağına hükmedip, tamamını dinleme gereği bile duymadan Aristides aracılığıyla reddetti. Onlar bizden daha iyiydi, zira bizim özgür korsanlarımız ve vergi mükellefi mütteffiklerimiz var.

[XLII] Anlaşılıyor ki şu kural değişmez: Ahlaken yanlış olan, yararlı olduğunu düşündüğün şeyi elde etsen bile, asla yararlı olamaz. Ahlaken yanlış olan bir şeyin yararlı olduğunu düşünmek tam bir felakettir.

[50] Yukarıda söylediğim gibi, yararın ahlaki doğrulukla çatışıyor göründüğü durumlar çok olur, o halde bu durumların ahlaki doğrulukla açıkça çatıştığını mı, yoksa uyumlu mu olduğunu incelemek gerekir. Şu, bu konuya ilişkin bir sorudur: Örneğin, iyi birisi Rodos'ta yokluk ve kıtlıktan dolayı mısırın aşırı pahalı olduğu bir dönemde, İskenderiye'den büyük miktarda mısır alıp oraya getirsin. Bu arada başka bazı tacirlerin de İskenderiye'den yola çıktığını ve onların da aynı rotada olup gemilerinin mısır yüklü olduğunu görmüş olsun, bunu Rodoslulara söylesin mi, yoksa malını olabildiğince yüksek fiyata satabilmek için sessiz mi kalsın? Bu adamın bir bilge ve iyi bir insan olduğunu kabul edelim, burada bir şeyin ahlaken yanlış olduğuna karar vermekle birlikte, bir an için yine o şeyin ahlaken yanlış olup olmadığı konu-

sunda tereddüde düşen insanın bu düşünüşünü ve kafasındaki tartışmayı anlamaya çalışıyoruz.

[51] Bu tür durumlara ilişkin büyük ve saygın Stoacı Babylonialı Diogenes'in başka, onun öğrencisi olan keskin zekâlı Antipater'in başka bir görüşte olduğu görülüyor. Antipater'e göre, her şey öyle açık seçik olmalı ki, alıcı satıcının bildiği her detaydan haberdar olabilmelidir; Diogenes'e göreyse satıcı, vatandaş hukuku gereğince, ürünleriyle ilgili her kusuru açıklamalıdır, buna karşın satacağı diğer ürünlerini usulsüzlük yapmadan, en iyi şekilde satabilmeyi istemelidir.

"Malımı getirdim ve açtım, şimdi de diğerlerinden pahalıya satmıyorum, belki daha ucuza da satıyor olabilirim, hele ki büyük bir kalabalık olduğunda. Burada yanlış olan ne?"

[52] Öte yandan Antipater'in argümanı şöyledir: "Ne diyorsun? İnsanlara faydalı olmalı ve insani birlikteliğe hizmet etmelisin, bu yasaya bağlı olarak doğdun ve önünde eğildiğin, takip ettiğin doğa ilkeleri var, bu yüzden senin yararına olan toplumun ve toplumun yararına olan da senin yararınadır. Onlara uygun olan ve bolca bulunan şeyleri insanlardan saklayacak mısın?"

Belki de Diogenes şöyle cevap verecektir: "Saklamak başka şeydir, susmak başka; eğer sana tanrıların doğasının nasıl, iyiliklerin sınırının ne olduğundan bahsetmezsem, senden bir şey saklamış olmam değil mi, hele ki senin için bunları bilmek, buğdayın fiyatını bilmekten daha yararlı olacakken."

[53] Antipater de diyecektir ki, "İnsanlar arasında doğadan kaynaklanan bir toplum birlikteliği olduğunu hatırlamalısın."

Bunun üzerine Diogenes şöyle diyecektir: "Hatırlıyorum elbette, ancak böyle bir toplum anlayışı yüzünden bireylerin kendine ait hiçbir şeyi olmasın mı? Eğer böyle olacaksa, hiçbir şey satılmasın, her şey hediye verilsin."

[XIII] Tüm bu tartışmada şunun söylenmediğini görüyorsun: "Ne kadar yanlış olursa olsun, yararlı olduğu için o şeyi yapacağım." Aksine taraflardan biri ahlaken yanlış olmadığı için söz konusu eylemin yararlı olduğunu, diğeri ise aynı eylemin ahlaken yanlış olduğu için yapılmaması gerektiğini söyler.

[54] İyi bir adam evini bildiği, başkalarının ise haberdar olmadığı kusurlarından ötürü satıyor olsun; hastalık dolu olmasına rağmen sağlıklıymış gibi bilinsin; bütün yatak odalarında haşaratlar olduğu insanlar tarafından bilinmesin; en nihayetinde sağlam olmayan bir zemine inşa edildiği için çöktü çökecek bir vaziyette olsun, ancak bunu da sahibi dışında kimse bilmesin. Eğer satıcı, beklediğinden daha fazla para kazanmak için, evini müşteriye bu özelliklerini söylemeden satarsa, bu yaptığı haksız ya da ahlaksız bir davranış sayılır mı?

[55] "Tam anlamıyla öyle," der Antipater, "Oradan oraya yalpalayan birine yolu göstermemekten başka nedir ki bu (hatta bu Atina'da cezası toplum içinde lanetlenmek olan bir suçtu)? Bir ahlaksızlık olmasa, alıcının aceleyle karar vermesi ve kazara çok büyük bir suça dahil olması anlamına gelmez mi? Bu, yolu göstermemekten çok daha büyük bir suçtur, zira doğru yolu bilen birini hatalı başka bir yola sevk etmek demektir."

Diogenes şöyle karşı çıkar: "Birisi seni bir şeyi satın almaya teşvik etmezse, seni zorlamamış olur değil mi? Burada da, satıcı istemediği bir şeyin reklamını yapıyor ve sen de aslında istemediğin bir şeyi almış oluyorsun. Evlerinin 'güzel ve sağlam inşa edildiği' şeklinde reklamını yapan insanların, o ev gerçekten de iyi ve kuralına uygun şekilde inşa edilmemiş olsa bile seni aldattığı düşünülemiyorsa, o halde o evi övmeyen sahipleri asla suçlu sayılamaz. Zira müşterinin kendine ait bir yargısının olduğu yerde, satıcının aldatıcılığı ne kadar etkili olabilir? Sana söylenmiş olanın tümüyle ter-

cih edilesi olmadığını, söylenmemiş olanın ise tercih edilesi olduğunu da düşünebilirsin. Bir satıcı için sattığı malın kusurlarını söylemesinden daha budalaca ne olabilir? Bir çığırtkanın patronunun emriyle şöyle demesi tam anlamıyla saçma değil midir: 'Hastalıklı bir ev satıyorum!'"

[56] O halde anlaşılıyor ki, bazı tereddütlü durumlarda bir taraf ahlaki doğruluğu savunur, buna karşın diğer taraf yararlılıktan öyle söz eder ki, yararlı görünen sadece ahlaken doğru olanı yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda yanlış olanı da yapmaz. Bu, çoğu zaman yararlı olduğu görülen ile ahlaken doğru olan arasındaki bir çatışmadır. Bu konularda bir sonuca varılmalı, zira bu vakalardan salt onları incelemek için değil, aynı zamanda açıklığa kavuşturmak için bahsettim. [57] Mısır satıcısının Rodoslulardan, evin satıcısının da alıcılardan hiçbir şey saklamaması gerektiği açıkça görülüyor. Zira bir şeyden bahsetmemen, onu saklaman anlamına gelmez, buna karşın bilinmemesi çıkarına olan bir şeyin bilinmesini engellemek istersen bu saklamak olur. Kimsenin görmeyeceği böyle bir saklama türü nasıl olabilir ve kim olur bunun sorumlusu? Kuşkusuz açık, öz, asil, adil ve iyi olmayan, buna karşın kurnaz, anlaşılmaz, düzenbaz, aldatıcı, kötü kalpli, sahtekâr, kaçın kurası ve uyanık biridir sorumlusu. Bütün bunları ve diğer birçok kötü sıfatı taşımak asla yarar sağlamaz değil mi?

[XIV 58] Peki bu kişiler gerçeğin üstünü örtmekle suçlanabilirse, bu durumda gerçekten yanlış olanı öne çıkaran insanlar hakkında ne düşüneceğiz? Hiç de kaba yaradılışlı olmayan, aksine kültürlü biri olan, Romalı süvari C. Canius işi için değil de, çoğu kere söylediği gibi boş zamanını değerlendirmek için Syracusae'a giderdi. Her daim, arkadaşlarını davet edebileceği ve insanların onu rahatsız etmeden yararlanabileceği araziler satın almak istediğini söylerdi. Herkes de bunu bilirdi, Syracusae'da dövizcilik yapan bir Pythius[12] satışa çıkar-

12 Delphi kentinin eski adı Pytho'dur, Pythius da "Pytholu" anlamındadır.

madığı bir bahçesi olduğunu ve Canius'un orayı istediği gibi kullanabileceğini söyleyip, onu ertesi gün bahçesinde yemek yemeye davet etti. Canius daveti kabul edince, her dövizci gibi, her sınıftan insanla yakın ilişkiler içinde olan Pythius balıkçıları çağırarak onlardan ertesi gün bahçesi önünde balık tutmalarını isteyip, kendilerinden talep ettiği her şeyi yapmalarını söyledi. Canius belirlenen zamanda yemeğe geldi, Pythius zengin bir sofra hazırlamıştı, her türden kayık gözlerinin önündeydi ve her balıkçı yakaladıklarını sırayla getiriyor, balıklar Pythius'un ayakları önünde uzanıyordu. [59] Canius sordu: "Neler oluyor burada Pythius? Bu kadar çok balık, bu kadar çok kayık?" Pythius da cevapladı: "Şaşılacak ne var ki, Syracusae'daki bütün balıklar burada bulunuyor, su da buradan doğar. Bu ev olmasa şu balıkçılar yaşayamaz."

Arzuyla yanıp tutuşan Canius Pythius'un evi satması için ısrarcı oldu. Pythius ilkin satmaya razı olmadı. Daha fazlasını anlatmaya gerek var mı? Neticede Canius amacına ulaştı. Zengin ve açgözlü biriydi, Pythius'un istediği kadar para verdi, evi tesisatıyla birlikte satın aldı, para ve satış işlemini tamamladı. Ertesi gün Canius yakınlarını davet etti, kendisi erkenden geldi, herhangi bir ıskarmoz göremedi. Kapı komşusuna bugünün balıkçılar için tatil olup olmadığını sordu, zira hiçbirini göremiyordu. "Bildiğim kadarıyla tatil değil," dedi komşusu "Ancak zaten kimse burada balık avlamaz ki, bu yüzden dün burada olup bitene şaşırmıştım."

[60] Canius çok sinirlendi ama ne yapabilirdi? Zira çalışma arkadaşım ve dostum olan C. Aquillius henüz ağır cezaya giren dolandırıcılık koşulları üzerine kural koymamıştı. Bu meseleyle ilgili olarak ne zaman kendisine ağır cezaya giren dolandırıcılık koşulunun ne olduğu sorulsa, şöyle yanıt veriyordu: "Başka bir şeyin gösterilip, başka bir şeyin yapılmasıdır." Tanım konusunda deneyimli bir insandan beklenebileceği gibi, bu harika bir tanımdır. O halde hem Pythius hem de başka bir şey gösterip başka bir şey yapan herkes sahtekâr,

ahlaksız ve kötü niyetlidir. Anlaşılıyor ki böyle insanların hiçbir eylemi yararlı olamaz, zira bu tür çirkin insanlardan hep tuzaklar beklenir. [XV 61] Aquillius'un tanımı doğrusuysa ikiyüzlülük ve sahtelik yaşamdan tümüyle defedilmelidir, nitekim iyi bir insan ister iyi bir fiyata satabilmek ister alabilmek için olsun, ikiyüzlülük ve sahtekârlık yapmayacaktır.

Dahası zaten böyle ağır cezaya giren dolandırıcılığın yasalarda yeri vardı, örneğin on iki levha yasalarında kişinin hakkı güvence altına alınmış, reşit olmayanların yaptığı dolandırıcılık ise Plaetoria yasasında yer almıştı, bu çerçevede yasaklamanın kanun olarak yasalaşmasa da, İYİ NİYET GEREĞİ eklemesiyle geçerli olduğu açıktır. Diğer bütün benzer durumlarda ise şu deyişler önemlidir: Eşin çeyiziyle ilgili hüküm verirken DAHA ADİLSE, DAHA İYİ, güven arandığında ise NAMUSLU İNSANLAR ARASINDA EN İYİ OLACAK ŞEKİLDE. Peki, dolandırıcılığın herhangi bir yönü DAHA ADİLSE, DAHA İYİ deyişine uygun olabilir mi ya da NAMUSLU İNSANLAR ARASINDA EN İYİ OLACAK ŞEKİLDE dendiğinde, bunun ağır cezaya giren dolandırıcılıkla ne ilgisi olabilir? Ancak Aquilius'un dediği gibi, ağır cezaya giren dolandırıcılık yanlış beyana dayanır. O halde yanlış beyanı iş ilişkilerinden tümüyle ayrı tutmalıyız. Satıcı fiyatı artırmak için sahte bir teklifçiyle anlaşmayacak, alıcı da ona karşı fiyatı indirmek için uğraşmayacaktır. İki alıcıdan biri bir fiyat açıklarsa, bir daha artırmamalıdır.

[62] Nitekim Publius'un oğlu olan Q. Scaevola çiftlik satın alacağı bir kişiden belli bir ücret belirlemesini istemiş, adam da fiyat belirleyince, Scaevola çiftliğin bu fiyattan daha fazlasını hak ettiğini düşündüğünü söyleyerek fiyata yüz bin sesters eklemişti. Kimse iyi bir insanın böyle yapabileceğini yadsımaz, buna karşın insanlar bilge birinin satıcının, malını belirleyebileceğinden daha düşük fiyata sattığında böyle davranabileceğini yadsır. Anlaşılıyor ki, insanların iyilerin başka, bilgelerin başka olduğunu düşünmesi tehlikelidir.

Bununla ilgili olarak Ennius "Kendi yararını düşünmeyen bilgenin bilgeliği sahtedir," demiştir. "Yarar"ın ne olduğu konusunda Ennius ve ben aynı şeyi düşünüyorsak, söylediği çok doğru.

[63] Panaetius'un öğrencisi olan Rodoslu Hecaton'un Q. Tubero[13] için yazmış olduğu yükümlülükle ilgili kitaplarında bilge bir adamın yasaların, âdetlerin ve kurumların aleyhine hareket etmeden malvarlığı edineceğini söylediğini görüyorum. Ona göre, sadece kendimizin değil çocuklarımızın, dostlarımızın ve özellikle de devletin zengin olmasını istemeliyiz. Tek tek bireylerin zenginliğinin gücü ve kaynağı bizzat kente aittir. Hecaton'un bu konuyla ilgili olarak az önce bahsettiğim Scaevola'nın eylemini doğru bulması mümkün değildir, zira Hecaton izin verilmeyen bir şeyi kendi üzerine almaktan kaçınacağını söyler. Hecaton'a göre Scaevola'nın büyük bir övgü almaması ve takdir görmemesi gerekir.

[64] Ancak ağır cezaya giren dolandırıcılık ikiyüzlülük ve sahteliği barındırıyorsa, bu tür ağır cezaya giren dolandırıcılıkla ilgisi olmayan birkaç durum da olmalıdır ya da iyi insan elinden geldiğince herkese yardım eden ve kimseye zarar vermeyen biriyse, kuşkusuz böyle iyi bir insanı kolayca bulamayız. Anlaşılıyor ki, suç işlemek asla yararlı olamaz, zira bu eylem her zaman ahlaken yanlıştır ve iyi insan olmak ahlaken doğru olduğu için, bu da her zaman yararlıdır.

[XVI 65] Bizdeki vatandaş hukukunda çiftliklerin satışı esnasında satıcıya ait olduğu bilinen kusurlardan ceza hükmü olarak bahsedilmiştir. On iki levha yasalarında bireyin, açıkça ortaya konmuş olan kusurlardaki sorumluluğunu kabul etmesi yeterliydi, eğer satıcı kusurlarını reddederse, iki kat cezaya çarptırılırdı, hukukçular sessiz kalmaya da ceza koymuştu. Buna göre satıcı malındaki herhangi bir kusuru biliyor ve onu açıkça söylemiyorsa, o kusurdan sorumlu

13 Quintus Aelius Tubero, P. Cornelius Scipio Aemilianus'un yeğeni ve Panaetius'un öğrencisiydi.

olurdu. [66] Bu tür bir vakada, augurlar bir kalede kehanet okuması yaparken, T. Claudius Centumalus'un Caelium tepesinde bulunan evinin kehanet okumayı güçleştirecek ölçüde yüksekte olan kısmının yıkılacağına hükmetti. Claudius yapıyı satılığa çıkarınca P. Calpurnius Lanarius satın aldı. O da augurlardan aynı haberi aldı. Calpurnius, Claudius'un, augurlardan binanın bir kısmının yıkılacağı haberini aldıktan sonra satılığa çıkardığını anlayınca onu yargıç önüne çıkmaya zorladı, zira İYİ NİYET GEREĞİ KENDİSİNE TAZMİNAT ÖDENMESİNİ istiyordu. Kararı M. Cato vermişti, hani bizim Cato'nun babası (başkaları babasıyla anılırken, bir nura babalık eden bu adam oğluyla anılmalıdır).[14] Yargıcın verdiği karar şuydu: Satıcı satarken evinin durumunu bildiği halde, onunla ilgili bilgi vermediği için alıcının uğradığı kayıptan sorumludur. [67] Dolayısıyla iyi niyet olgusundan ötürü alıcının, satıcının bildiği her kusuru bilmesi gerektiği sonucuna varmış oldu. Yargıcın kararı doğruysa, mısır satıcısının ya da sağlam olmayan evin satıcısının sessiz kalmaya hakkı yok demektir.

Vatandaş hukuku bu tür suskun kalma durumlarını tümüyle kapsayamaz, ancak mümkün olduğunda, dikkatli bir şekilde içerebilir. Bir yakınım olan M. Marius Gratidianus, C. Sergius Orata'dan birkaç yıl önce satın aldığı evi yine ona satmıştı. Ancak evde başkasının da hakkı olmasına rağmen, Marius satış sözleşmesinde bundan bahsetmemişti. Konu mahkemeye taşındı. Orata'yı Crassus, Gratidianus'u Antonius savundu. Crassus yasaya dayanarak "Satıcı bildiği kusurları söylemedi, dolayısıyla sorumluluğu üstlenmek zorundadır," derken, Antonius eşitliğe dikkat çekerek şöyle

14 Cicero'nun burada bahsettiği, Genç Cato olarak da bilinen "oğul" Cato özellikle de Caesar ile Pompeius arasındaki iç savaşta Roma geleneklerine olan bağlılığı ve Stoa duyuşunu yansıtan sebatkâr davranışıyla öne çıkmıştır. Asil karakteri Lucanus'un *Bellum Civile* adlı eserinde betimlenen Cato, yukarıda özetlediğimiz iki niteliğiyle Cicero ve Seneca başta olmak üzere büyük Romalı düşünürlerin övgüsünü toplamıştır.

dedi: "Kusur Sergius tarafından bilinmediği için (zira evi ilkin satan oydu), söz konusu durumdan bahsetmeye gerek duyulmamıştır. Orata aldatılmış sayılmaz, zira satın aldığı evin yasal durumunu biliyordu." Bütün bunlar ne anlama geliyor? Bunlara bakarak, kurnaz insanların atalarımızı memnun etmediğini anlayabilirsin.

[XVII 68] Yasalar ve filozoflar sahtekârlığı farklı şekillerde ortadan kaldırır: Yasalar mümkün olduğunca ona el atarken, filozoflar akıl ve mantık yoluyla onu kavrar. Akıl hiçbir şeyin sinsice, aldatıcı bir şekilde ya da sahtekârlıkla yapılmamasını talep eder. Oyunu bozmaya ya da karıştırmaya niyetin yoksa bile yaptığın sinsice tuzak hazırlamak sayılmaz. Vahşi hayvanlar da çoğunlukla, kimsenin onlar için kazmadığı tuzaklara düşer. Tuzak gibi bir bilgi yerleştirip evinin reklamını yapıyor, [kusurlarından ötürü onu satıyor] ve aptal bir insanın almasını sağlıyorsan, bu da aynı değil midir? [69] Gördüğüm kadarıyla gelenek o kadar bozulmuş ki, böyle bir davranış ne ahlaken yanlış sayılıyor ne de yönetmelik ve toplum yasası[15] tarafından yasaklanıyor. Herkesin herkesle yoldaşlığı aşırı derecede yaygın (bu sık söyleniyorsa da, daha da sık söylenmelidir), aynı ulustan insanlar arasında daha sıkı bir yoldaşlık vardır, hatta aynı kentin insanları arasında daha da sıkı bir bağ vardır. Bu nedenle atalarımız yabancılar hukukunun ve vatandaş hukukunun farklı olmasını arzu etmiştir. Vatandaş hukukundaki her unsurun, yabancılar hukukunda da olmasına gerek yoktur, ancak yabancılar hukukundaki her unsurun aynı zamanda vatandaş hukukunun bir parçası olması gerekir. Ancak doğru bir yasa ile gerçek adaletin sağlam ve canlı bir örneğine sahip değiliz, sadece gölgelerden ve taslaklardan yararlanıyoruz. Keşke bunlara da uysak! Zira bunlar bile doğa ile hakikatin en iyi örneklerinden oluşmuştur. [70] Şu ne kadar da değerli bir söz: SENDEN VE SANA BAĞLILIĞIMDAN ÖTÜRÜ

15 Burada kastedilen toplum yasası, praetor'un formüler yönetmeliğidir.

KANDIRILMAM, ALDATILMAM! Şu da altından bir söz sanki: NAMUSLU İNSANLAR ARASINDA ALDATILMA OLMAKSIZIN İYİ DAVRANILMALI! Ancak kimdir "namuslular" ve ne anlama gelir "iyi davranılması", bu ciddi bir inceleme konusudur. Pontifex maximus olan Q. Scaevola İYİ NİYET GEREĞİ kuralının eklemlendiği her tahkim meselesine fazlasıyla önem verir ve bu iyi niyet ölçütünü geniş bir çerçevede kullanırdı, nitekim bu ölçütten vekâletler ve eşliklerde, güvencelerde ve komitelerde, alımda ve satımda, kiralama ve kiraya vermede, kısacası günlük yaşamdaki her türlü sosyal ilişkinin dayandığı karşılıklı eylemlerde yararlanmıştı. Scaevola bu gibi durumlarda ama bilhassa iki karşıt iddianın da makul olduğu birçok vakada her bireyin diğer bir bireye olan yükümlülüğünün sınırını önemli ölçüde belirleyebilme yeteneğine ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. [71] Anlaşılıyor ki her türlü dolandırıcılıktan ve gerçekte ona çok uzak ve ondan farklı olsa da, sağduyu gibi görünmeyi isteyen kötü niyetten kurtulmak gerekir, zira sağduyu iyi ile kötü şeyler arasında yapılan tercihte yatar, buna karşın kötü niyet, ahlaken yanlış olan her şey kötüyse, kötüleri iyilerin önüne koyar. Doğadan kaynaklanan toplum yasası sadece mal varlıklarıyla ilgili kötü niyeti ve dolandırıcılığı cezalandırmaz, aynı zamanda kölelerin satışında da satıcının dolandırıcılığına izin vermez. Satıcının başındaki memur kölenin sağlığını, kaçak ya da hırsız olup olmadığını bilmek zorundadır. (Mirasçıların durumu ise farklıdır.) [72] Buradan anlamalıyız ki, doğa yasanın kaynağı olduğu için, doğaya uygun olan, herkesin başkasının bilgisizliğini sömürmeyecek şekilde davranmasıdır. Yaşamda akıllıca davranış kılığına girmiş olan kötü niyetten daha yıkıcı hiçbir şey bulunmayabilir, bu, yararlı olanın ahlaken doğru olanla çatışıyor göründüğü sayısız örneğe neden olur. Nitekim kendisine cezasızlık ve herkesçe bilinmeme imkânı tanındığında haksızlık yapmaktan çekinecek çok az insan bulunur.

[XVIII 73] Bunu, senin için de uygunsa, ayak takımının herhangi bir yanlış olmadığını düşünebileceği örneklere bakarak sınayalım, zira burada lafla ya da felsefi argümanla değil, zincirlerle ve hapisle bastırılması gereken suikastçilerden, zehircilerden, vasiyetname kalpazanlarından ve hortumculardan bahsedilmesine gerek yoktur, sadece iyi olduğu düşünülen insanların yaptıklarını düşünelim yeter.

Bu tür insanlar Yunanistan'dan Roma'ya zengin biri olan L. Minucius Basilus'un vasiyetname kalpazanlığını getirdi. Amaçlarına daha kolayca ulaşabilmek için, dönemin en etkili adamları olan M. Crassus ve Q. Hortensius'a vasiyetle ilgilerinin olduğunu yazdılar. Crassus ve Hortensius vasiyetname kalpazanlığı yapıldığından şüphelense de, suçun bir tarafı olmadıkları için, başka bir suçun küçük kazançlarına karşı çıkmadılar. Sonra ne oldu? Bir suç işlemiyor görünmeleri yetmez mi? İçlerinden birini yaşarken çok sevmiştim, şimdi yaşamıyor olan diğerinden ise hoşlanmamış değildim, buna rağmen ben böyle düşünmüyorum. [74] Basilus kız kardeşinin oğlu olan M. Satrius'un adını almasını istemiş ve onu mirasçısı olarak isimlendirmişti. (Burada Picenum ve Sabin topraklarının sahibi olan Satrius'tan bahsediyorum, isimleri utancın markası olmuştur!)[16] Önde gelen vatandaşların o adamın malını alması ve Satrius'un dayısının adı dışında hiçbir şey almaması hiç de adil değildir. Bir insan (ilk kitapta açıkladığım gibi) adaletsiz davranabilecekken direnip adaletsizliği kovabiliyorsa, sadece adaletsizlik yapmaya yönelmeyen aynı zamanda ona yardımcı da olan biri hakkında ne düşünmemiz gerekir? Bana kalırsa, kötü düşünceli dalkavukluk ve gerçekten ziyade sahte görev üstlenme sonucunda miras edinilmesi de ahlaken doğru değildir.

Bu gibi meselelerde bazen bir şey yararlı, başka bir şey de ahlaken doğru görünebilir. Bu yanlıştır, zira neyin yararlı

16 Cicero Marcus Satrius'a Marcus Antonius'la olan alakasından ötürü, *İkinci Philippicae* söylevinde de saldırır.

ve neyin ahlaken doğru olduğunun ölçütü aynıdır. [75] Eğer insan bunu kavrayamamışsa, hiçbir tür kurnazlık ya da suç olmayacaktır ardında, zira "bu kesinlikle ahlaken doğru, şu ise yararlı" diye düşünürse, doğa tarafından birleştirilmiş iki şeyi ayırmaya cüret etmiş olur, bu yanılgı da aldatmanın, kötü işlerin ve her türden suç eyleminin kaynağıdır. [XIX] Dolayısıyla iyi bir insanın kendisini parmak şıklatarak zengin bir insana yaklaştırma gücü olsa bile, bundan yararlanmamalıdır, bir kişinin bile bundan şüphelenmeyeceğini bilse bile bunu yapmamalıdır. Ancak bu gücün, parmak hareketiyle, M. Crassus'a verildiğini ve onun gerçekte mirasçı olmamasına rağmen kendisini öyle göstermeyi başardığını düşünelim, seni temin ederim, sevinçten forumda dans ederdi. Oysa iyi biri olduğunu hissettiğimiz dürüst bir insan, kendisini zenginleştirmek adına başkasından bir şey çalmaz. Buna şaşıracak biri olursa, yazgısında iyi insanın kim olduğunu bilmemek var demektir. [76] Buna karşın insan kafasında dönüp dolaşan fikri açıklamaktan yoksunsa, kendisini elinden geldiğince herkese yardım eden ve haksızlığa uğramadıkça kimseye zarar vermeyen birinin iyi bir insan olduğu yönünde eğitebilir. Peki, bir insan kendisine sihirli bir iksir verilmiş gibi, gerçek mirasçıları ortadan kaldırıp yerine zorla kendisini geçirdiğinde zarar vermiş olmuyor mu? Denilebilir ki, "Tamam da, kendisi için yararlı ve çıkarına uygun olanı yapmasın mı?" Hayır! O kişi anlamalı ki, adil olmayan hiçbir şey insan için yararlı ve çıkarına uygun değildir. Bunu öğrenmemiş kişi, iyi bir insan olamaz.

[77] Çocukken babamdan, önceki consul C. Fimbria'nın dürüst bir Romalı süvari olan M. Lutatius Pinthia'nın davasında nasıl yargıçlık yaptığını dinlerdim. Eğer Pinthia İYİ BİR İNSAN OLDUĞUNU kanıtlayamazsa taahhüt ettiği depozitoyu ödeyecekmiş. Fimbria böyle bir davada asla bir hüküm veremeyeceğini söylemiş, zira aleyhine hüküm verirse saygın bir insanı iyi şöhretinden mahrum etmiş olacak

ya da kendisinin de söylediği üzere onun hakkında, sayısız yükümlülüğü yerine getirmiş ve yine övgüye değer sayısız niteliği bulunan iyi bir insan olarak hüküm vermiş olacaktı. Fimbria'nın ve Socrates'in örneklediği üzere, iyi bir insan için ahlaken doğru olmayan asla yararlı olamaz. Dolayısıyla böyle bir insan, değil açıkça ilan edemeyeceği bir şeyi yapmak, buna cüret edebileceğini bile düşünmez.

Filozofların, köylülerin bile şüphe duymayacağı ahlaki konularda şüpheye düşmesi ayıp değil midir? Köylülerin çağımıza göre eski bir deyişi vardır, ne zaman bir insanın sadakatini ya da iyiliğini övecek olsalar, "O kendisiyle karanlıkta şans oyunu oynayabileceğin biridir" derler. Bu deyiş şunu demeye çalışmaz mı: Doğru olmayan bir şey, onu elde ederken suçlanmayacak bile olsan, senin için yararlı da olmayacaktır. [78] Bu deyişin Gyges'e ya da burada üzerinde durduğum parmaklarını şıklatarak herkesin mirasını silip süpüren adama geçit vermediğini görebiliyorsun değil mi? Gerçekten de ahlaken yanlış olan bir şey, saklı da olsa asla ahlaken doğru olamaz, aynı şekilde ahlaken doğru olmayan bir şey yararlı olacak şekilde meydana gelemez, doğa buna karşı çıkar ve direnir.

[XX 79] Buna karşın lütuflarının fazla olması, suç işlemenin nedenidir. C. Marius consul olma ümidini yitirmiş, praetor'luğundan yedi sene geçmişti, ona artık bir consul seçilmeyecekmiş gibi görünüyordu. Yüce bir insan ve vatandaş olan Q. Metellus'un altında çalışan bir elçiydi, Metellus'un emriyle işi gereği Roma'ya gönderildi, orada Roma halkı önünde Metellus'u savaşın süresini uzatmakla suçladı ve onun yerine, kendisini consul seçerlerse kısa süre içinde Iugurtha'yı ölü ya da diri Roma halkına teslim edeceğini duyurdu. Bunun üzerine Marius consul seçildi, ancak artık sadakatten ve adaletten ayrılmış, elçisi olduğu ve emriyle gönderildiği o iyinin iyisi ve seçkinin seçkini insanı kıskanmış, ona karşı suç işlemiş oldu. [80] Bizim Gratidianus bile iyi bir insan yükümlülüğü-

nü yerine getirmekte başarısız oldu: Praetor'luğu döneminde plebs tribunus'ları, paramıza ortak bir kararla bir ölçü belirleyebilmek için praetor'lar birliğini toplantıya çağırmıştı,[17] zira bu dönemde paranın değeri öyle kararsızdı ki, kimse ne kadar parası olduğunu bile bilmiyordu. Ortak karara vardılar, karara uyulmadığında uygulanacak cezayı ve yöntemi bile belirlediler, buna göre öğleden sonra kararı açıklamak için kürsüde buluşacaklardı. Kişiler farklı yerlerde dururken, Marius toplantı odasından kürsüye geldi ve herkes tarafından imzalanan bildiriyi tek başına açıkladı. Bunun sonucunda, bilmek istersen, Marius büyük bir onur kazandı, her sokağa, önlerinde yakılmış tütsüler ve mumların bulunduğu heykelleri dikildi. Niye uzatayım? Kimse yığınların sevgisine ondan daha fazla mazhar olmamıştır.

[81] Bunlar bazen insanın kafasını karıştıran meselelerdir, adaletin zarar görmesi öyle ciddiye alınmaz ki, aşırı önem arz eden bir sonuç ortaya çıkar. Dolayısıyla Marius'un, iş arkadaşları ve plebs tribunus'ları sayesinde halkın beğenisini gasp etmesi ahlaken yanlış görülmez, bu yüzden hedefi olan consul'lük fazlasıyla yararlı görünür. Ancak bütün durumlar için geçerli olan tek bir kural vardır ve ben senin de bu kuralı iyice bilmeni istiyorum, yararlı görünen bir şeyin asla ahlaken yanlış olmaması gerekir ya da bir şey ahlaken yanlışsa, asla yararlı görünmemelidir. Yani? Marius'un ya da diğerinin iyi bir insan olduğunu düşünebilir miyiz? Buradaki iyi insan biçimini ve anlayışını görebilmek için kavrayışının iplerini çöz ve titiz çalışmasını sağla. İyi insan kendi yararı için yalan söyler mi, iftira atar mı, gasp eder mi ya da aldatır mı? [82] Tartışmasız, hayır! Uğruna isminden olacağın ve iyi insan şöhretini yitireceğin değerli bir şey ya da arzulanası bir kazanç var mıdır? Bahsi geçen yarar eğer iyi insanın ismini siliyor ve kişiyi sadakatten ve adaletten yoksun bırakıyorsa, alıp götürdüğü kadar değerli bir şey kazandırabilmiş olur

17 Söz konusu tarihte (İÖ 85) altı praetor vardı.

mu? (Hangi farklılık bir kişiyi bir insandan bir canavara dönüştürebilir ya da yine insanın hayvan vahşiliğine sahipken insan biçiminde kalmasını sağlayabilir?)

[XXI] Güç kazanacağı için doğru ve adil olan her şeyi reddeden insanlar ataklığı sayesinde kendisini güçlü kılacak bir üvey babası olsun isteyen biri gibi davranmış olmuyor mu? Böyle birine başkasının kötü şöhreti sayesinde büyük bir güç elde etmek yararlı görünmüştür. Oysa yaptığı haksızlığın ülkesine nasıl zarar verdiğini ve nasıl ahlaken yanlış olduğunu görememiştir. Üvey babası da dudaklarından Fenikeli kadınlarla ilgili olan aşağıdaki Yunanca dizeleri düşürmezmiş, bu dizeleri elimden geldiğince, belki de beceriksizce çevireceğim ancak en nihayetinde özü anlaşılabilir olacak:

"Adalet çiğnenecekse, krallığın iyiliği için
Bırak çiğnensin! Bağlılığını başka yere ekersin!"[18]

Suçların en büyüğünü işlediği için o adamın, Eteocles ya da bizzat Euripides'in cezası ölüm oldu! [83] Niçin sahte miraslar, ticaret ve satış gibi küçük örnekler üzerinde duruyoruz ki? İşte, Roma halkının kralı ve her ulusun efendisi olma arzusunda olup, bunu başarmış bir adam var![19] Eğer biri bu arzunun ahlaken doğru olduğunu söylerse aklını yitirmiş demektir, zira böyle biri yasaların ve özgürlüğün ölümünü onaylamış, kötü ve iğrenç bir şey olan, bu değerlerin baskı altına alınması durumunu da saygın bir iş olarak değerlendirmiş olur. Eğer kişi özgür olan ve öyle kalması gereken bir kentte krallık kurmanın ahlaken doğru olmadığını kabul ediyorsa, buna karşın bunu yapabilecek bir insan için bu durumun yararlı olduğunu düşünüyorsa, hangi azarla ya da hakaretle onu bu büyük hatadan kurtarabilirim? Ey

18 Cicero Euripides'in *Fenikeli Kadınlar* adlı oyunundaki Eteocles'in sözlerini Latinceye çeviriyor.

19 Caesar'ın kendisi, Roma halkının son kral Tarquinius'un yaptıklarından ötürü krallığa olumsuz baktığını bildiği için *rex* yani kral unvanını kabul etmemişse de, askerleri ona "tiran" anlamında kral demeyi tercih etmiştir.

ölümsüz tanrılar, en rezil ve en iğrenç şey olan vatan hainliği, baskı altına aldığı vatandaşlar tarafından kendisine baba unvanı verilmiş dahi olsa, bir insanın yararına olabilir mi?[20] Gerçekten de yarar ahlaki doğruluğa göre belirlenmelidir, ancak bu şekilde bu iki kelimenin ayrı olmasına rağmen tek bir ses çıkardığı görülebilir.

[84] Avamın düşüncesine göre, kral olmaktan daha yararlı ne olabilir bilmiyorum, buna karşın hakikate odaklanarak muhakeme yürüttüğümde, haksızca krallığın peşinde koşan biri için bunun asla yararsız olmadığını görüyorum. Gece gündüz süren kaygı ve korkular, tuzak ve tehlikelerle dolu bir yaşam kime yararlı olabilir ki? "Kraliyette birçok düşman ve sadakatsiz vardır, yürekten bağlılar ise azdır," der Accius. Bahsettiği nasıl bir krallıktı? Tantalus ve Pelops'tan hakça türediği kabul edilen bir krallık! Oysa Roma halkını bizzat onun ordusuyla baskı altına alıp hem özgür hem de ulusların yöneticisi olan bir kenti kendi kölesi olmaya zorlayan kralın bu yaptığı ne kadar doğru olabilir sanıyorsun? [85] Onun vicdanında hangi lekeler, ruhunda hangi hasarlar var sanıyorsun? Yaşamı bizzat onun için yararlı olabilir mi? Öyle bir durum söz konusu ki, onun yaşamını kim elinden alırsa, en büyük ve en şöhretli zaferi elde etmiş olacak. Bu gibi şeyler, fazlasıyla yararlı gibi görünse de, gerçekte öyle değilse, aksine utanç ve ahlaki rezillikle doluysa, o halde ahlaken doğru olmayan hiçbir şeyin yararlı olmayacağını tartışmasız kabul etmeliyiz.

[XXII 86] Bunu çoğu başka durumda da görmek mümkündür, nitekim C. Fabricius'un ikinci consul'lüğü döneminde Pyrrhus'la yapılan savaşta senatus'umuz böyle bir hüküm vermiştir. Kral Pyrrhus Roma halkına keyfen savaş açınca, yönetim adına güçlü ve eli açık bir kralla çatışma başlamış oldu, ondan kaçan biri Fabricius'un ordugâhına

20 Caesar'a İÖ 45 yılındaki iç savaşı kazandığı için *pater patriae* yani vatanın babası unvanı verilmişti. Aynı unvan İÖ 63 yılında Cicero'ya da verilmişti.

geldi ve ona, eğer kendisine bir ödül vermeyi vadederse, Pyrrhus'un ordugâhına nasıl gizli bir şekilde geldiyse, aynı şekilde geri döneceği ve kralı zehirleyip öldüreceği sözünü verdi. Fabricius bu kaçağın Pyrrhus'a geri dönmesini sağladı ve bu davranışı senatus tarafından övgüyle karşılandı. Eğer peşinde olduğumuz şey yarar görüntüsü ve düşüncesi olsaydı, tek bir kaçak bu büyük savaşı bitirerek egemenliğimizin korkutucu düşmanını ortadan kaldırırdı, buna karşın bizde, zafer için çarpıştığımız bir adamı cesaretle değil de, bir günahla alt etmenin utancı ve rezilliği baki kalırdı. [87] Hangisi bu kentte, yukarıda anlattığımız gibi davranan Fabricius'a, Atina'da ise Aristides'e ya da yarar düşüncesini ahlaki doğruluktan asla ayırmayan senatus'umuza daha yararlı olurdu, düşmana karşı silahlarımızla savaşmak mı, yoksa zehirle mi? Eğer egemenlik şeref beklentisiyle aranacaksa suça yer olmamalı, zira suçta şeref diye bir şey olamaz, buna karşın güç sadece gücün kendisi için isteniyorsa utançla karışarak yararlı olamaz. O halde Quintus'un oğlu olan L. Philippus'un meşhur teklifi yararlı değildir: L. Sulla senatus kararına binaen para karşılığı bazı kentlerin vergi mükellefiyetini kaldırdı, (Philippus'un teklifine göre) neticede onlar yine vergi mükellefi olacak ancak özgürlükleri karşılığında verdikleri parayı onlara geri vermeyecektik. Senatus bu teklifi kabul etti. Yönetimimiz için ne utanç verici! Korsanların sadakati bile senatus'umuzunkinden daha iyidir! Gelirler arttı, dolayısıyla faydalı oldu! İnsanlar daha ne kadar ahlaken doğru olmayan bir şeyin yararlı olabileceğini söylemeye cüret edecek? [88] Dahası, yönetimin müttefiklerin iyi düşüncesine ve sadakatine dayanması gerektiğinden, öfke ve utanç faydalı olabilir mi?

Bu konuyla ilgili olarak Cato'muzla bile sıklıkla görüş ayrılığımız oldu, bana öyle geliyor ki o hazine ve devlet gelirlerini fazlasıyla savunuyor, buna karşın çiftçilerin gelir taleplerine ve müttefiklerin birçok isteğine karşı çıkıyordu,

ben ise müttefiklere karşı dürüst olmamızın ve halka da bireysel olarak kiracılara davrandığımız gibi davranmamızın bir yükümlülük olduğunda ısrarcıydım, zira bana göre hatlar arasındaki uyum ülke refahının temelini oluşturur. Po'nun ötesinde yaşayan halkın taleplerinde haklı olduğunu söyleyen ancak her daim "Devletin yararı ağır basar!" diye ekleyen Curio da yanılıyordu. Taleplerin, yararlı olmadığını söylediği için haklı olduğunu kabul etmekten ziyade, devletin yararına olmadığı için haklı olmadığını kanıtlamak zorundaydı.

[XXIII 89] Hecaton'un yükümlülüklerle ilgili kitaplarının altıncısı şu tür sorularla doludur: İyi bir insan, mısır aşırı pahalı olduğunda evdeki kölesini beslemeyebilir mi? Hecaton iki farklı görüşü de yansıttıktan sonra, düşüncesine göre, yükümlülüğün insanlıktan ziyade yararlılıkla ölçülmesi gerektiğini ortaya koyar. Şunu da inceler: Biri denizde yükünü atmak zorunda kalırsa, çok değerli olan atını mı, yoksa ucuz ve değersiz olan kölesini mi atmalıdır? Kişisel malvarlığı birini, insanlık ise diğerini gerektirir.

Budala biri enkazdan kalan kütüğe sarıldı diyelim, bilge biri, yapabiliyorsa kendisi için onunla dövüşmeli midir?

Hecaton, adaletsizlik olduğu için buna karşı çıkar.

"Peki, geminin sahibi de kendisini kurtaramayacak mı?"

"Hayır, gemi kendisine ait diye kimseyi gemiden atmayı istememesi gerekir. Kaldı ki gemi kiralandığı yere varıncaya kadar sahibine değil, yolculara aittir."

[90] "Peki, enkazdan geriye tek bir kütük ve iki bilge kaldı diyelim, bilgeler kütüğe sarılır mı yoksa ikisi de onu birbirine mi bırakır?"

"Yaşamı kendisi ya da ülkesi adına daha hayırlı olacak olana bırakılmalı."

"İkisi de bu konuda eşitse ne olacak?"

"Aralarında çekişme olmayacak, aksine yazgısıyla ya da şans oyunuyla biri diğerine üstün gelmiş gibi olacak."

"Peki, bir baba tapınakları soyuyor ya da devletin hazinesine giden tüneller kazıyorsa oğlu onu görevlilere şikâyet etmeli midir?"

"Bunu yapması doğru değil, aksine babası suçlanırsa, oğlunun onu savunması gerekir."

"O halde vatan diğer bütün yükümlülüklere üstün gelmiyor öyle mi?"

"Kesinlikle öyle, ancak ebeveynine sadık vatandaşlar da ülkesine yararlı olur."

"Peki bir baba kendisini tiran kılmaya ya da ülkesine ihanet etmeye girişirse oğlu sessiz mi kalacak?"

"Elbette babasını bunu yapmaması için uyaracak. Başarılı olamazsa suçlayacak, hatta tehdit edecek, sonunda babası devletin yıkımına sebep olacaksa, ülkenin iyiliğini babasının iyiliğinin önüne koyacak."

[91] Şunu da inceler: "Bilge biri iyi niyetle yanlışlıkla sahte para aldı diyelim, hatasını anladıktan sonra yine iyilik için parayı gerçekmiş gibi kullanıp borcunu öder mi?" Diogenes "evet" derken, kendisine katıldığım Antipater "hayır" der.

Şarabının bozulduğunu bilen satıcı, bunu müşterilerine söylemeli midir? Diogenes bunun gerekmediğini düşünür, Antipater ise iyi bir adamın böyle yapacağı görüşündedir. Bunlar Stoacıların tartıştığı haklar meselesini andırıyor. "Bir köle satışında, vatandaş hukukunda da sabit olduğu üzere, sadece kölenin geri getirilmesini gerektiren kusurlar değil, aynı zamanda kölenin yalancı, düzenbaz, hırsız ve alkolik olması gibi kusurlar da söylenmeli midir?" İki filozoftan biri söylenmesini, diğeri ise söylenmemesini savunuyor görünür.

[92] "Birisi gerçekte altın satarken pirinç sattığını düşünüyorsa, iyi biri ona gidip de sattığı şeyin altın olduğunu söylemeli mi, yoksa bin denarius'luk şeyi, bir denarius'a mı almalı?"

Artık benim düşüncemin ve ismini andığım filozoflar arasındaki uzlaşmazlığın ne olduğu açıkça ortadadır.

[XXIV] Anlaşmalar ve vaatler, praetor'ların dediği gibi, GÜÇ KULLANMADAN VE CEZA GEREKTİREN BİR SUÇ İŞLENMEDEN, her daim yerine getirilmeli midir? Diyelim ki, birisi başka birisindeki ödem için başka bir tedavi önerdi ve o kişinin tedavi sayesinde sağlıklı olması durumunda o tedavi yöntemini bir daha kullanmayacağına dair söz aldı; birkaç yıl sonra aynı adam aynı hastalıktan muzdarip oldu ve aksi yönde söz verdiği kişiden aynı tedaviyi görme konusunda izin alamadı, bu durumda ne yapmalıdır? Tedaviye izin vermeyen kişinin bu davranışı insanca değildir, dahası, ona hiçbir haksızlık yapılmış da değil, hasta sadece kendi yaşamını ve sağlığını düşünmek durumundadır.

[93] Diyelim ki birisi bilge birini mirasçısı kıldı ve ona yüz milyon sesters para bıraktı ancak resmen mirasçı olmadan önce, ondan gündüz vakti forumda herkesin önünde dans etmesini istedi, başka türlü onu mirasçısı olarak kayda geçirmeyeceğinden bilge de bunu yapacağına söz verdi, bu durumda bilge sözünü tutmalı mı, yoksa tutmamalı mıdır? Ben bilgenin bir söz vermesi taraftarı değilim ve ağırlığına yakışanın bu olduğunu düşünüyorum, söz verdiğine göre, eğer forumda dans etmeyi ahlaken doğru bulmuyorsa, sözünü bozup mirası kabul etmekten ziyade, ondan hiçbir şey almaması daha onurlu bir davranış olacaktır; buna karşın söz konusu parayı önemli bir gideri karşılasın diye devlete verecekse o başka, neticede böyle bir durumda bilgenin ülkesinin yararı için dans etmesi ahlaken yanlış olmazdı.

[XXV 94] Dahası verilen sözün, söz verilen kişiye herhangi bir yararı olmadığı durumda da tutulmasına gerek yoktur. Masallara bakarsak Sol, oğlu Phaethon'a istediği her şeyi yapacağını söylemiş. Çocuğun isteği ise babasının arabasını almak olmuş ve almış da. Ancak arabayla geri dönmeden önce kendisine (yukarıda) yıldırım çarpmış. Eğer babası sözünü tutmasaydı, çok daha iyi olacaktı onun için.

Theseus'un Neptunus'tan yerine getirmesini istediği söze ne demeli? Neptunus ona üç dilek sundu, baba Theseus oğlu Hippolytus ile üvey annesi arasında bir ilişki olduğundan şüphelendiği için oğlunun ölmesini istedi. Theseus isteğine ulaşınca, bu sefer de yüreği büyük bir acıyla doldu.

[95] Yine Agamemnon Diana'ya, aynı yıl krallığında doğanlar içinde en güzel varlık olacağına dair söz verdiği için Iphigenia'yı kurban etmişti, gerçekten de o yıl içinde doğan hiç kimse Diana'dan daha güzel olmamıştı. Agamemnon böyle korkunç bir suçu işlemektense, sözünü yerine getirmese daha iyi olurdu.

O halde bazen verilen sözler tutulmayabilir ve her zaman beklentiler yerine getirilmeyebilir. Eğer birisi sana kılıcını sağlam kafayla teslim ederse ve aklen sağlam olmadığı bir zamanda geri isterse ona kılıcını geri vermek yanlış olur, senin yükümlülüğün geri vermemektir. Peki birisi sana ülkene savaş açman için para verirse bu parayı geri verir misin? Sana en yakın şey olan devletinin aleyhine bir şey yapacağına inanmıyorum. Anlaşılıyor ki, doğası gereği ahlaken doğru olduğu görünen birçok şey yeri geldiğinde ahlaken doğru olmuyor. Örneğin verilen sözleri yerine getirmek, anlaşmalara uymak ve artık yararlı olmaktan çıkmış şeyler ahlaken doğru olmayabilir.

Sağduyu kılığına girerek adalete karşı gelen ancak yararlı görünen unsurlarla ilgili yeterince konuştum sanıyorum. [96] İlk kitabımda yükümlülükleri ahlaki doğruluğun dört kaynağından çıkartmıştım, o halde şimdi de aynı dört kaynağı ele alarak bu unsurların yararlı görünmekle birlikte nasıl erdeme düşman olduğunu göstereyim. Yine kötülüğün taklit ettiği, adaletmiş gibi davrandığı, her zaman yararlı olan sağduyunun üzerinde durayım. Geriye ahlaki doğruluğun iki kısmı kalır; biri ruhun yüceliğinde ve asaletinde, diğeri ise ruhun tutarlılık ve ölçülülük eliyle oluşmasında ve yönlendirilmesinde görülür.

[XVI 97] Ulixes'in düşüncesi, trajedi şairlerinin (Ulixes'ten asla şüphe duymayan yazarların şahı Homeros dâhil) bildirdiğine göre kendisine yararlı görünüyordu. Ancak trajedi yazarları onun delilik taklidi yaparak askerlikten kaçma istediğini kabul etmiştir.[21] Yaptığı bu plan ahlaken doğru değildir ancak yararlıdır, ya da denebilir ki Ulixes zamanını Ithaca'da ailesiyle, karısıyla ve çocuğuyla geçirerek yaşamak ve orayı yönetmek istemiştir. Günlük zahmetin ve tehlikenin sağlayacağı onur ile buradaki huzuru kıyaslamak gibi bir düşüncen olabilir mi? Ahlaken doğru olmayan şeylerin yararlı da olmadığını düşündüğümden, bence Ulixes'in huzur arayışı hor görülmeli ve reddedilmelidir. [98] Ulixes deli numarasını sürdürseydi ne işitirdi sanıyorsun? Savaşta büyük işler yaptığında bile Ajax'tan şu sözleri işitebiliyordu:

"Bizzat oydu yemin eden,
Hepinizin bildiği gibi bir tek oydu vazgeçen sadakatinden
Katılmamak için orduya, çıldırmış gibi yapmakta ısrar
eden.
Palamedes keskin görüşü ve sağduyusuyla,
Kavramasaydı onun kötücül cüretini,
Yan çizecekti sonsuza dek kutsal sadakat sözünden."

[99] Ulixes için barbarlara karşı birlik olup savaşan Yunanistan'a kaçmaktansa, gerçekte de yaptığı gibi sadece düşmanla değil, aynı zamanda dalgalarla savaşması daha iyiydi.

Ancak bırakalım masalları ve yabancı öyküleri de, kendi gerçek tarihimize gelelim. M. Atilius Regulus ikinci consul'lüğü sırasında, Hannibal'in babası Hamilcar'ın[22] komutasındaki Spartalı kumandan Xanthippus'un kurnazlığıyla

21 Yunan tragedya şairleri Sophocles ve Euripides ile Latin şairler Pacuvius ve Accius bu öyküyü anlatmıştır.

22 Cicero burada Hannibal'in babası olan Hamilcar ile İÖ 255 yılındaki Regulus'un ele geçirildiği savaşta komutanlık yapan Hamilcar'ı karıştırıyor.

Africa'da tutsak edildi, eğer bazı soylu esirler Kartacalılara geri gönderilmezse, kendisinin de Kartaca'ya döneceğine sözünü veren Regulus senatus'a geri gönderildi. Regulus Roma'ya gelince, kendisi için bir yarar görüntüsüyle karşılaştı, ancak olayların da gösterdiği gibi, bu görüntünün aldatıcı olduğunu anladı: Ülkesinde kalmak, evinde karısı ve çocuklarıyla birlikte olmak, Roma'nın savaştaki yıkımını talihin her zamanki saldırgan bir tavrı olarak değerlendirip consul'lük onurunu taşıyan mevkiisini korumak, bütün bunlar aldatıcı yararlardı onun için. Kim bütün bunların yararlı olduğunu reddedebilir? Reddedebilecek birini tanıyor musun? Ruh yüceliği ve cesareti reddeder bunları. [XXVII 100] Bunlardan daha güçlü olan erkler biliyor musun? Bu erdemlerin niteliği hiçbir şeyden korkmamak, her insani gereksinimi küçümsemek ve insanı zayıf düşürebilen hiçbir şeye müsamaha göstermemektir. Peki ne yaptı Regulus? Senatus'a geldi ve görevini açıkladı ancak bu konuyla ilgili olarak oy vermeyi reddetti, zira o, düşmana ettiği yeminle bağlı olduğu için kendisini bir senator saymıyordu. Dahası, esirlerin geri dönmesinin Roma için yararlı olmayacağını söylüyordu (bu noktada biri diyebilir ki "ne aptal bir adam, yararına olacak bir şeyi hiçe sayıyor!"), zira kendisi ömrünü tamamlamış bir yaşlıyken, bu esirler genç ve iyi komutanlardı ona göre. Otoritesi etkili oldu ve esirler alıkonulmaya devam etti, kendisi de Kartaca'ya geri döndü, ne vatanına ne de sevdiklerine duyduğu sevgi onu yolundan alıkoyabildi. En vahşi düşmana ve en acı işkencelere gittiğini bilmiyor değildi, sadece verdiği sözü tutması gerektiğini düşünüyordu. Bilinci açık bir şekilde acı çektirilerek öldürülüyor, buna karşın yurdunda sahte bir consul ve yaşlı bir esir olarak kalmaktan daha iyi bir durumda bulunuyordu. [101] Ancak sadece esirlerin geri gönderilmemesini savunması değil, aynı zamanda bu eylem için ikna edici olmaya çalışması budalaca olabilir mi? Ne tür bir buda-

lalık bu? Devletin yararını düşünüyorsa yaptığı budalaca olabilir mi? Devlet için yararlı olmayan bir şey vatandaş için yararlı olabilir mi?

[XXVIII] İnsanlar, yararı ahlaki doğruluktan ayırarak doğanın temel ilkelerini yıkmış oluyor. Gerçekten de bizim için yararlı olan neyse onu elde etme telaşı içindeyiz, ona doğru çekilmekteyiz, asla başka bir yola giremeyiz. Kendisi için yararlı olacak şeylerden kaçan kimdir? Kimdir aksine güçlü bir arzuyla onların peşinden koşmayan? Oysa yararımıza olacak şeyleri iyi şöhret, erdem ve ahlaki doğruluk dışında bir yerde bulamayız, dolayısıyla bu üç unsuru ilk ve en yüce değerler olarak benimseyip yarar terimine gereğinden fazla anlam yüklemeyiz.

[102] Biri diyecektir ki, o halde yemin etmenin önemi nedir? Iuppiter'in öfkesinden korktuğumuz için mi önemli yoksa? Hiç de değil, bütün filozofların ortak görüşü bellidir, sadece tanrının korkutmakla meşgul olmayacağını ve kimseyle doğrudan ilgilenmeyeceğini değil aynı zamanda dünyada her daim bir şey yaratmak ve yıkmak istediğini, dolayısıyla tanrının asla kimseye kızmadığını ya da zarar vermediğini söylerler. Dahası tanrının kızdığını varsayalım, Regulus'a onun kendisine verdiğinden daha büyük bir zarar verebilir miydi? Dolayısıyla büyük bir yararı ortadan kaldırmada dinin hiçbir etkisi yoktur. Regulus için, ahlaksızca davranmamak mı ön planda yoksa? Her şeyden önce, onunkisi kötülükler içinde en zararsız olandır, zira ahlaksızlığın içinde işkence kadar büyük bir kötülük var mıdır? Nitekim Accius da şöyle demiştir:

"Bozdun mu yeminini?
Sadakatsiz birine ne yemin ettim, ne de ederim."[23]

Bağlılığı olmayan bir kralın sözleriyse de bunlar, yine de doğru söylenmiş.

23 Accius'un *Atreus*'unda Atreus Thyestes'e söylüyor.

[103] Filozoflar şunu da ekler: Biz bazı şeylerin yararlı, yararlı olmamasına rağmen yararlı göründüğünü söylerken, başkaları da bazı şeylerin ahlaken doğru olmamasına rağmen öyle göründüğünü söyleyebilir. "Örneğin," derler "Söz konusu vakada Regulus'un yeminine sadık kalmak adına işkenceye gitmesi ahlaken doğru görünür, ancak bu durum düşmanın zor kullanmasını haklı göstermemelidir." Bununla birlikte daha önce öyle olduğu görülmese de, fazlasıyla yararlı olan bir şeyin ahlaken doğru olduğunu ekliyorlar.

Bunlar Regulus'a karşı öne sürülen iddialardır. İlkin her birini görelim.

[XXIX 104] "Regulus'un Iuppiter'den öfkelenir de zarar verir diye korkmasına gerek yok, zira onun ne kızmak ne de zarar vermek gibi bir alışkanlığı vardır." Bu düşünce Regulus'un sözünden ziyade, diğer tüm sözler için bir anlam ifade eder. Ancak söz veren kişinin uygulanacak şiddetten korkmadığı bilinmelidir, zira verilen söz bağlılık yemini anlamına gelir, dolayısıyla yemin ederken, tanrının şahitliğinde vaatte bulunmuş olduğundan, onu tutmalısın. Neticede bu tanrıların öfkesiyle değil, adalet ve sadakatle ilgili bir meseledir. Ne güzel söyler Ennius:

> "Ey besleyici ve kanat takılı Sadakat, Iuppiter'in adına
> edilen yemin!"

Anlaşılıyor ki, kim edilen bir yemini bozarsa, atalarımızın "en büyük ve en iyi Iuppiter'in komşusu olarak" Capitolium'da bulunduğunu düşündüğü Sadakati bozmuş olur, en azından Cato'nun konuşmasında böyle geçer.[24] [105] Tamam da, Iuppiter kızmış olsa bile, Regulus'a onun kendisine verdiğinden daha fazla zarar veremezdi, denebilir. Acı dışında bir kötülük yoksa, kuşkusuz böyledir. Ancak en yüce

24 Fides (Sadakat) kültüne ait bir tapınak İÖ 249 yılında Capitolium Tepesi'ndeki Iuppiter tapınağının yanına inşa edilmişti. Yaşlı Cato'nun konuşması ise kayıptır.

otorite olarak kabul edilen filozofların bildirdiğine göre, acı değil en yüce kötülük, bir kötülük bile değildir. Filozoflar için sıradan bir acı tanığı değildir Regulus, onu biliyorum ve yalvarıyorum, bu müthiş önemli adamı küçümsemeyin. Nitekim ondan Roma devletinin, yükümlülüğünü yerine getirmek için gönüllü olarak işkenceyi kabullenen bir liderinden daha güvenilir olmasını beklemiyor muyuz?

"Kötülükler içinde en zararsız olan" yani yıkıcı olmayacak şekilde ahlaken doğru davranmamış olmak ya da ahlaki yanlışlıktan daha büyük olan kötülük nedir? Bedensel bozukluktan bile saldırganlık doğabiliyorsa, bir ruhta görünmesi beklenen bozukluk ve hata, kimbilir ahlaken ne büyük bir yanlışlığa neden olur! [106] Dolayısıyla bu meseleleri ele alan kişiler büyük bir hevesle, tek kötülüğün ahlaki yanlışlık olduğunu söylemeye cüret edebilir, hatta konuyu daha detayına inmeden inceleyenler ise bunun en büyük kötülük olduğundan şüphe etmeyebilir.

"Sadakatsiz birine ne yemin ettim, ne de ederim" deyişine bakarsak, şair böyle bir ifade kullanmakta haklıdır, zira Atreus olarak davranılıyorsa, bu kişiliğin gerekleri yerine getirilmelidir. Buna karşın sadakatsiz birine duyulan güvenin yersiz olduğu görüşünü savunuyorsa, yeminini bozacağı gizli bir bahane aramadığına da dikkat etmelidir.

[107] Dahası savaş kuralları da vardır ve genellikle düşmana verilen söz tutulmalıdır, zira yemin edilmişse ve zihin bunu yerine getirilmesi gereken bir şey olarak kavramışsa, bu durumda sözün tutulması gerekir; ancak zihinde böyle bir kavrayış yoksa, söz yerine getirilmediğinde zihin bunu yemini bozma olarak algılamaz. Örneğin hayatına karşılık korsanlarla bir anlaşma yaptın ve ödemen gereken parayı ödemedin, bu durumda, yapacağına dair söz vermene ve yapmamana rağmen bu yaptığın bir sahtekârlık sayılmaz, zira bir korsan adil bir düşman değil, herkesin ortak düşmanı sayılır. Ona sadık kalınmasına ya da ona verilen sözün

tutulmasına gerek yoktur. [108] Yalan yere yemin etmek, yemini bozmak demek değildir, buna karşın âdetimize uygun sözcüklerle ZİHNİNDEN GEÇENLER ÜZERİNE yemin ettiğin halde yeminini yerine getirmezsen, işte bu yemin bozmak olur. Euripides doğru bir şekilde şöyle der:

"Dilimle yemin ettimse de, yeminsiz bir zihin taşıyorum."

Ancak Regulus yeminini bozmayarak koşulları ihlal etmemekte ve savaşta düşmanla anlaşma yapmakta haklıydı, zira kendisiyle savaştığımız düşman adildi ve kurallara uyuyordu, bu düşmanla aramızda tam bir *fetialis* yasası geçerliydi ve müşterek birçok kuralımız vardı. Böyle olmasaydı, senatus asla mağlup olan seçkin adamlarını düşmana teslim etmezdi. [XXX 109] Nitekim T. Veturius ve Sp. Postumius ikinci kez consul'ken, Caudium civarındaki savaşta kötü sonuç alınca, lejyonlarımız boyunduruk altına alınmış, Samnites kavmiyle barış imzaladıkları için bu komutanlar halkın ve senatus'un onayı olmaksızın onlara verilmişti. Aynı dönemde, Samnites kavmiyle aramızdaki barış feshedilsin diye Plebs tribunus'u olan Ti. Numicius ve Q. Maelius da düşmana verildi, zira barış kararı onların yönetiminde alınmıştı, keza Postumius da bu verilme olayının teşvikçisi ve sorumlusu olmakla beraber, düşmana verilmişti.[25] Uzun yıllar sonra C. Mancinus da Numantialılarla aynı olayı yaşamıştı, senatus'un kararı olmadan onlarla anlaşma imzalamıştı, bu yüzden L. Furius ve Sex. Atilius senatus'a onun düşmana verilmesi teklifini getirmiş, teklif kabul edilince de Mancinus düşmana verilmişti. Onun başına gelen, Q. Pompeius'un başına gelenden ahlaken daha doğrudur, zira aynı gerekçeyle sunulan teklif, onun ricası üzerine kabul edilmemişti. Bu

25 Livius'a göre (*Ab Urbe Condita* IX.5 vd.) Romalı görevlilerin barış için düşmana teslim edilmesi daha sonra Roma idaresi tarafından Roma halkından onay alınmadığı gerekçesiyle geçersiz sayılmıştır. Ancak yine de Roma ismine ahlaki bir leke sürülmemesi için bu görevliler düşmana teslim edilmiştir.

durumda yararlı görünen unsur, ahlaken doğru olan unsuru bastırmıştır, buna karşın önceki örneklerde yanlış yarar görüntüsü ahlaki doğruluğun gücüne yenik düşmüştür.

[110] Ancak verilen sözün güç yoluyla yerine getirilmesi makul olmamalıdır. Sanki cesur birine karşı zor kullanılabilirmiş gibi![26] O halde esirlerin aleyhine düşünüyorsa, niçin senatus'a gitti? Suçladığın şey, Regulus'un en yüce niteliği. Gerçekten de, Regulus kendi yargısıyla hareket ediyor ancak kendisi etkin olmazsa, senatus'un yargısıyla esirlerin Kartacalılara verilme olasılığından çekiniyordu, bu yüzden ülkesinde sağ salim bulunması gerekiyordu. Esirlerin geri verilmesinin ülkesi için yararlı olmadığını düşündüğünden, kendisi için ahlaken doğru olan kararı verme ve o karara katlanma niyetindeydi.

Yine ziyadesiyle yararlı olan bir şeyin ahlaken doğru olabileceğini, vurgulamam gerekirse, olduğunu değil, olabileceğini söylüyorlar. Zira ahlaken doğru olmayan hiçbir şey yararlı değildir, keza bir şey yararlı olduğu için ahlaken doğru olamaz, buna karşın bir şey ahlaken doğru olduğu için yararlı demektir.

Kayda değer birçok örnek de gösteriyor ki, Regulus'tan daha övgüye değer ve kahramanca bir örnek bulunabileceğini söylemek kolay değildir.

[XXXI 111] Ancak Regulus'un övgüye değer olan bu karakterindeki hayranlık uyandıran temel unsur esirlerin alıkonulması yönündeki kararıdır, zira onun düşmana geri dönüşü bize bugün şaşırtıcı gelse de, onun yaşadığı dönemde başka türlü davranması mümkün değildi, dolayısıyla burada övgüyü hak eden bir insan değil, bir dönemdir. Gerçekten de atalarımız hiçbir şeyin sadakati sağlamada yemin

26 Cicero I.32'de baskı altındayken verilen sözlerin tutulmasının gerekmediğini söyler, nitekim burada Regulus'u adil davranışından değil, cesaretinden ötürü över. Stoacılar Epicurusçuların aksine acıyı kötü değil, katlanılması gereken bir şey olarak görür, dolayısıyla Regulus Roma'daki Stoacılar için örnek gösterilen bir figür olmuştur.

kadar etkili olmadığını biliyordu. Bu anlayışı on iki levha yasalarına yansıttılar, kutsal yasalara yansıttılar, düşmana bile sadık kalındığı anlaşmalara yansıttılar, censor'ların yasaklarına ve cezalarına yansıttılar, öyle ki en dikkatli hüküm verdikleri husus edilen yeminin bozulması olmuştur. [112] Aulus'un oğlu olan L. Manlius diktatörken, Plebs tribunus'u olan M. Pomponius onu, kendi diktatörlük süresine birkaç gün ekledi diye suçlamıştı. Yine Pomponius onu daha sonradan kendisine Torquatus da denilen oğlu Titus'u yurdunda yaşamasını buyurarak diğer kişilerden ayırmakla suçlamıştı. Genç oğlun da babasının söz konusu sebepten dolayı sıkıntıda olduğunu işitince alelacele Roma'ya gittiğini ve ilk gün ışığında Pomponius'un evine geldiğini anlatırlar. Pomponius'a, Titus'un yargılanan babası için öfkeyle kendisini göstermeye geldiği haberi verilince, yataktan doğrularak oradaki herkesin odayı terk etmesini, bu genç adamın da içeri gelmesini buyurmuş. Titus içeri girince kılıcını çekmiş ve eğer babasına yaptığı suçlamadan vazgeçeceğine dair yemin etmezse Tribunus'u oracıkta öldüreceğine dair yemin etmiş. Bu durumdan korkan Pomponius yemin etmiş. Meseleyi halka bildirmiş, niçin davadan çekilmek zorunda kaldığını ve Manlius'u serbest bıraktığını açıklamış. O dönemde yemin etmenin çok büyük bir önemi varmış. Yine Anio'da bir Gallialı tarafından kendisine meydan okunan ve onu öldürerek gerdanlığını alan da aynı T. Manlius'tu, soyadı buradan gelir. Üçüncü consul'lüğünde Latinler Veseris'e yönlendirilmiş ve kaçırılmıştı; her şeyden önce büyük bir adamdı, babasına karşı belki hassastı ama oğluna karşı oldukça sertti.[27]

[XXXII 113] Nasıl ki, sözüne sadık kaldığı için Regulus övgüyü hak ediyorsa, aynı şekilde Hannibal'in Cannae Savaşı'ndan sonra senatus'a yolladığı on kişi de, eğer geri dönmedikleri doğruysa ayıplanmalıdır. Nitekim esir değiş tokuşuna dair

27 Nitekim oğlunu İÖ 340 yılında Veseris'te buyruğuna uymadığı için idam ettirmişti.

görüşmeden menfi bir sonuç çıkarsa, Kartacalıların eline geçmiş olan ordugâha geri döneceklerine dair söz vermişler. Bu konuyla ilgili herkes aynı fikri paylaşmıyor, zira iyi yazarlardan biri olan Polybius, bu dönemde senatus'ta görüşülen konuda istenen elde edilemeyince, yollanan on seçkin kişiden dokuzunun geri döndüğünü söyler.[28] O bir kişi ise, ordugâhtan ayrıldıktan kısa bir süre sonra bir şey unuttuğu gerekçesiyle ya da başka bir gerekçeyle geri dönmüş ve Roma'da kalmış. Ordugâha geri dönüşünü yemin yükümlülüğünden azat edildiği şeklinde açıklamış. Bu doğru değil, yalancılık yemini bozma suçunu ortadan kaldırmaz, aksine daha da kötüleştirir. Sağduyuyu ahlaksızca taklit eden uyanıklık budalalıktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla senatus bu kaşarlanmış uyanığın Hannibal'e geri götürülmesini buyurmuştur. [114] Ancak en önemlisi, Hannibal'in elindeki sekiz bin esirin, savaşta ele geçirilen ya da yaşamları tehlikede olduğu için kaçmış olan kişilerden değil, consul'ler Paulus ve Varro'nun ordugâhta bıraktığı kişilerden oluşmasıdır. Bu esirler küçük bir fidye tutarıyla serbest kalacakken, senatus'un, askerlerimiz ya zafer, ya ölüm dersini kafalarına kazısın diye bu fidyeyi ödemeye karşı çıkmıştır. Aynı yazar, senatus ve Roma halkının zor bir dönemde soylu bir cesaret örneği gösterdiğini işiten Hannibal'in cesaretinin kırıldığını yazar. [115] Öte yandan Yunanca bir tarih eseri yazan C. Acilius yemin yükümlülüğünden kurtulabilmek için aynı numarayı yapan birkaç adamın ordugâha geri döndüğünü söyler, bu kişiler censor'lar tarafından her türlü aşağılamayla karalanmış.

Bu konumuza bir son olsun. Gerçekten de korkakça, alçakça, rezilce, ruhsuzca yapılan her iş apaçık ortada olur, eğer Regulus'a esirlerle ilgili olarak devletininkini değil de, kendi yararını ön plana alması doğru görünseydi ve o bu

28 Bu olay İÖ 216'da Roma'nın Cannae'daki mağlubiyetinden sonra gerçekleşmiştir.

minvalde karar verseydi ya da yurdunda kalmak isteseydi, bu davranışı utanç verici, rezil ve ahlaksızca olduğu için yararlı olamazdı.

[XXXIII 116] Geriye doğruluğu, itidali, ılımlılığı, kendine hâkimiyeti ve ölçülülüğü kapsayan dördüncü bölümleme kalıyor. Bu erdemler korosuna karşı olan bir şey yararlı olabilir mi? Aristippus'un yolundan giden Kyreneliler ve hatta Anniceris'in adını taşıyan filozoflar iyiyi tümüyle hazza yerleştirmiş ve erdemin, hazzı doğurduğu için övgüye değer olduğunu düşünmüştür. Bu okullar geride kaldı, artık Epicurus neredeyse aynı görüşün savunucusu ve taşıyıcısı. Amacımız ahlaki doğruluğu korumak ve kollamaksa, yukarıda bahsedilen düşünceye karşı, uygun deyişle "yayan ve atla" karşı çıkmalıyız. [117] Metrodorus tarafından da yazıldığı gibi, yaşamda sadece yarar düşüncesi değil, aynı zamanda her türlü mutluluk da sağlam beden yapısına bağlıysa ve makul olan beklenti bu yapının sürmesiyse, böyle düşünenlere göre en yüce şey olan yarar düşüncesi ahlaki doğrulukla çatışacaktır. Her şeyden önce, sağduyunun buradaki yeri ne olacak? Her bir yanda tatlı şeylerin peşinde mi koşacak sağduyu? Hazza hizmet eden erdemin bu köleliği ne zavallıca! Sağduyunun işlevi nedir? Hazlar arasında akıllıca tercih yapmak mı? Bundan daha tatlı hiçbir şeyin olmadığını düşünmekten daha ahlaksızca ne olabilir? Yine, acının en büyük kötülük olduğunu söyleyen biri için, acıyı ve zorlukları küçümsemek anlamına gelen cesaretin değeri nedir? Kuşkusuz Epicurus'un acıya göğüs germekle ilgili tatmin edici sözler sarf ettiği birçok yer vardır, ancak onun ne söylediğine değil, iyinin sınırını hazla, kötününkini de acıyla belirlemesinin ne kadar doğru olduğuna bakmak gerekir. Dahası illa onu dinleyeceksem, birçok yerde kişinin kendine hâkimiyeti ve ölçülülüğüyle ilgili birçok şey söyler, ancak hep dendiği gibi su yapışıp kalmaz, en yüce iyiyi hazza yerleştiren biri ölçülülüğü nasıl övebilir? Zira ölçülülük şehvetin düşmanıdır,

şehvetli arzular hazzın can yoldaşıdır. [118] Üç erdem türüne gelindiğinde, ellerinden geldiğince kurnaz bir şekilde yan çiziyorlar: Sağduyuyu hazları sağlayan, acıları kovan bir bilgi kaynağı olarak kabul ediyorlar, cesareti öyle açıklıyorlar ki, onu ölümü ve daimî acıyı yok sayma mekanizması olarak görüyorlar, ölçülülüğü ise açıklamakta zorluk çekiyorlar, en nihayetinde ellerinden geldiğince, hazzın büyüklüğü acının yokluğuna bağlıdır diyorlar. Oysa bu durumda adalet sendeler ya da tam anlamıyla yere serilir, insanlık türündeki birlik ve beraberliğin meydana getirdiği tüm erdemler de onun peşinden çöker. Artık geride ne iyilik kalabilir, ne dürüstlük ne de yoldaşlık; eğer bütün bu değerler salt kendileri için aranmıyorsa, aksine haz ve yarar düşüncesiyle kendilerine sığınılıyorsa dostluk da yiter.

[119] Hiç bir yarar durumunun ahlaki doğrulukla çelişmeyeceğini göstermemiz gibi, her hazzın da ahlaki doğrulukla çeliştiğini söyleyebiliriz. Bu yüzden Calliphon ile Dinomachus'un ayıplanmayı fazlasıyla hak ettiğini düşünüyorum, zira bu kişiler hazzı ahlaki doğrulukla, âdeta insanı hayvanla bir tutarak aradaki uzlaşmazlığı ortadan kaldırmak istemişti. Oysa ahlaki doğruluk asla böyle bir birlikteliği kabul etmez, onu reddeder ve geri çevirir. Gerçekten de, iyi [ve kötü] şeylerin amacı belli olmalıdır, bu amaç kendisinden farklı olan unsurlarla karıştırılamaz ve ılıştırılamaz. (Fazlasıyla geniş olan) Bu konudaki detaylı incelemeyi başka bir yerde yapmıştım,[29] şimdi konumuza dönelim. [120] En nihayetinde, yararlı olduğu görünen bir şeyin ne zaman ahlaken doğru olanla çatıştığı konusu yukarıda yeterince incelenmiş oldu. Bununla birlikte hazzın yarar görüntüsünde olduğu söylenebilir, ancak haz asla ahlaki doğrulukla bir araya ge-

29 Cicero bu eserden bir sene önce (İÖ 45) kaleme aldığı *De Finibus Bonorum et Malorum* adlı eserinin ikinci kitabında Epicurusçu felsefeye genel bir eleştiri getirip, eserin diğer bölümlerinde de hazcı düşünceyi tartışmaya açar.

lemez. Hazza dönük bir hareket belki bazen renk katabilir, ama asla yararlı olmayacaktır.

[121] Oğlum Marcus, benim düşünceme göre, babandan bir hediye almış oluyorsun, onu nasıl kabul edersen, öyle olacak. Bu üç kitabı Cratippus'un ders kitapları arasında konukmuş gibi kabul etmen gerekiyor, bizzat Atina'ya gelmiş olsaydım (şu an yarı yoldayım, ülkem beni apaçık bir dille geri çağırmasaydı şimdi orada olabilirdim), belki de beni duyabiliyor olacaktın, aynı şekilde, bu kitap ciltleri de sana sesimi taşıyor, kendini onlara adaman için elinden geldiği kadar, istediğin kadar zaman yarat. Bu bilgi türünden keyif duyduğunu görecek olursam, ümit ediyorum ki, en kısa sürede seninle bir araya geleceğim, oysa şimdi uzakta olduğun için, seninle uzaktaki biri olarak konuşmak zorundayım.[30] Sağlıcakla kal oğlum Cicero, emin olmalısın ki sen benim canımsın, ancak buradaki nasihat ve ilkeler hoşuna giderse, canımdan da değerli olacaksın.

30 Cicero oğlunu bir daha görememiştir.

Kaynakça

Cicero: *On Duties*, Ed. by M. T. Griffin – E. M. Atkins, Cambridge University Press, (ninth print.), 2003.

De Officiis, Çev. W. Miller, The Loeb Classical Library, Ed. T. E. Page – W. H. D. Rouse, W. Heinemann Pub. London (The Macmillan Co. Pub., New York), 1913.

M. Tulli Ciceronis De Officiis, Libri Tres, Accedunt in usum iuventutis Notae Quaedam Anglice Scriptae, Ex Editione Postrema et Emendatissima Valpiana, Hogan & Thompson..., Philadelphia 1833.

M. T. Ciceronis De Officiis Libri Tres Ex Editionibus Oliveti et Ernesti. Accedunt Notae Anglicae, Ed. C. K. Dillaway, Perkins et Purves, Philadelphia, 1842.

Cicero's Three Books of Offices or Moral Duties..., Çev. Cyrus R. Edmonds, Harper & Brothers, New York 1868.

Brunt, P. A.: "Cicero's Officium in the Civil War", *The Journal of Roman Studies*, vol.76, 1986, s.12-32.

Knapp, C.: "Cicero, De Officiis 2.10", *The American Journal of Philology*, vol.31, No.1, 1910, s. 66-73.

"Cicero, De Officiis, I, sectiones 7, 8", *The American Journal of Philology*, vol.28, N.1, 1907, s. 56-65.

Winterbottom, M.: "The Transmission of Cicero's De Officiis", *The Classical Quarterly*, New Series, vol. 43, No. 1, 1993, s. 215-242.

Cicero (MÖ 106 - MÖ 43): Romalı büyük devlet adamı, hatip ve düşünür. Gençliğinde felsefe ve hukuk eğitimi aldı. Hitabet sanatındaki ustalığıyla consulluğa dek yükseldi. Roma'yı birey, geleneksel toplum düzeni ve devlet üçgeninde ele alan konuşmaları, felsefi ve teknik eserleriyle her çağın insanını etkilemeyi başarmıştır.

Yükümlülükler Üzerine, *yaşamını Roma devletine ve geleneğin sürekliliğine adamış olan Cicero'nun ölümünden önce yazdığı son teknik eseridir. Temel bir felsefi problemi, yararlı olan ile ahlaken doğru olanın çatışmasını, probleme bireyin ve devletin yükümlülüklerini de dâhil ederek derinlemesine inceler. Oğluna hitaben, mektup olarak kaleme aldığı eserde, tüm Roma vatandaşlarına yükümlülüğün ne olduğunu ve niçin önem taşıdığını tecrübelerine dayanarak aktarır.*

C. Cengiz Çevik (1983): İstanbul Üniversitesi, Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans eğitimimi tamamladı. Aynı bölümde doktora eğitimini sürdürüyor. Yeditepe Üniversitesi'nde Latince okutmanlığı da yapan Çevik, Eskiçağ ve Rönesans dönemi Latincesi, kültürü ve felsefe-bilim geleneği üzerine çeviri ve telif çalışmalarına devam etmektedir.

9 786053 608653

KDV dahil fiyatı
14 TL